

**Tithekiniki ta swithokovetselo leswi hlawuriweke swa TP Magaisa
(Thematic Techniques in TP Magaisa's Selected Poems)**

hi

TSAKANI JOYCE MALAMULE

Xitsalwana xo engetela eka swilaveko swo fikelela digiri ya

MA IN AFRICAN LANGUAGES

eka ndzawulo ya

TINDZIMI

eka

SCHOOL OF LANGUAGES AND COMMUNICATION STUDIES

FACULTY OF HUMANITIES

UNIVERSITY OF LIMPOPO

SUPERVISOR – Mr N. Maluleke

CO-SUPERVISORS - Dr T. Mapengo

Prof OR Chauke

YEAR: 2025

XIHLAMBANYO

Mina, TJ Malamule, ndza hlambanya leswaku ntirho lowu wa **Tithekiniki ta switlhokovetselo leswi hlawuriweke swa TP Magaisa (Thematic Techniques in TP Magaisa's Selected Poems)**, ku nga xitsalwana xo engetela eka swilaveko swa digiri ya **Master of Arts in African Languages**, a wu se tshama wu nyikeriwa eka yunivhesiti leyi kumbe yin'wana hi xikongomelo xo kuma xitifiketi, dipuloma kumbe digiri, naswona swihlovo hinkwaswo leswi tshahiweke swi kombisiwile ehansi ka matluka ya matsalwa lama tirhisiweke.

Malamule T.J.

Nsayino

Mudyaxihi 2025

Siku

DECLARATION

I, TJ Malamule, declare that **Tithekiniki ta swithokovetselo leswi hlawuriweke swa TP Magaisa (Thematic Techniques in TP Magaisa's Selected Poems)** Mini-Dissertation hereby submitted to the University of Limpopo, for the partial fulfilment of the **Master of Arts in African Languages** degree has not been previously submitted for a degree at this or any other university for purposes of attaining a certificate, diploma or degree, and that all the sources that I have used or quoted have been indicated by means of complete references.

Malamule T.J

Signature

Mudyaxihi 2025

Date

MARITO YO KHENSA

Dyondzo leyi yi humelerile ku nga ri hikwalaho ka vuswikoti kumbe matimba ya mina ntsena, hikokwalaho ndzi vona swi fanerile ku khensa vanhu lava boxiweke eka xiyenge lexi.

Dzwodzwe yanga Tatana N. Maluleke, ndzi ku hluvulela xigqhoko loko u ta va u ndzi pfunile ku cela rimitsu ra dyondzo ri kala ri ku tlangandla, erivaleni.

Dokodela T. Mapengo na wena u khomile hi laha xisana xi hisaka hi kona ku kondza ndzilo wa dyondzo wu pfurha wu nga swi lavi.

Phurofesa O. R. Chauke ndzi ri kxanimamba, loko mi tshikile migingiriko ya n'wina ya nkoka, mi ndzi nyika nseketelo lowu nga pimekiki mikarhi hinkwayo, ku kondza ndzi gimeta rendzo leri ro leha swinene.

Ndzi khensa vatswari va mina: Mufi John Mxhatshane Chauke na Hlengani Sophie Chauke. Mi ndzi wundlile ku kondza ndzi ku kondlo a ndzi dyi, na n'wina-vu, tlangelani mihandzu ya vutswari bya n'wina. Ndzi nga rivali na vana va mina; Shongile, Billy na Petunia, a ndzi ta va ndzi ri mani ehandle ka n'wina? Ndzi khensa nseketelo ni marito yo khutaza lawa mi ndzi havaxeriseke wona eka gondzo lero tika. Ntukulu wa mina Ntshuxeko Shantel Mabaso ndzi khensa mbilu ya rirhandzu ni ku ka u nga heli mbilu loko u ri karhi u ndzi pfuna ku nghena eka "google meet" na *blackboard*, ndzi ri xandla ehenhla ka xin'wana xandla.

NKOMISO

Nhlokomhaka ya ndzavisiso lowu i Tithekiniki ta swithokovetselo leswi hlawuriweke swa T. P. Magaisa (Thematic Techniques in T. P. Magaisa's Selected Poems). Xikongomelonkulu xa ndzavisiso i ku kanela tithekiniki leti tirhisiweke eka swithokovetselo leswi hlawuriweke swa T.P. Magaisa. Ndzavisiso lowu wu ringeta ku paluxa, hi nxopaxopo wa tithekiniki leti tirhisiweke hi Magaisa, swiyimo swa vanhu na tindlela leti vutomi byi nga twisisiwaka ha tona. Maendlelo ma ntikelo hi wona lama tirhisiweke, naswona ku sampuriwile swithokovetselo swa khume swa T. P. Magaisa ku suka eka buku ya yena ya vutlhokovetseri ya Rivala ra Tsutsuma (2021), hi ku tirhisa sampula hi xikongomelo. Mahlelelo ya nxopaxopo wa matsalwa na nxopaxopo wa vundzeni hi wona lama tirhisiweke eku xopaxopeni ka mahungu ya ndzavisiso. Thiyori ya "sociological Approach to Literary Criticism" hi yona leyi tirhisiweke ku tiyisa no humelerisa nxopaxopo wa tithekiniki leti tirhisiweke eka swithokovetselo swa T. P. Magaisa. Hi ndzavisiso lowu, mutsari u kumile leswaku vutlhokovetseri i vutshila byo enta swinene lebyi tisaka dyondzo yo anama eka vahlayi ni vayingiseri va byona. Hileswaku bya tshinya no lemukisa, naswona loko munhu a landzelela dyondzo leyi humaka eka byona wa ololoxeriwa vutomi hi vuhetiseki.

Marito ya nkoka: tithekiniki, Magaisa, ririmi ra Xitsonga, vutlhokovetseri, swithokovetselo.

ABSTRACT

The title of the dissertation is **Thematic Techniques in T. P. Magaisa's Selected Poems**. The aim of the study is to evaluate the thematic techniques used in T. P. Magaisa's selected poems. The study attempts to explore, through the analysis of the various techniques used, the human condition as well as the way in which human life can be comprehended through the analysis of literary works. By using a qualitative approach to inquiry, a purposive sampling of ten poems from Magaisa's *Rivala ra Tsutsuma* (2021) were chosen for the study. The study also made use of both textual and content analysis in the analysis of collected data. The sociological Approach to Literary Criticism was used as a theoretical framework to buttress the study. The study found that the study of poetry ushers in a deep understanding of the human condition and offers a crevice through which life can both be negotiated and improved. Thus, Magaisa's poetry presents as a literary storehouse for reprimanding, offering insight and foresight as well as a haven for didactic nuances that serve to both enlighten and straighten society at large.

Keywords: techniques, Magaisa, Xitsonga language, poetry, poems

NXAXAMELO WA TINDZIMA

Ndzima 1

Ndzima yo sungula yi langutana na manghenelo, matimundzhaku ya ndzavisiso, nsusumeto, xiphiqo xa ndzavisiso, xikongomelonkulu, swikongomelontsongo, swivutiso swa ndzavisiso, nkoka wa ndzavisiso, tinhlamuselo ta matheme, nongonoko wa ndzavisiso na nkatsakanyo.

Ndzima 2

Eka ndzima ya vumbirhi, mulavisisi u langutile milavisiso ya vatsari van'wana leyi endliweke mayelana na nhlokomhaka ya nxopaxopo wa switlhokovetselo swa T. P. Magaisa, vatsari vo karhi va Xitsonga, xikan'we na vatsari lava nga weliki eka rixaka ra vatsari va Xitsonga kumbe tindzimi ta Vantima.

Ndzima 3

Ndzima ya vunharhu i ya andlalo wa maendlelo ma ndzavisiso, maendlelo ma nkoka, mahlawulelo ya switekaxiave, mahlengeletelo ya mahungu, thekiniki ya masampulelo, maxopaxopelo ya mahungu, na matikhomelo ya mulavisisi.

Ndzima 4

Ndzima ya vumune yi ta nyika vutomi bya T. P. Magaisa, ku nga mutsari wa switlhokovetselo leswi nga ku hlahluviweni. Switlhokovetselo leswi hlawuriweke na swona swi ta xopaxopiwa eka ndzima leyi.

Ndzima 5

Ndzima ya vuntlhanu i ya nkomiso wa ndzavisiso hinkwawo, swibumabumelo na nkatsakanyo swa ndzavisiso.

TAFULA RA LESWI NGA ENDZENI

XIHLAMBANYO.....	i
DECLARATION	ii
MARITO YO KHENSA	iii
NKOMISO	iv
ABSTRACT.....	v
NXAXAMELO WA TINDZIMA.....	vi
Ndzima 1	vi
Ndzima 2	vi
Ndzima 3	vi
Ndzima 4	vi
Ndzima 5	vi
TAFULA RA LESWI NGA ENDZENI	vii
NDZIMA YA 1: MANGHENELO MO ANGARHELA.....	1
1.0. MANGHENELO.....	1
1.1. MATIMUNDZHAKU	1
1.1.1 Matimu ni Ntumbuluko swa Vutlhokovetseri.....	1
1.1.2 Magaisa na Nghingiriko wa Vutlhokovetseri	2
1.1.3 Tithekiniki na Mikongomelo eka Vutlhokovetseri.....	3
1.2. NSUSUMETO	4
1.3. XITATIMENTE XA XIPHIQO	4
1.4. XIKONGOMELO, SWIKONGOMELONTSONGO SWA NDZAVISISO NA SWIVUTISO SWA NDZAVISISO.....	5
1.4.1. Xikongomelonkulu.....	5
1.4.2. Swikongomelontsongo swa Ndzavisiso.....	5

1.4.3. Swivutiso swa Ndzavisiso	5
1.5. NDZILAKANO	6
1.6. NKOKA WA NDZAVISISO	6
1.7. TINHLAMUSELO TA MATHEME	6
1.7.1. Matsalwa.....	6
1.7.2. Vutlhokovetseri.....	8
1.7.3. Nkongomelo	9
1.7.4. Thekiniki	10
1.7.5. Xitayili.....	11
1.8. NXAXAMELO WA TINDZIMA	11
Ndzima 1	11
Ndzima 2	11
Ndzima 3	12
Ndzima 4	12
Ndzima 5	12
1.9 NKATSAKANYO.....	12
 NDZIMA YA 2: NKAMBISISO WA MATSALWA YA VATSARI VAN'WANA.....	 13
 2.0. MANGHENELO.....	 13
Mkize (2022)	13
Nelson na Yakubu (2022)	14
Ojaide (1999).....	16
Hafeth (2015).....	17
Ogunyemi & Kolawole (2015).....	18
Aghasiyev (2024)	20
Villanueva & Gamiao (2022)	21
Shitope (2020).....	23
Mahmood (2017)	25
Gebrai (2018).....	27
Uniyal (2020)	30
Kangumba-Adyeri (1980)	31
Zulu (1994)	32
Holland (1987).....	34

Idriastuti (1999).....	35
2.1. RIMBA RA THİYORI	37
2.1.1. Thiyori ya “Sociological Approach to Literary Criticism”.....	37
2.2. NKATSAKANYO WA NDZIMA	37
NDZIMA YA 3: MAENDLELO MA NDZAVISISO	39
3.0. MANGHENELO	39
3.1. MAENDLELO NA DIZAYINI	39
3.1.1. Maendlelo	39
3.1.2. Dizayini ya Ndzavisiso	41
3.2. SWITEKAXIAVE EKA NDZAVISISO.....	42
3.2.1. Sampula	43
3.3. KU HLENGETIWA KA MAHUNGU.....	44
3.4. KU HLERIWA KA MAHUNGU	45
3.5. KUTSHEMBEKA KA NDZAVISISO	45
3.5.1. Ntiyisiso	46
3.5.2. Ku cincaneka	48
3.5.3. Ku tshembela	49
3.5.4. Ku vuyeleriwa ka mikumisiso	50
3.6. Nkoka wa ndzavisiso	51
3.7. MATIKHOMELO YA MULAVISISI.....	51
3.7.1. Mpfumelelo	51
3.7.2. Ku kopela	52
3.7.3. Xihundla na ku fihla vito.....	52
3.7.4. Ku sivela switekaswiave eka makhombo	53
3.8. NKATSAKANYO	53
NDZIMA YA 4: KU ANDLALA NA KU XOPAXOPA MAHUNGU.....	54
4.0. MANGHENELO	54
4.1. NKOMISO WA VUTOMI BYA T. P. MAGAISA	54
4.2. ANDLALO NA NXOPAXOPO WA SWITLHOKOVETSELO LESWI HLAWURIWEKE	54
4.2.1. Switlhokovetselo swa T. P. Magaisa.....	54
4.2.2. Lwandle.....	55
4.2.3. Ku tiva Hosi	57
4.2.4. Ndza hlawula	60

4.2.5.	Ndzo twa ndzi n'wi rhandza.....	63
4.2.6.	Xikwembu xanga.....	65
4.2.7.	Ku na mitlhontlho.....	68
4.2.8.	Londzota lowu nkarhi.....	70
4.2.9.	Van'wana va katekile.....	72
4.2.10.	I Tintswalo.....	75
4.2.11.	I Mhani Magaisa!.....	77
4.3.	NKATSAKANYO WA NDZIMA	79
NDZIMA YA 5: KU DLAYISETA.....		80
5.0.	MANGHENELO.....	80
5.2.	KU DLAYISETA	83
MATSALWA LAMA TIRHISIWEKE		87

NDZIMA YA 1: MANGHENELO MO ANGARHELA

1.0. MANGHENELO

*Poetry is the spontaneous overflow of powerful feelings: it
takes its origin from emotion recollected in tranquillity.*

(William Wordsworth, 1800)

Vutlhokovetseri i bya nkoka swinene etinxakeni ta misava. Hi vutlhokovetseri, vatsari va swi kota ku andlala swiyimo na ku phofula ta le mpfungwe mayelana na mitsakiso, mivilelo na mihivahivani ya vutomi bya siku rin'wana na rin'wana. Ndzavisiso lowu wu kana hi ta tithekiniki leti tirhisiweke eku tsariweni ka switlhokovetselo swa T. P. Magaisa, laha vutlhokovetseri bya yena byi anekelaka vahlayi mavonelo ni tinhlamuselo ta vutomi hi mpaluxo wa mikongomelo yo hambanahambana. Eka ndzima leyi, hi kuma manghenelo, matimundzhaku, xitatimendhe xa xiphiso, xikongomelonkulu na swikongomelontsongo, nkoka wa ndzavisiso, ndzilakano wa ndzavisiso, swirhalanganyi swa ndzavisiso na nxaxamelo wa tindzimana.

1.1. MATIMUNDZHAKU

1.1.1 Matimu ni Ntumbuluko swa Vutlhokovetseri

Matimu ya vutlhokovetseri exikarhi ka Vatsonga a ma tiveki. Leswi swi tsandza na kwale ka tindzimi ta vadyanhlampfi le na kona va ngo kumbetela kunene loko va voningeta laha mbewu ya vutlhokovetseri yi sunguleke ku boxa misava (Frye, 1957). Mikumbetelo leyi vaka kona yi komba swinene leswaku vutlhokovetseri i xiphemu xin'wana xa mfuwo wa rixaka laha vavulavuri va ririmi ro karhi a va byi tirhisa tanihi ndlela yo fikelela swikongomelo swo karhi, swo tanihi ku dyondzisa rixaka, ku ndhundhuzela na ku byi tirhisa tanihi muxaka wun'wana wa vuyimbeleri. Ku ya hi Preminger na Brogan (1993:133), "The earliest poetry was probably recited or sung, and was used to pass on

stories, legends, and cultural values”. Hi ntshaho lowu hi nga vona hilaha vutlhokovetseri byi sunguriseke xiswona na mitirho yo hlawuleka leyi a byi pfunetela rixaka ku yi fikelela.

Ku ya hi vatsari vo hambanahambana, vutlhokovetseri, tanihi xiphemu xa nkoka xa ririmi lexi tumbulukeke khale swinene, byi katsa ndhavuko wa rixaka leri switlhokovetselo swi nga tsariwaka hi ririmi ra kona (Frye 1957; Chinua Achebe 1964; Hughes, 1949). Hileswaku vutlhokovetselo i xivumbiwa xa ririmi, naswona ririmi na ndhavuko i swilo swimbirhi leswi nga kotekiki ku hambaniseka. Hi ku tirhisa vutshila bya tiqambi ta switlhokovetselo, tinxaka hi ku hambanahambana ka tona ti nga si kota ku hluvukisa na ku ndlandlamuxa tindzimi ta vona, leswi engetaka swi navetisa mindhavuko ya vona exikarhi ka tinxaka timbe. Hi kona laha Achebe (2000:103) a vulaka ha kona loko a ku, “poetry is a way of preserving the cultural heritage of a people”, leswi tiyisisaka mhaka ya nkoka wa vutlhokovetseri eku hluvukiseni ka ririmi xikan’we na ku hlayisa ndhavuko.

1.1.2 Magaisa na Nghingiriko wa Vutlhokovetseri

Magaisa i mutsari na mukandziyisi wa matsalwa yo hambanahambana loyi a tirheke hi matimba swinene ku damarheta vito ra yena eka mepe. Matsalwa ma yena ma tirhisiwa eswikolweni laha Afrika-Dzonga ma engeta ma tirhisiwa na le matikweni-akelanwa mo tanihi Zimbabwe. Ku ya hi vutivi lebyi mulavisisi a nga na byona mayelana na mutsari loyi, mitirho ya Magaisa a yi le ku tekeriweni enhlokweni hi vatsari hi xitalo hambileswi ndhuma ya yena yi nyokovelaka hi matimba swinene. Leswi swi nga va na nkucetelo wa ku va Xitsonga xi nga hangalasiwi na ku va xi tekeriwa enhlokweni ku fana na Tindzimi letin’wana.

Hambiswiritano, Risenga (1995) na Nyathi (2009) I van’wana va lava tsaleke hi ta vutsari bya Magaisa laha a va khensa swinene hi xiave lexi a veke na xona eka nhluvuko wa ririmi ra Xitsonga na ku engeta va kombisa hilaha a tsundzukiweke hi va hofisi ya puresidente hikwalaho ka vutsari bya yena. Hi nga tlhela hi kombisa leswaku mitirho yin’wana ya Magaisa yi katsiwile eka kharikhulamu ya swikolo swa phurayimari na swa sekondari, leswi hi kombaka leswaku Magaisa i un’wana wa lava tirheke hi matimba ku

antswisa dyondzo etikweni ra Afrika-Dzonga, na ku va a tlakusela na ku sirhelela ririmi ra Xitsonga (Nkwini, 2022). Risenga (1995), Nyathi (2009) na Nkwini (2022) na vona va bumabumerile mitirho ya Magaisa leyi vonakaka swinene eku hluvukiseni ka ririmi na ku hlalisa vumunhu na ndhavuko wa rixaka ra Vatsonga.

1.1.3 Tithekiniki na Mikongomelo eka Vutlhokovetseri

I swa nkoka ku kombisa leswaku tithekiniki na mikongomelo ya tsalwa yina nkoka swinene eka vahlayi va tsalwa. Ku ya hi Morrison (1993;120), “literature is a powerful tool for social commentary, and thematic techniques are essential for conveying these messages”. Hi marito lawa, Morrison u kombisa swinene leswaku matsalwa, laha ku nga katsiwaka na vutlhokovetseri, a mo tsariwa muhulahula kambe ma tsariwa vatsari va ri na swikongomelo leswi va navelaka ku swi fikelela hi matsalwa lama. Marito ma “social commentary” ma kombisa swinene leswaku matsalwa a mo huhula kambe ma tsariwa ma kongomanile na ku ahlula kumbe ku voningela rixaka eka swiyimo na swiphiso swo karhi leswi ku hlanganiwaka na swona evuton’wini bya masiku hinkwawo. Leswi swi huma eka mikongomelo leyi vatsari va yi katsaka eku lukeleleni ka vona ka matsalwa.

Hi ndzavisiso lowu, mulavisisi u navela ku kana hi ta tithekiniki leti tirhisiweke hi T. P. Magaisa eku tsaleni ka yena ka switlhokovetselo tanihi hindlela yo fikisela vahlayi mikongomelo yo karhi. Hi ku kana hi ta mikongomelo eka switlhokovetselo swa Magaisa, mulavisisi u tshemba leswaku u ta pfuna vahlayi hi ndzavisiso lowu, ku dyondza tindlela leti mikongomelo yi vumbiwaka ha kona eka switlhokovetselo, xikan’we na ku voningela rixaka xiyimo xa vumunhu na vundzhaku bya mutsari na leswi swi n’wi tlhontlheke leswaku a tisungulela misingiriko ya vutsari (Rooney, 2000). Hindlela leyi, hi nga swi kota ku vona hilaha vutsari bya maAfrika byi paluxaka hakona vutomi bya vanhu bya siku na siku, na hilaha vutlhokovetseri byi swi kotaka hakona ku bumabumela na ku andlala swiyimo swo tanihi rirhandzu, nhluvuko, ku feriwa sweswosweswo (Magaisa, 2003), laha ku nga katsiwaka na timhaka ta mitlhontlho leyi hlanganiwaka na yona eka siku rin’wana na rin’wana yo tanihi nkandzinganelo, mitshikelelo, ku xanisiwa, xihlawuhlawu na yin’wana (Risenga, 1995; Nyathi, 2009). Eka ndzavisiso lowu, mutsari u ta tirhisa nhlengelo wa switlhokovetselo wa *Ri xa ri ya mahlweni* (Magaisa, 2009) ku

paluxa ndlela leyi mutlhokovetseri loyi a hlawuriweke a tirhiseke ku vumbiwa ka mikongomelo tanihi ndlela yo humesela ehandle miehleketo na vonelo ra yena.

1.2. NSUSUMETO

Nsusumeto wa ku lavisisa hi nhlokomhaka leyi wu vile koka hikwalaho ko va mulavisisi a navela ku yisa emahlweni nhluvuko wa ririmi ra Xitsonga. Hambileswi ririmi ra Xitsonga ri nga nava na ku nyokovela ri ya fika na le swikolweni swa le henhla, ku katsa na le matikweni ma le handle, nkoka wa ku tama vavulavuri va ririmi va ha teka magoza mo nyawula mo lavisisa hi ta ririmi leri wa ha vonaka. Nsusumeto wun'wana wu vile nkoka hikwalaho ko va matsalwa ma Xitsonga lama xopaxopaka switsariwa swa Vatsonga ma kayivelaka swinene loko ma pimanisiwa na lama tindzimi letin'wana. Wun'wana wa misusumeto leyi vangeleke ku lavisisa hi ta nhlokomhaka leyi hi leswi swithokovetselo leswi nga xopaxopiwa eka ndzavisiso lowu swi paluxaka mitolovelo, mikhuva na swiphemu swa nkoka swa ndhavuko wa Vatsonga. Leswi swi endla leswaku mulavisisi a vona swi fanerile ku teka goza ro lavisisa hi tithekiniki ta mikongomelo ya vutlhokovetseri bya T. P. Magaisa hi xikongomelo xo pfala vangwa leri vaka kona.

1.3. XITATIMENTE XA XIPHIQO

Mikongomelo ya matsalwa i ya nkoka swinene eka vutsari bya matsalwa laha yi pfunaka vahlayi ku fikelela na ku twisisa mianakanyo na mayimelo ya swilo evuton'wini hilaha mutsari wa tsala a swi andlaka ha kona eka tsalwa ra yena. Hambiswiritano, a hi vangani exikarhi ka vatsari va matsalwa ya vutlhokovetseri lava tsaleke va kongomanile na ku tirhisiwa ka mikongomelo tanihi thekiniki leyi pfunaka vahlayi ku fikelela mongo na tinhlamuselo ta nkoka eka dyondzo ya vutlhokovetseri. (Nyathi, 2009; Machaba, 2011; Baloyi, 2013; Nkwinika, 2022). Mpfumaleko wa vulavisisi lebyi kongomaneke na nhlokomhaka leyi u ku twisisa xikan'we na vutivi bya nkoka wa ku va vatsari va tindzimi ta Xintima va tirhisa mikongomelo tanihi thekiniki ya vuxongi bya vutsari eka mimbuyelo ya vona, leswi engetaka swi hlawulekisa switayili swa vutlhokovetseri bya vona. Hikokwalaho, ndzavisiso lowu wu ta tirhisa swin'wana swa swithokovetselo swa T. P. Magaisa tanihi sampula lowu nga ta kombisa ndlela leyi mikongomelo ya mutlhokovetseri na mapaluxelo ya wona swi nga tirhisiwaka ha yona ku kombisa vutshila na vutihlawuri bya vutsati bya mutsari. Nkanelo wa matirhiselo ya mikongomelo eka vutlhokovetselo bya Magaisa wu na nkoka swinene. Xo sungula, hi nkanelo lowu mulavisisi wu ta kota ku ku kambisisa na ku kanela hi vurhon'wana vuenti bya vutsari na ririmi leswi tirhisiweke hi Magaisa leswi nga ta n'wi pfuna ku twisisa vutlhokovetseri bya yena. Xa vumbirhi, hi ku

endla kanelo wa mikongomelo leyi nga kona eka vutlhokovetseri bya Magaisa, mulavisisi a nga endla leswaku muhlayi a fikelela ku twisisa hi vuenti swiyimo swa ndhavuko, matshamelo ya vanhu xikan'we na vupolitiki bya rixaka ra Vatsonga tanihilaha swi paluxiwaka hakona eka matsalwa ya Xitsonga. Xo hetelela, ndzavisiso lowu wu ta pfuna ku tumbuluxa na ku paluxa loko ku xopaxopiwa matsalwa ya Afrika hi ku angarhela, na matsalwa ya Xitsonga hi ku kongoma, maqhinga lama nga tirhisiwaka. Leswi swi ta endla leswaku valavisisi na vadyondzisi va kuma xitirho xa nkoka xa ku letela madyondziselo na maxopaxopelo ya vuthokovetseri hi ku tirhisa ndzavisiso lowu (Davis & Womack, 2018).

1.4. XIKONGOMELO, SWIKONGOMELONTSONGO SWA NDZAVISISO NA SWIVUTISO SWA NDZAVISISO

1.4.1. Xikongomelonkulu

Xikongomelonkulu xa ndzavisiso i ku The aim of the study is to evaluate the thematic techniques utilised in Magaisa kanela hi ta tithekiniki leti tirhisiweke eka switlhokovetselo leswi hlawuriweke swa T.P. Magaisa.

1.4.2. Swikongomelontsongo swa Ndzavisiso

Ndzavisiso lowu wu navela ku fikelela swikongomelontsongo leswi landzelaka:

- Ku kanela hi ta swiyimo swa matshamelo na ndhavuko tanihilaha swi hlamuseriweke hakona eka vutlhokovetseri bya Magaisa.
- Ku kanela hi ta xiyimo xa vupolitiki eka switlhokovetselo swa Magaisa.
- Ku kanela hi ta nkucetelo wa vutomi bya xiviri bya T. P. Magaisa eka vutlhokovetseri bya yena.

1.4.3. Swivutiso swa Ndzavisiso

Ndzavisiso lowu wu navela ku hlamula swivutiso leswi landzelaka:

- Xana swiyimo swa matshamelo na ndhavuko swi hlamuseriwa hi ndlela yihi eka vutlhokovetseri bya Magaisa?
- Xana xiyimo xa vupolitiki xi paluxiwa hi ndlela yihi eka switlhokovetselo swa Magaisa?

- Xana hi wihi nkucetelo wa vutomi bya xiviri bya T.P Magaisa eka vutlhokovetseri bya yena?

1.5. NDZILAKANO

Ndzavisiso lowu wu wela eka vulavisisi lebyi endliwaka ehansi ka dyondzo ya Xitsonga, laha byi kongomaka eka dyondzo ya matsalwa. Hambileswi matsalwa ma Xitsonga ma teleke na vatsari va tsandzakavahlayi, ndzavisiso lowu wu kongomanile na nxopaxopo wa mikongomelo leyi humaka eka switlhokovetselo leswi hlawuriweke, leswi tsariweke hi T. P. Magaisa.

1.6. NKOKA WA NDZAVISISO

Tanihi vulavisisi hinkwabyo lebyi khumbaka nkanelo wa matsalwa ya Xintima, hambi ma ri ya Xitsonga hi ku kongoma, ndzavisiso lowu wu na nkoka swinene erixakeni ra Vatsonga na vanhu va tinxaka timbe lava nga ta kota ku wu fikelela na ku wu hlaya. Vulavisisi bya mikongomelo eka vutlhokovetseri bya Magaisa byi ta yisa emahlweni matsalwa ya Afrika, ngopfungopfu matsalwa ya vutshila lama tsariweke hi ririmi ra Xitsonga. I swa nkoka ku kombisa nakambe leswaku vutsari bya T. P. Magaisa lebyi kaneriweke eka ndzavisiso lowu byi ta pfuna swinene ku voningela rixaka, xiyimo na matwisiselo ya Magaisa ya vutshila, matshamelo ya vanhu, ndhavuko xikan'we na nkucetelo wa yena eka matsalwa na dyondzo ya tindzimi ta Afrika hi xitalo. Ndzavisiso lowu wu ta engeta wu kombisa nkoka wa vutlhokovetseri bya Magaisa xikan'we na nkoka wa matsalwa ya Vantima eku hlawuteleni ka timhaka ta siku na siku exikarhi ka vaakatiko.

1.7. TINHLAMUSELO TA MATHEME

Xiyenge lexi xi langutanile na tinhlamuselo ta matheme lama nga ta hlanganiwa na wona hi vahlayi eka ndzavisiso, lama mulavisisi a vonaka onge ma nga tikela vahlayi. Leswi swi vula leswaku ku hlamuseriwa ka wona swi ta olovesela vahlayi hi ku endla leswaku va hatla ku twisisa timhaka leti va vaka va ri eku ti hlayeni.

1.7.1. Matsalwa

Theme ra matsalwa i theme leri nga oloviki ku ri hlamusela. Mikarhi yin'wana ri hlamuseriwa hi ndlela leyi nga kongomiki, leyi endlaka leswaku vahlayi va hetelela va nga

twisisanga leswaku theme leri ri nga kongomisa eka yini. The Collins Dictionary (1992: 850) yi hlamusela theme ra Matsalwa hi ndlela leyi landzelaka:

Novels, plays, poetry and other creative works, especially when they are considered to have artistic qualities.

Nhlamuselo leyi nga laha henhla yi ringeta ku hlamusela theme ra matsalwa hi ku ri pambula eka hasahasa wa tinhlamuselo leti vangelaka leswaku ri hetelela ri nga twisiseki. Ku ya hi leswi kombisiweke laha henhla, theme ra matsalwa i theme leri tirhisiwaka na ri kongomana na switsariwa swo tanihi tinovhele, mitlangu na vutlhokovetseri. Hi marito man'wana, theme leri ri tirhisiwa ku hlamusela switsariwa swa xiyimo xa vutshila, ngopfungopfu leswi nga tsaleriwiki ku kombisa timhaka leti hakunene ti vaka ti humelerile kasi na leti nga se tshamaka ti humelela, leti ngo tsaleriwa vuhungasi na ku kombisa vutshila bya xiyimo xa le henhla xa ku tirhisa ririmi ku tlhontlha miehleketo, ku phofula ta le mpfungwe, hambu ku ri ku andlala swiyimo swa vutomi na midhavuko ya rixaka ro karhi. Mapindani (2018; 90) u hlamusela theme ra matsalwa hi ndlela leyi landzelaka:

Matsalwa i theme leri nga tirhisiwaka ku vula tibuku to hambanahambana leti nga tirhisiwaka eswikolweni na le kun'wana. Matsalwa lawa ya va ya tihlawulekisa hi matsaleriwe ya wona lawa ya hambanaka na vutsari byin'wana lebyi nga weliki eka ntlawa lowu. Xihlawulekisi lexikulu lexi hambanisaka matsalwa na vutsari byin'wana i vutshila (vusila) lebyi kombisiwaka eka matsalwa lebyi nyanyulaka, ku tlhontlha miehleketo na ku andlala timhaka hi ndlela ya xiyimo xa le henhla.

Ku ya hi Mapindani, matsalwa a vo vula nchumu wun'wana na wun'wana lowu tsariweke kumbe ku gandlisiwa wu khandziyisiwa. Matsalwa va vula switsariwa leswi hlawulekeke na ku tsariwa hi vatsari lava tirhisaka ririmi hi ndlela ya vukheta na leyo nyanyula, yo vava kumbe yo andlala timhaka ti ku tlangandlaa. Handle ka swona, swi va swi nga twali ku vula nchumu wun'wana na wun'wana leswaku i tsalwa. Gondo (2011:10) eka Mufore (2013) u kombisa mhaka ya nkoka ya ku va matsalwa ma tsariwa handle ko tiyimela ma

ri woxe, kambe ma va ma rungula timhaka leti humelevelaka emigangeni ya vahlayi va matsalwa xikan'we na ku khumba mitolovelo na mindhavuko ya vona.

1.7.2. Vutlhokovetseri

Theme ra vutlhokovetseri i theme leri kongomisaka eka vutsari bya xiyimo xa le henhla laha ririmi ri tirhisiwaka hi vutshila lebyikulu. Eka vutlhokovetseri, vatsari vat ala ku tirhisa ririmi ri tumbetela vahlayi hungu leswaku va nga koti ku hatla va ri kuma loko va nga tirhisi vuxoperi. Hileswaku ririmi ra vutlhokovetseri ri va ri hambanile na ririmi ra amsiku hinkwawo. Baloyi (2000: 93) u hlamusela vutlhokovetseri hi ndlela leyi:

Ririmi ra vutlhokovetseri ri tala ku va ri tumberile swinene, hikuva a hi rona leri tirhisiwaka eka mbulavulo wa siku rin'wana ni rin'wana. A swi hlamarisi loko swin'wana swa swidyondzeki swi vula leswaku mutsari wa vutlhokovetseri u tshunxekile ku tirhisa ririmi rakwe hi ndlela yin'wana ni yin'wana leyi nga ta n'wi pfuneta ku vumba mongo wa xitlhokovetselo.

Baloyi, hi ntshaho lowu, u tshikelela nhlamuselo leyi nga laha henhla leyi kombisaka leswaku ririmi ra vutlhokovetseri ri hambanile na ririmi ra ntolovelo. Leswi swi endla leswaku vutlhokovetseri byi chaviwa hi lavo tala, byi nga welaweriwi hi mani na mani. Magaisa (2013: i) na yena u ndlandlamuxa tinhlamuselo leti nyikiweke laha henhla loko a vula leswi:

Vutlhokovetselo hi wun'wana muxaka wa matsalwa lama paluxaka mavonelo ni matitwelo ya mutsari ya swilo swo karhi leswi swi nga taliki ku voniwa hi mani na mani loko a nga lemukisiwanga hi vutlhokovetseri lebyi. muxaka lowu wamatsalwa wu tihlawulekisa hi swilo swo tala leswi katsaka ndlela leyi mutsari a lukaka no andla hungu ra yena ha yona.

Nhlamuselo leyi nyikiweke laha henhla ya ha tsotsosela mhaka leyi vuriweke ya ku va vutlhokovetseri byi nga chachariwi marhonge. Ku va vutlhokovetseri byi tirhisiwa ku paluxa swilo "leswi swi nga taliki ku voniwa hi mani na mani" swi komba ku va

vutlhokovetseri byi tsariwa hi andlalo wa le henhla wa ririmi leri na rona ri nga oloviki ku fikeleriwa hi munhu un'wana na un'wana handle ka lava dyondzeke ririmi va ri koxometa.

1.7.3. Nkongomelo

Nkongomelo i hungunkulu ra mutsari. Mutsari, loyi a nga vaka wa novhele, ntlangu kumbe vutlhokovetseri u va a ri na hungu leri a navelaka ku ri hundzisela vahlayi va yena. Hambiloko mutsari a jikajika eku tsaleni ka yena ku ya hi xitayili lexi a tihlawulekisaka ha xona, endzeni ka mpfilungano wa marito na ririmi ku va ku ri na hungu leri a navelaka leswaku vahlayi va hetelela va ri kumile. Hungu leri hi rona leri vuriwaka nkongomelo eka tsalwa. Theme ra nkongomelo ri hlamuseriwa hi Mapengo (2023: 10) loko a ku:

Nkongomelo ku kongomisiwa eka hungunkulu leri nchumu wo karhi wu vulavulaka hi wona, ku nga va tsalwa, xitori kumbe risimu ro karhi. Hi marito man'wana, nkongomelo i nkatsakanyo wa leswi ku vulavuriwaka hi swona.

Ku ya hi nhlamuselo leyi nga laha henhla, nkongomelo i mpetso wa leswi nchumu kumbe xitumbuluxiwa xi vulavulaka ha swona. Leswi swi nga katsa mhaka leyikulu leyi muqambi kumbe mutsari a yi khomeleke vahlayi kumbe vayingiseri hi xitshuriwa xa yena. Magaisa (2013: v) u hlamusela nkongomelo a ku:

Mutsari kumbe mutlhokovetseri un'wana na un'wana loko a tsala u tsala a ri na hungunkulu leri a lavaka ku ri hundzisa, a nga tsali muhulahula. Hungunkulu leri hi wona nkongomelo. Mikongomelo yi tele. Yi nga kotlana na swikongomelo swa mutsari leswi ku nga ku akisa, ku tshinya, ku lemukisa, ku dyondzisa na ku vuyisela ku tshemba eka lava lahlekeriweke hi ku tshemba evuton'wini, na swin'wana na swin'wana.

Magaisa na yena u tshikelela mhaka leyi kombisiweke hi vatsari van'wana ya leswaku nkongomelo swi vula mhaka leyi khomeke mongo wa tsalwa. Eka nhlamuselo ya yena, Magaisa u basisa nhlamuselo ya yena hi ku hundzela emahlweni na nyika na swikombiso swa swikongomelo swa vatsari vo hambanahambana eka matsalwa ya tinxakaxaka. Ku

ya hi Lambane na Mthombeni (2014: 257), theme leri ri nga hlamuseriwa hi ndlela leyi kombisiweke laha hansi:

Nkongomelo i hungunkulu ra tsalwa, i miehleketo leyikulu leyi mutsari a lavaka ku hundzisela vahlayi yona. hakanyingi minkongomelo i ya nkarhi hinkwawo, naswona yi khumba vanhu hi ku angarhela. Xikombiso, rirhandzu, mona, makwanga, na swin'wana swi thsama swi ri kona evanh'wini.

Hi ku xiya nhlamuselo leyi nga laha henhla, xikan'we na tinhlamuselo letin'wana leti nyikiweke hi vatsari van'wana, hi nga boxa handle ko tipfinyinga leswaku nkongomelo l theme leri kongomisaka eka mhaka leri tsalwa kumbe xitshuriwa xo karhi xi rhendzelekaka ehenhla ka yona. Hi nga vula nakambe leswaku nkongomelo hi wona wu endlaka leswaku tsalwa ri va na nkoka eka vahlayi.

1.7.4. Thekiniki

Thekiniki i theme leri lombiweke kusuka eka Xinghezi "technique" leri kongomisaka eka ndlela leyi tirhisiwaka hi mutshila ku fikelela swikongomelo swa yena. Theme ra thekiniki ri tirhisa eka dyondzo ya matsalwa ku vula switayili na swigaririmi, mikongomelo na swin'wana leswi mutsari a nga swi tirhisaka ku humelerisa vurunguri kumbe vutsari bya yena. Ku ya hi Baldick (2015), theme leri ri nga hlamuseriwa hi ndlela leyi kombisiweke laha hansi:

In literature, techniques are used by authors to convey meaning, create effects, or enhance the narrative. Literary techniques can include devices such as imagery, symbolism, foreshadowing, and irony

Hi ntshaho lowu nga laha henhla, hi kuma leswaku theme ra thekiniki ri tirhisiwa hi ku angarhela laha ri nga katsaka swigaririmi leswi mutsari a swi tirhisaka ku nyunyetela tsalwa ra yena. I swa nkoka ku kombisa leswaku eka ndzavisiso lowu, theme ra thekiniki ri tirhisiwa ku kongomisa ngopfu eka thekiniki ya mikongomelo eka nxopaxopo wa switlhokovetselo.

1.7.5. Xitayili

Theme ra xitayili ri tirhisiwa eka dyondzo ya matsalwa ku hlamusela tindlela kumbe maqhinga lama mutsari a ma tirhisaka eku andlalani na le ku lukeleleni ka hungu ra yena hi ku tirhisa ririmi. Eka xitayili xa mutsari, ririmi i xitirho xa nkoka na swona handle ka matirhiselo lama mutsari a tirhisaka xiswona ririmi a hi nge koti ku vona xitayili xa mutsari. Ku ya hi Baloyi na Mongwe (2015: 4), xitayili xi nga hlamuseriwa hi ndlela leyi nga laha hansi:

Xitayili i matsalelo ya mutsari. Mapeletelo ya marito, mahlanganiselo ya mapeletwana; mahikahatelo; matirhiselo ya swigaririmi, swivulavulelo ni marungulelo ya timhaka. I ndlela leyi mutsari a yi tirhisaka ku fikelerisa hungu ra yena eka vaamukeri va hungu leri a nga na rona.

Hi ntshaho lowu nyikiweke laha henhla, i swa nkoka ku kombisa leswaku theme ra xitayili ri fambelana na ndlela leyi mutsari a tirhisaka xiswona ririmi leri fanelaka ku n'wi fikisela hungu eka vahlayi. Hileswaku mutsari un'wana na un'wana u va a ri na ndlela ya yena yo hlawuleka leyi kombaka matirhiselo na matwisiselo ya yena ya ririmi, leyi na loko yi pimanyisiwa na tindlela leti vatsari van'wana va ti tirhisaka yi voniwaka yi hambanile na tona.

1.8. NXAXAMELO WA TINDZIMA

Ndzima 1

Ndzima yo sungula yi langutana na manghenelo, matimundzhaku ya ndzavisiso, nsusumeto, xiphiso xa ndzavisiso, xikongomelonkulu, swikongomelontsongo, swivutiso swa ndzavisiso, nkoka wa ndzavisiso, tinhlamuselo ta matheme, nongonoko wa ndzavisiso na nkatsakanyo.

Ndzima 2

Eka ndzima ya vumbirhi, mulavisisi u langutile milavisisi ya vatsari van'wana leyi endliweke mayelana na nhlokomhaka ya nxopaxopo wa switlhokovetselo swa T. P. Magaisa, vatsari vo karhi va Xitsonga, xikan'we na vatsari lava nga weliki eka rixaka ra vatsari va Xitsonga kumbe tindzimi ta Vantima.

Ndzima 3

Ndzima ya vunharhu i ya andlalo wa maendlelo ma ndzavisiso, maendlelo ma nkoka, mahlawulelo ya switekaxiave, mahlengeletelo ya mahungu, thekiniki ya masampulelo, maxopaxopelo ya mahungu, na matikhomelo ya mulavisisi.

Ndzima 4

Ndzima ya vumune yi ta nyika vutomi bya T. P. Magaisa, ku nga mutsari wa switlhokovetselo leswi nga ku hlahluwiweni. Switlhokovetselo leswi hlawuriweke na swona swi ta xopaxopiwa eka ndzima leyi.

Ndzima 5

Ndzima ya vuntlhanu i ya nkomiso wa ndzavisiso hinkwawo, swibumabumelo na nkatsakanyo swa ndzavisiso.

1.9 NKATSAKANYO

Eka ndzima leyi, mulavisisi u khomile timhaka ta nkoka leti yelanaka na leswi nga ta pfuna vahlayi va ndzavisiso ku twisisa ndzavisiso hinkwawo. Hi marito man'wana, ndzima leyi, ku nga leyo sungula, yi angarhela swo tala leswi paluxaka xiyimo na nkongomiso wa ndzavisiso, laha ku katsiwaka xivumbeko xa ndzavisiso hinkwawo. Swin'wana swa leswi katsiweke i ku kombisa hilaha vutlhokovetseri bya T. P. Magaisa lebyi nga ta kaneriwa, byi nga na nkoka hakona exikarhi ka Vatsonga hi ku kongoma na le xikarhi ka vavulavuri va tindzimi letin'wana hi ku angarhela. Hileswaku vutlhokovetserri i xitirho xa nkoka swinene erixakeni, laha byi nga tirhisiwaka ku fikelela swiyimo swo hambanahambana swo tanihi ku andlala no sirhelela matimu, nhluvuko wa ririmi na ku tlhela byi nyika rixaka vutitshembi hi ku ri ndhundhuzela hi marito lama nga na matimba no khumba switwi na timbilu ta rixaka.

NDZIMA YA 2: NKAMBISISO WA MATSALWA YA VATSARI VAN'WANA

2.0. MANGHENELO

Eka ndzima yo sungula, mulavisisi u nyikile manghenelo eka ndzavisiso laha a paluxa swiphemu swa nkoka swa ndzavisiso swo tanihi matimundzhaku, xitatimente xa xiphiko, swikongomelo, nkoka xikan'we na ndzilakano wa ndzavisiso. Eka ndzima leyi ya vumbirhi mulavisisi u kambisisile matsalwa lama tsariweke hi vatsari van'wana mayelana na nhlokomhaka leyi a tsaleke hi ta yona eka ndzavisiso lowu. Hi nkambisiso lowu, mutsari u kotile ku vona vangwa leri nga kona eka matsalwa lama tsariweke hi ta nhlokomhaka ya tithekiniki eka swithokovetselo leswi tsariweke hi vatsari vo hambanahambana ku katsa na Magaisa loyi ku nga yena swithokovetselo swa yena swi langutiweke eka ndzavisiso lowu. Nkambisiso lowu endliweke wu pfunile nakambe mulavisisi leswaku a ta kota ku hundzela emahlweni na ndzavisiso wa yena hi ku kamba swifuva swa vatsari van'wana. Matsalwa lama kambisisiweke hi mulavisisi eka nhlokomhaka leyi ma katsa lama tsariweke hi swidyondzeki leswi landzelaka: Malamule (2024), Mkize (2022), Nelson na Yakubu (2022), Ojaide (1999), Hafeth (2015), Mahmood (2017), Zulu (1994) Ogunyemi na Kolawole (2015) na van'wana.

Mkize (2022)

Mkize u endlile ndzavisiso wa *Bachelor of Arts Honours in African Languages* hi nhlokomhaka leyi nge, 'The Analysis of Themes in Zulu Poetry'. Eka ndzavisiso wa yena, Mkize u sungula hi ku hlamusela nkongomelo eka matsalwa leswaku i ncini, ni ku nyika ku hambana loku nga kona exikarhi ka mikongomelo na tidyondzo leti kumekaka eka matsalwa, a tlhela a vula leswaku swilo leswi haswimbirhi swi tala ku pfilungana miehleketo ya lovotala. Mzike u tlhela a hlamusela leswaku ku na nkongomelonkulu na nkongomelontsongo eka vutlhokovetseri. Yin'wana ya tindlela to kuma nkongomelonkulu i ku lavisisa mikongomelontsongo eka ndzimana yin'wana ni yin'wana kutani munhu a ya huma na nkongomelonkulu. Mikongomelo leyi xopaxopiweke hi xidyondzeki lexi a hi ya mutlhokovetseri un'we ntsena, kambe i ya vatlhokovetseri va Xizulu hi ku angarhela. Mikongomelo leyi a yi kumeke eka ndzavisiso lowu yi katsa nyimpi ya vantima va Afrika-Dzonga enkarhini wa nawu wa nhlawularixaka lowu a wu fuma ku suka eka lembe ra 1948 ku fika 1990. Yin'wana mikongomelo leyi khumbiwaka hi ndzavisiso lowu i

vukhongeri bya xiKristu, matimu ya swiendleko swa nyimpi, ndhundhuzelo wa vuhosi bya xiZulu na rifu. Eka ndzavisiso lowu, Mkize u hlawula swithokovetselo swo karhi ku suka eka vatlhokovetseri vo hambanahambana leswi seketelanaka eka nkongomelo wun'wana ni wun'wana. Eka nkatsakanyo wa ndzavisiso lowu, Mzike u vula a ku, "Themes create poems that are emotional and compelling and therefore not dull. These are ideas running through narratives of which the meanings can be related or associated with real-life experiences and fiction alike." Marito lawa ma engeta ma basisa nhlamuselo ya nkongomelo ni leswaku wu vonaka njhani eka matsalwa.

Ndzavisiso lowu wu fambelana swinene ni lowu mulavisisi a nga ku wu lavisiseni, ngopfungopfu loko ku langutisiwa nhlokomhaka ya wona, ntsena lowu wu khoma hi ta swithokovetselo swa Xizulu ku nga ri Xitsonga. Ndzavisiso lowu wu nyika nhlamuselo ya nkongomelo hi vuenti. Mulavisisi u tlhela a hlahlwa mikongomelo yo hambanahambana leyi kumekaka eka vutlhokovetseri bya xiZulu. Lexi hambanyisaka ndzavisiso lowu na lowu nga le ku endliweni hi leswaku lowu wu xopaxopa mikongomelo ya vutlhokovetseri bya Xizulu, loko lowu nga ku lavisisiweni wu khoma mikongomelo ya vutlhokovetseri bya Magaisa, xi nga Xitsonga. Hambileswi milavisiso leyi yi hambaneke hi tinhlokomhaka, i swa nkoka ku vona leswaku vundzeni bya yona byi fana swinene ni lebyi mulavisisi a ringetaka ku byi hlanganisa hi ntalo. Naswona endzhaku ka ku kambisisa ndzavisiso lowu, hi vona leswaku ku na vangwa leri fanelaka ku pfariwa hi ku xopaxopa vutlhokovetseri bya ririmi ra Xitsonga, kungari bya tindzimi tin'wana, leswi mulavisisi a nga ta swi endla hi ku tiseketela hi ndzavisiso lowu kambisisiweke laha henhla.

Nelson na Yakubu (2022)

Nelson na Yakubu va endlile ndzavisiso wa vona wa International Journal of Research and Innovation in Social sciences (IJRISS) hi nhlokomhaka leyi nge, 'Asthetics of Modern African Poetry: A Study of Nigi Osundare and Oswald Mtshali'. Eka atikili leyi Nelson na Yakubu va lavisisile hi ta vusasekisi bya vutlhokovetseri bya manguva lawa bya xiAfrika. Eka ndzavisiso wa vona, Nelson na Yakubu va vula leswaku vutsari bya xiAfrika i angulo waMaafrika wa vukoloni bya mayuropana ehenhla ka vona. Va khomanisa vutshila lebyi na vutlhokovetseri bya xiAfrika bya nkarhi lowu matiko ma nga hi tshunxiwile eka vukolonyi bya Yuropa. Laha hi vona tinhlokomhaka timbirhi eka atikili yin'we, ku nga ku lavisisiwa

ka ndlela leyi vukolonyi bya Yuropa byi lawuleke hayona vutlhokovetseri bya vatsari va le nkarhini wa tshunxeko. Swidyondzeki leswi swi tlhela swi paluxa vuyelelo eka vutlhokovetseri tanihi ndlela ya vusasekiso. Eka ndzavisiso lowu ku tirhisiwa switlhokovetselo swa vatlhokovetseri vambirhi lava humaka ematikweni mo hambana: Niyi Osundare wo huma eNigeria (vupeladyambu bya Afrika) na Oswald Mtshali wo huma eAfrika-dzonga (dzongeni ka Africa). Leswi valavisisi va swi endlele ku hluta mongo wa switlhokovetselo leswi ni ku xiya ku fana loku nga kona eka switlhokovetselo swa vona.

Switlhokovetselo swa vanhu lava vambirhi swi tanihi milomu ya vanhu lava tshikeleriwaka ni lava nga nyikiwiki tifanelo to ringana. Ndzavisiso lowu wu tlhela wu paluxa ku hlangana ka mindhavuko mimbirhi; ndhavuko wa vayuropana na ndhavuko wa vaafrika. Leswi swi seketeriwa hi marito ya Nelson na Yakubu(2018:109) lama nge, "Modern African poetry, by this assertion therefore, leans heavily on the European culture, since it was the coming together of these two cultures – indigenous African culture and the European culture – that culminated in today's modern literature – poetry." Marito lawa ma basisa yin'wana ya mikongomelo leyi kumekaka eka vutlhokovetseri bya xiafrika.

Nelson na Yakubu(2018) va khoma ngopfungopfu nxopaxopo wa vuyelelo tanihi ndlela ya vusasekiso eka switlhokovetselo, leswi vulaka leswaku ndzavisiso wa vona wu hambanile kule ni lowu nga ku endliweni laha hi mulavisisi. Kambe lexi yelanaka na ndzavisiso lowu nga ku endliweni i nkongomelo wa switlhokovetselo leswi xopaxopiweke lowu khumbiwaka hi valavisisi lava. Hambileswi nhlokomhaka ya ndzavisiso lowu yi hambaneke ni leyi mulavisisi a nga ku yi endleni, swi na risima ku wu kambisisa hikuva wu khumba timhaka ta vutlhokovetseri bya xiafrika, wu nga ntlawa lowu switlhokovetselo swa T.P Magaisa swi welaka ehansi ka wona. I swa nkoka nakambe ku lemuka vangwa leri ri nga kona eka mulavisisi leyi langutaka swa vutsari bya ririmi ra Xitsonga, handle ko khumba tindzimi tin'wana. Wun'wana nkoka wa ndzavisiso lowu hi leswaku wu pfunetana ni yin'wana mindzavisiso ku vumba tiphuphu to tiya leti mulavisisi a nga ta tiseketela eka tona loko a ri karhi a endla ndzavisiso wa yena.

Ojaide (1999)

Ojaide i un'wana wa swidyondzeki l'a endleke ndzavisiso wa yena wa Ph.D eka Humanities Institute hi nnhlokomhaka leyi nge, 'The New African Poetry: An Athology'. Eka ndzavisiso lowu Ojaide u xopaxopa switlhokovetselo swa vatlhokovetseri vo hlava lava tsaleke switlhokovetslo swa vona enkarhini wa vukolonyi. Ojaide u vula leswaku vanhu lava a va tsala handle ko vilela hi leswi nawu wa vukolonyi a wu va tshikelerisa xiswona hikwalaho ka ku va va sirheleriwile mahlo ya vona hi tibibele ni tibuku ta tinsimu swa vafundhisi va le Yuropa. A va vulanga nchumu hi ku lahlekeriwa hi ndhavuko wa vona, ku sindzisiwa mitirho yo tika ku nga havaka hakelo, mithelo, ku tekeriwa rifumo ra tiko ni ku pfumatiwa tshunxeko na ntshamiseko etikweni.

Ojaide u engeta a hlamusela hi nongoti wa 'The New African Poetry' laha a khumbaka timhaka ta vatlhokovetseri va manguvana lawa, lava an'weke mafi ya vutivibyento ni vutshila eka vatlhokovetserikulobye lava nga va rhangela ndlela, swi nga swona leswi a swi nga endleki loko vatlhokovetseri va khale va nga si fumiwa hi vayurope. U engeta a vula leswaku vutlhokovetseri byintshwa bya xiafrika byi engeta byi vana vutikamberi, leswi endleke leswaku maafrika va fika laha va tivoneke nandzu loko matiko ya vona ma tala hi vukungundzwana, kungari ku yisa nandzu lowu eka valungu. Vutlhokovetseri byintshwa bya xiafrika byi nameketa nkoka wukulu eka ku hundzisela hungu, ku ri na eka ku tekela nhlokwani swa xitayele na tithekiniki. Xikongomelo xa leswi i ku va mutlhokovetseri a rhingeta ku humesa kahle mikongomelo ya yena, kungari ku vumba xitlhokovetselo xo koka rinoko hikwalaho ka xitayili na tithekiniki kambe hungu ra xona ri nga twali.

Ojaide (1999) u paluxa swa switlhokovetselo swa nkarhi wa vukolonyi, na le mahlweni ka vukolonyi, na hilaha mitirho ya vukolonyi yi khumbeke hakona vutlhokovetseri bya xiafrika. Leswi swi nga vuriwa ndzavisiso wa nkoka swinene loko hi languta nhlokomhaka ya ndzavisiso lowu nga ku lavisisiweni. Eka ndzavisiso lowu Ojaide u hlahlwa switlhokovetselo leswi hlawuriweke a langutanile na swa vukolonyi, lowu wu nga wun'wana wa mikongomelo yi kumekaka hi ntalo eka switlhokovetselo swa nkarhi wolowo wa vukolonyi. Hikokwalaho, hi man'wana marito ndzavisiso lowu wu fana ni lowu nga ku lavisisiweni eka nkarhi wa sweswi, wu nga wa ku hlahlwa tithekiniki ta mikongomelo eka

swithokovetselo leswi hlawuriweke swa T.P Magaisa. Leswi swi komba ku fambelana loku nga kona exikarhi ka milavisiso leyi hamimbirhi. Hambiswiritano, ku hambana ku kona exikarhi ka milavisiso leyi hikwalaho ka ku Ojaide u xopaxopa mikongomelo ya swithokovetselo swa Xinghezi loko mulavisisi wa ndzavisiso lowu a langutanile na mikongomelo ya swithokovetselo swa Xitsonga. Hikokwalaho, mulavisisi u titwa a boheka ku nghenelela eka ndzavisiso lowu khumbaka swa ririmi ra yena ra Xitsonga.

Hafeth (2015)

Eka ndzavisiso wa yena hi nhlokomhaka leyi nge, 'A Thematic and Technical Study of Wole Soyinka's Poetry', Hafeth u hlalulwa swithokovetselo swa Wole Soyinka hi ku lavisisa matimu ya mutlhokovetseri, ivi a yelanisa matimu lawa na swithokovetselo swa yena ku vona leswi n'wi hlohloleleke eku tlhokovetseleni ka yena. Hafeth u kuma leswaku eka matimu ya yena kun a swo tala leswi a hanyeke exikarhi ka swona evhlangini bya yena leswi n'wi hlohloleleke ku huma na mikongomelo leyi kumekaka eka swithokovetselo swa yena. Swin'wana swa swona i mikhuva, ndhavuko, mitoloveto, vukhongeri, khotso na tipolitiki.

Hafeth u vula leswaku Soyinka u ngenile hi le xikarhi ka mindhavuko na vukhongeri bya ka yena bya rixaka ra Yoruba, i swin'wana swi fumaka swithokovetselo swa yena. U tlhele a nghenelela swinene ndzeni ka tipolitiki; hi wun'wana nkarhi a a ri murhangeri wa vuthu etikweni ra yena, ku fika laha swiyimo swi nga n'wi susumeta leswaku a balekela etikweni ra Yuropa ni Amerika. Hikokwalaho, Soyinka u ngenisa hi vuenti timhaka ta vupolitiki eka swithokovetselo swa yena. U tlherile a kulela embangwini wa nyimpi na nkatshamiseko; Hafeth u vula leswaku Nyimpi ya Misava ya Vumbirhi yi sungurile ku pfurha loko yena a ri na malembe ya ntlhanu ntsena. Leswi swi vonaka laha a paluxaka timhaka ta nyimpi eka swithokovetselo swa yena.

Tanihi munhu la nga hanya emugangeni wa ka yena, a ri karhi a vona ni mitlhotlho leyi vanhu va ka yena va hlanganaka na yona, u tlhela a kongomisa swin 'wana swa swithokovetselo swa yena eka swiphiso swa vanhu emugangeni hi ku angarhela, swo fana ni leswi vanhu a va hlangana na swona hi nkarhi wa nyimpi. Handle ka hinkwaswo leswi, Rafeth u tlhela a paluxa leswaku xin'wana xa nkoka lexi hlohloleleke

mutlhokovetseri loyi i matitwelo na mianakanyo ya yena ya nkarhi wolowo, tanihileswi endlekaka eka vatlhokovetseri hinkwavo. Hikokwalaho, hi ku kambela swiendleko swa matimu ya mutlhokovetseri, Hafeth u huma na mikongomelo yo tala leyi kumekaka eka swithokovetselo swa Wole Soyinka.

Nkambisiso wa ndzavisiso wa Hafeth wu hi komba leswaku hi nga fikelea mikongomelo leyi kumekaka eka swithokovetselo hi ku tirhisa tindlela to hlaya. Mulavisisi loyi u tirhisile ndlela ya ku kambisisa matimu ya mutlhokovetseri ku kuma swiyimo swo hambanahambana leswi n'wi kuceteleke, kutani a swi yelanisa na leno swithokovetselo swa yena swi voyamelaka kona. Leswi swi endla leswaku mulavisisi a huma na ndzavisiso wa risima, lowu nga tala hi vutivi byo kala. Hikokwalaho, mulavisisi wa nhlokomhaka leyi nga ku lavisisiweni u tikuma a ri na nkateko ku va a kambisisile ndzavisiso lowu nga ta n'wi havaxela hi vutlharhi byo xopaxopa mikongomelo eka matsalwa. Hi nga viula leswaku kun a ku fana eka milavisiso leyi mimbirhi tanihileswi hinkwayo yi kongomisaka eka ku hlahlwa mikongomelo eka swithokovetselo. Hambiswiritano, yi hambananyana hindlela ya ku, lowu kambisisiweke laha henhla wu hlahlwa swithokovetselo leswi tsariweke hi Xinghezi, kambe lowu mulavisisi a nga ku wu endleni wu langutana na swithokovetselo swa Xitsonga. Hambiswiritano, ku hambana loku a ku engeti mpfhuka exikarhi ka milavisiso leyi mimbirhi hikuva, hambileswi swi tsariweke hi Xinghezi, i swithokovetselo swa xiafrika, muxaka lowu swithokovetselo swa T.P Magaisa swi welaka eka wona. Hikokwalaho, ndzavisiso lowu i wa nkoka swinene eka lowu nga ku lavisisiweni.

Ogunyemi & Kolawole (2015)

Ogunyemi na Kolawole (2015) va endlile ndzavisiso wa vona, hi nhlokomhaka leyi nge, 'Salient Themes in African Poetry: A Re-appraisal of Library and Information Utilization Process for New Media.' Swidyondzeki leswi haswimbirhi swi lavisisa mikongomelo ya vutlhokovetseri bya xiafrika. Un'wana wa swidyondzeki leswi i mutirhi wa le ka *library* ya le Babalola University hikokwalaho xikongomelo xa ndzavisiso wa vona i ku kuma vuxokoxoko bya swithokovetselo hinkwaswo leswi kumekaka swi ri eka *library* ya vona, leswaku loko machudeni kumbe van'wana vanhu va lava ku tiva mahungu lava ku tiva swo karhi mayelana na swa tibuku, u va na tindlela to va pfuna hatona. Eka ndzavisiso

wa vona, Ogunyemi na Kolawole va hlahluva mikongomelo ya swithokovetselo swo hambanahambana hi ku swi yelanisa na swiendleko swa vutomi bya siku rin'wana ni rin'wana, ku katsa ni matimu ya vatsari, kumbe leswi endlekaka emisaveni ya ntiyiso, va ri karhi va swi pimanyisa na swithokovetselo leswi.

Eka ndzavisiso lowu hi kuma vudyelano na lowu wa ha ku hundzaka (Hafeth, 2015), laha hi nga kuma leswaku mulavisisi u hlahluva matsalwa hi ku langutisisa matimu ya mutlhokovetseri ni swiyimo swo hambanahambana leswi n'wi hlohloleleke. Swi tano ni le ka ndzavisiso lowu; valavisisi va khomakhoma swiyimo swo karhi swa miganga hi ku hambanahambana ka yona, va ri karhi va swi pimanyisa na swithokovetselo leswi hlawuriweke. Xin'wana xa swithokovetselo leswi hlawuriweke i xa Wole Soyinka loyi hi hlanganeke na yena laha henhla. Valavisisi va paluxa leswaku Soyinka i mutlhokovetseri la nga hlohloteriwa hi swiyimo swo tika leswi vanhu va muganga wa ka yena a va hlangana na swona. J.P Clark i un'wana wa vatlhokovetseri lava vuriwaka hi valavisisi leswaku va hlohloteriwile hi swiyimo leswi a va hlangana na swona evuton'wini. Clark u hanyile emikarhini leyi nga ri na vukhongeri bya muxaka wa ku khongela vakokwana va vona. Leswi swi va swi fuma ni le ka swithokovetselo swa yena, laha a paluxaka ta mikwembu ya ka yena, ni ya vaAfrika hinkwavo hi ku angahela, leswaku, hambileswi va hundzeke emisaveni, a va etlelanga vurhongo. Leswi swi seketeriwa hi marito ya Ogunyemi & Kolawole (2015:133) loko va ku, "J.P Clark demonstrates more ancestral phenomena with his poem 'olukun' to show the Africans that the ancestors though dead are not asleep." Marito lawa ma komba leswaku vutlhokovetseri bya xintima byi seketelana na ndhavuko wa vantima, ku nga wun'wana wa mikongomelo leyi hlawulekisaka swithokovetselo swotala swa xintima.

Ndzavisiso lowu hi nga vula leswaku wu na risima loko hi wu kongomisa na nhlokomhaka leyi nga ku lavisisiweni. Eka ndzavisiso lowu valavisisi va langutile ngopfu na timhaka ta leswi ednlekaka emisaveni ya ntiyiso leswi nga vaka swi hlohlotela mutlhokovetseri ku huma na muxaka wa xithokovetselo xa yena, xikunw'e ni matimu ya swiendleko na swiyimo hinkwaswo leswi mutsari a nga tikuma a ri eka swona evuton'wini bya yena. Hikokwalaho, ndzavisiso lowu wu ta pfuna mulavisisi ku kuma mahlahluvele ya swithokovetselo, ngopfungopfu swa xiafrika. Ndzavisiso lowu wu tlhela wu kombisa

leswaku vaafrika i vanhu lava nga na rifuwo mayelana ni ndhavuko, va tlhela va va na vutshila byo swi phofula hindlela ya vutlhokovetseri. Ndzavisiso lowu wu va wu hambananyana na lowu nga ku endliweni hikwalaho ko va wu langutanile na switlhokovetselo swa Xitsonga loko lowu kambisisiweke wu langutanile na switlhokovetselo swa Xinghezi. Hambiswiritano, ku hlahluva mikongomelo loku endliweke hi valavisisi lava kambisisiweke swi fambelana ni ku hlahluva mikongomelo loku mulavisisi a nga ta endla kona, hikokwalaho ndzavisiso lowu kambisisiweke wu kumeka wu ri wa nkoka swinene. Handle ka sweswo, wu tlhela wu kombisa vangwa exikarhi ka laha nxopaxopo wa vutlhokovetseri bya Xitsonga byi nga kona ni laha byi faneleke ku fika kona.

Aghasiyev (2024)

Aghasiyev i un'wana wa swidyondzeki la tinyikeleke eka ndzavisiso wa swa vutlhokovetseri. Aghasiyev (2024) u endlile ndzavisiso hi nhlokomhaka leyi nge, 'A Short Review On The Techniques And Themes Used in Postmodern English Poetry'. Xikongomelo xa ndzavisiso lowu i ku lavisisa tithekiniki na mikongomelo eka switlhokovetselo swa nkarhi wa manguvana lawa. Aghasiyev u xaxameta vatlhokovetseri vo fana na vaAllan Ginsberg, Robert Lowell, Charles Bukowski, Sylvia Plath na Ted Hughes tanihi switlhokovetseri leswi paluxaka tinhlokomhaka ta manguvana lawa. U engeta a vula leswaku vatlhokovetseri va ntlawa lowu va khoma timhaka ta vutikamberi bya miehleketo ya munhu, leswi munhu a titivisaka xiswona, mavonelo lama nga riki manene eka swa Sayense na ntiyiso wa matimu, switandzhaku swa timholovo exikarhi ka matiko, sweswosweswo. Leswaku va ta kota ku humesa swiyimo leswi hinkwaswo, vatlhokovetseri lava va tirhisa tithekiniki na mikongomelo leyi, handle ko va na swihlawulekisi swa ntiyiso swa manguvana lawa, yi tlhelaka yi va na matimba yo koka rinoko ra xitshungu.

Mulavisisi u engeta a vula leswaku, un'wana ni un'wana wa vatlhokovetseri lava u na mavonelo ya yena hi swa vutomi, hikokwalaho lexi a pfumelaka leswaku i 'ntiyiso' xi va xi hambanile na 'ntiyiso' wa un'wana. Xikombiso, vatlhokovetseri lava va na ku pfumela leswaku matimu ma tsarisile hi ku vona ka munhu un'we ntsena loyi a nga ta va a ma tsala, hikokwalaho va nga ka va nga tshembi ntiyiso wa wona. Va tlhela va pfumela

leswaku Sayense, leyi tlhomiwaka tinsiva hi van'wana, a yi sasekanga hikuva, loko yi nga tumbuluxanga matlharhi lawa ya nga mbundzumuxa madoropa ni madoropa, ingi ku nga vanga ni rifu leri a ri hlomula mbilu hi mukhuva lowuya. Hikokwalaho, vatlhokovetseri va muxaka lowu va va va phofula leswi va xanisaka emiehleketweni, leswi ntiyiso wa swona wu ngo tiva hi vona na timbilu ta vona.

Aghasiyev (2024) u hi paluxela miehleketo yintshwa mayelana ni tinxaka ta vatlhokovetseri. U paluxa mikongomelo yo tala leyi paluxiwaka hi vatlhokovetseri va manguvana lawa, leyi ku yi twisisa swi ngo lava ku nghena etimbilwing ta vona. Ndzavisiso lowu wu na nkoka swinene hi ku va wu langutanile na ku kambisisa tithekiniki na mikongomelo ya vutlhokovetseri bya manguvana lawa bya Xinghezi, swi nga leswi mulavisisi a ringetaka ku lavisisa swona. Lexi hambanyisaka milavisiso leyi mimbirhi i ku lowu nga kambisisiwa laha henhla wu khumba tinxaka vutlhokovetseri bya Xinghezi ni mikongomelo ya byona, loko lowu nga ku lavisisiweni wu khumba ta mikongomelo eka switlhokovetselo swa Magaisa, swa Xitsonga. Hambileswi milavisiso leyi yi hambaneke, swi na nkoka ku yi pinanyisa hikuva hinkwayo ya ha khumba ta mikongomelo eka switlhokovetselo. Hikokwalaho, ndzavisiso lowu i wa nkoka swinene eka nhlokomhaka leyi nga ku lavisisiweni.

Villanueva & Gamiao (2022)

Villanueva na Gamaiao (2022) va tinyiketile ku endla ndzavisiso wa Ph.D eMariano Marcos State University hi nhlokomhaka leyi nge, 'Thematic Analysis of African And Filipino Contemporary Poems.' Valavisisi eka ndzavisiso wa vona va sungula hi ku hlamusela vutsari bya vutshila tanihi xivuku lexi vanhu va nga tivonaka eka xona. Mutsari wo karhi u teka ntiyiso wa vutomi tanihi leswi a wu vonisaka swona wu ri karhi wu endleka emugangeni. Kutani, hi vutshila bya yena bya vutsari, a wu nameketa etibukwini leti nga ta hangalaka evanhwini. Loko xitshungu xi ri ku hlayeni ka tibuku leti, xi va tanihi munhu la yimeke emahlweni ka xivuku. Munhu loyi a tivonaka exivukwini, u tivona tanihi leswi a langutisekaka xiswona. Loko a ri na thyaka enghoheni, kumbe malanga emahlweni ya yena, u ta tivona a ri tano. Kutani lexi nga sala eka munhu loyi i ku yini? Na loko xitshungu xi ri ku hlayeni ka tibuku leti tsariweke hi vatsari, xi yimile mahlweni ka xivuku ku tikambisisa loko ku ri hava xo soleka eka xona. Kutani loko vanhu va vona lexi solekaka

eka vona, lexi nga fanela i ku lava tindlela to susa xisolo lexi. Ku nga endli tano swi fana na loko munhu a kaneta xivuku loko xi n'wi komba thyaka, kutani a tifambela a nga lulamisangi xihoxo lexi. Hindlela leyi, valavisisi va ringeta ku hi basisela leswaku mikongomelo leyi hi yi kumaka eka matsalwa, lama vutlhokovetseri byi nga man'wana ya wona, yi tanihi swivuku leswi xitshungu xi nga tivonaka swihoxo ni ku tsandzeka ko karhi leswaku va ku lulamisa. Hikokwalaho van'wana va vula leswaku vutsari i 'rito' eka lava nga havaka rito, kumbe lava marito ya vona ma nga twakariki hambu va vika swirilo swo karhi.

Ndzavisiso lowu wu kongomisa eka mikongomelo ya switlhokovetselo swa xiafrika na swa Xifilipino. Valavisisi va hlamusela ngopfungopfu nkongomelo wa nkatshunxeko ematikweni ya Afrika ni le Filipi, leswi susumetaka lavo tala ku sukela tiko ra vona va ya lava 'madyelo ya rihlaza' ematikweni mambe. Hi ku ya hi valavisisi, vanhu va matikoxiafrika va khomiwile hi tihanyi ku fana na va tiko ra Filipino. Leswi vanhu va matiko lawa va yaka va ya hlangana na swona ematikweni mambe i vunandza, xihlawuhlawu, ntshikelelo emitirhweni, sweswosweswo. Villanueva na Gamiao (2015: 203) va seketela hi marito lama nge, "They worked under the sun's heat with heavy hearts, having the thought of being killed if they opposed the Europeans." Marito lawa ma hi komba ku nyika vusiwana ka lava nga ematikweni mambe. Vanhu lava va komba lewaku ku rhula ka mbilu ni ku wisa ka miehleketo a va ku tivi, kambe va tirha hi ku tseketseriwa ni ku chayeriwa hi timbhoma. Leswi swi va endla leswaku va anakanya ekaya ka rikwavo hikuva, ndlala ntsena yi nga havaka mpfilumpfilu yi tlula ku xava xinkwa xa siku rin'wana ni rin'wana hi nhlana. Tanihileswi hi tweekw laha henhla, vatsari va vutshila va teka xiyimo lexi hinkwaxo va xi veka etibukwini leswaku lava nandzu wu nga wa vona va ta wu vona kona. Lowu wo va nkongomelokulu eka switlhokovetselo leswi xopaxopiweke, kambe ya ha ri kona yin'wana mikongomelo yo fana ni rirhandzu ra ndyangu, ku vhakachela matiko mambe na swin'wana.

Valavisisi va ndzavisiso lowu va hi kumela yin'wana ya mikongomelo leyi nga kumekaka eka vutlhokovetseri. Ndzavisiso lowu wu paluxa muafrika a ri munhu wo ka a nga kumi ntshamiseko etikweni ra yena hikwalaho ka mitlhontlho ya ndlala ni vusweti, na hambiloko a ringeta ku ya swi kuma etikweni ra vanhu vambe, swi hundzuka munyu ehenhla ka

xilondza. Hindlela leyi ya mikongomelo ya muxaka lowu, valavisisi va engeta mahungu ya nkoka eka ndzavisiso lowu nga ku endliweni. Hi tlhela hi vona ku fananyana ka milavisisi leyi hikwalaho ka ku hinkwayo yi hlahluva mikongomelo eka switlhokovetselo. Lexi yi hambanyisaka hileswaku lowu nga kambisisiwa laha henhla wu kongomisa eka switlhokovetselo swa Xinghezi, loko lowu nga ku endliweni wu kongomisa eka switlhokovetselo swa Xitsonga. Hambiswiritano, ndzavisiso wa swidyondzeki leswi i wa nkoka hikuva wu hlahluva mikongomelo ya switlhokovetselo swa laha Afrika, naswona i swilo leswi kumekaka hi ntalo, hambi ku ri ka Vatsonga, leswaku vanhu va sukela tiko ra vona ku ya lava mitirho. Hikokwalaho, ndzavisiso lowu wu ta va wa nkoka swinene eka mulavisisi.

Shitope (2020)

Shitope (2020) i xidyondzeki xa Namibia lexi endleke ndzavisiso wa xona wa Master of Arts in English hi nhlokomhaka leyi nge, 'Expressions of Exile and Homecoming: A Critical Analysis of the Selected Namibian Poetry in English' .Ndzavisiso lowu wu kongomisa eka nkongomelonkulu lowu mulavisisi a humeke nawona endzhaku ka ku va a xopaxopila switlhokovetselo leswi hlawuriweke, swi nga swa vatlhokovetseri lava landzelaka: Kahengua, Ya Nangolo, Thaniseb, Kameeta, Hugh Ellis na Molapong. Mulavisisi u kumile leswaku switlhokovetselo leswi a swi hlawuleke swi kongomisa hi xitalo eka ku va vanhu va tiko ra Namibia va balekela ematikweni mambe endzhaku ka ku va va hlanganile na swiyimo swo karhi leswi va bohelaka ku sukela tiko ra vona. Shitope u hlamusela leswaku vanhu lava va yak u ya hlangana na moya wa vuvengi ni ku ka vuamukeri ematikweni mambe lawa. Switlhokovetselo leswi hlawuriweke swi tlhela swi kongomisa eka vuxokoxoko bya vutomi lebyi vanhu lava va byi hanyeke ematikweni lawa. Shitope u ya emahlweni a hlamusela leswaku, varhurhi lava rhurhelaka ematikweni mambe, va twa mpfhuka lowu nga xikarhi ka tiko ra vona ni leri va rhurheleke eka rona wu karhi wu va dya timbilu hikwalaho ko va mimoya ya vona ya ha khomelele ekaya ka rikwavo. Leswi swi basisiwa hi marito ya Shitope (1993:125) lama nge, "Also, the space insinuates the rift that has resulted from the migration to a foreign land, leaving behind numerous aspects that the persona would identify with when in their land of origin." Ntshaho lowu wu hi komba leswaku, hambileswi swiyimo swo karhi swi bohelaka vanhu

lava ku siya tiko ra rikwavo, mimoya ya vona yi ala yi khomelele kona, leswi endlaka leswaku va va na ntshikelelo wa ngati yin'wana ya mikarhi. Hambiswiritano, hi kwalaho ka nkarhi, tiko rimbe leri va va va ri tolovela hi katsongokatsongo.

Shitope u engeta a vula leswaku ku rhurha ka vanhu lava ku tlhela ku va tekela na vutitivi ni vuhlawulekisi bya vona. Van'wana va vona lava tswaleriweke ematikweni mambe a va tivi ni hambu wu ri ndhavuko wa vona leswaku va davukile kwihi. Leswi i swilo swi nyikaka vusiwana hikuva swi endla leswaku munhu a pfumala vutitshembi. Laha van'wana va ringetaka ku titivisa exkarhi ka vanhu vambe, vona va va va hlehlela endzhaku hi ku pfumala vutitshembi. Leswi swi kombisa ku biha ka switandzhaku swa ku hanya etikweni rimbe, exikarhi ka vanhu vambe.

Shitope u engeta a hlalulwa yin'wana mikongomelo yo fana na mitlhotlho leyi vanhu a va hlangana na yona loko va ri karhi va fumisa hi valungu. U hlamusela hi laha vatlhokovetseri va rilaka hikwalaho ka maxaka ni vamakwavo lava herisiweke va ri karhi va lwela tshunxeko. Van'wana va vona a va ri vahlaleri loko maxaka ya vona ma dlawa. Xikombiso, enkarhinin lowu tiko a ri lwela ku tshunxiwa, ku dlayiwile xichava xa vanhu emuxaxeni wa Cassinga laha mavuthu y atiko a ma hlengeletanile kona. Laha hi kona ku heleleke valwi vo tala, kambe lavan'wana va hulukile. Hambileswi va poneke, mimoya ya vona ya vaviseka loko va anakanya ndlela leyi maxaka ya vona ma herisiweke ha yona va hlalerile. Shitope u tshaha xirilo xa un'wana mutlhokovetseri loyi a a hlalerile ekudlaweni ka vanhu lava. U vula leswaku ku anakanya xiendleko lexi i "an open wound oozing pain". Leswi swi tikomba swinene leswaku lava poneke enyimpini va sale na xilondza xa le mbilwini lexi alaka ku hola. Yin'wana mikongomelo a yi hlaluvaka eka switlhokovetselo leswi yi katsa tshunxeko wa tiko, ku tsandzeka ka vantima ku rhangela tiko ra vona hikwalaho ka vukungundzwana, sweswosweswo.

Ndzavisiso lowu kambisisiweke laha henhla wu kongomisile eka mukongomelo ya ku rhurha ka vanhu ku ya ematikweni mambe, switandzhaku swa kona, nyimpi ni tihanyi ta yona, tshunxeko swin'we ni ku tsandzeka ka vantima ku rhangela tiko ra vona hikwalaho ka vukungundzwana. Ndzavisiso lowu wu va wu yelana na lowu nga ku endlaweni hikwalaho ka ku switlhokovetselo leswi a swi hlaluveke swi va swi hlamusela hi vuenti

leswi vantima va hlanganeke na swona, ni leswi va ha hlanganaka na swona ematikweni ya vona. Leswi swi fana na leswi paluxiwaka hi swithokovetselo swa T.P Magaisa loyi na yena a nga muafrika wa xiviri. Magaisa i un'wana a hlanganeke ni mitlhotlho leyi kun'we ni vamakwavo, kutani swi va swi n'wi kucetela ku swi phofula hindlela ya vutlhokoveseri. Leswi swi komba ku fambelana ka milavisiso leyi mimbirhi. Hikokwalaho, ndzhavisiso lowu kambisisiweke laha henhla wu ta pfuna mulavisisi hi tindlela ta mahlahluvele kun'we ni vutivi lebyi hetisekeke bya tinxaka ta mikongomelo. Hambiswiritano, ku hambana ka ndzavisiso lowu ni lowu nga ku lavisisiweni hileswaku lowu nga kambisisiwa laha henhla wu konhomisa eka vutlhokovetseri bya le Namibia loko lowu nga ku lavisisiweni wu kongomisa eka vutlhokovetseri bya le Afrika-dzonga.

Mahmood (2017)

Mahmood (2017) u endlile ndzavisiso wa yena hi nhlokomhaka ley nge, 'Thematic Analysis In Two Poems Written by Dylan Thomas'. Ndzavisiso wa yena wu kongomisa eka nxopaxopo wa swithokovetselo leswi hlawuriweke hi ku tirhisa nkongomelo wun'we ntsena, nkongomelo wa rifu. Mulavisisi u kuma leswaku mutlhokovetseri u vile na nsusumeto wo karhi lowu n'wi susumeteke ku tlhokovetsela hindlela leyi. Mutlhokovetseri u vona timhaka ta rifu hi mahlo lawa van'wana va nga havaka wona, hikuva, tanihi vatlhokovetseri vo tala, xiendleko xin'wana na xin'wana xi va xi teka xivumbeko xo karhi emiehleketweni ya yena lexi ngo tibya hi yena ntsena. Hikokwalaho, mutlhokovetseri u yisa mavonelo yo karhi eka xitshungu, mavonelo lama xitshungu xi nga ka xi ri hava wona. Mutlhokovetseri la hlahluviwaka hi Mahmood u teka timhaka ta rifu hindlela ya ku vanhu a va fanelanga ku rila munhu la hundzaka emisaveni. U vula leswaku ku rilela munhu la hundzeke emisaveni a hi yona ndlela leyi vanhu va faneleke ku tikhoma hayona loko rifu ri fika, hikwalaho ka ku xirilo a xi endli leswaku munhu a tlhela a hanya. Mutlhokovetseri u fanisa xirilo ehenhla ka mufi na swambalo swo khwaxa leswi hambiloko munhu a swi ambala, a vumbuluka enkumeni, a titsemelela miri wa yena, mufi a nga ka a nga tlheri a va la hanyaka. Mahmood u hlamusela leswaku, hi ku ya hi Thomas, rifu hi yona ntsna ndlela ya ku hlanganisa munhu, Xikwembu na ntumbuluko, ntumbuluko lowu eka wona ku nga havaka pho, wa nhonga. Hi yona nakambe ndlela leyi hundzulaka munhu ku suka eka vuonhaki bya miri wa yena ku ya eka miri lowu nga ta ka wu nga ha fi kambe.

Mahmood (2017) u engeta a hlamusela nkongomelo lowu wa rifu, tanihi kuvula ka mutlhokovetseri, leswaku rifu ri na magoza manharhu. Ro sungula i ku fa ka munhu loku taka hi tindlela to hambanahambana, ku nga va mhangu, mavabyi kumbe ku dlawa hi munhu. Ra vumbirhi i ku fa ka vanhu hinkwavo eku heleni ka misava. Ra vunharhu rona i ku fa ka rifu, loku mutlhokovetseri a ku vulaka 'the death of death'. Eka rifu lera vunharhu, ku hlamuseriwa leswaku rifu ri ta fikeriwa hi nkarhi wa ku fa, loko se misava yi herile, hikuva ri ta va ra ha ri hava wo teka emisaveni. Leswi swi kombisa swinene leswaku mutlhokovetseri u hanya etikweni ra yena yexe, leri nga voniwiki hi van'wana. Etikweni leri, mutlhokovetseri u va na mitokoto yo hambanahambana leyi a yi hundziselaka eka xitshungu hi vutshila bya vutlhokovetseri. Mahmood u ya mahlweni a hlamusela leswaku rifu emakumu a ri nga ha vi na matimba. Munhu loyi ri n'wi hluleke hi matimba ya rona, a ri nga ha vi na matimba ehenhla ka yena hi siku ra ku pfuka ka yena. Leswi swi ta va tano ku fana na siku leri loyi a feleke hinkwavo a nga pfuka a ri na matimba mo hlula rifu. Hambiloko marhambu ya vafi ma borile, man'wana ma mbombomele ehansi ka lwandle, man'wana ya hisiwile hi ndzilo, kambe ma ta pfuxiwa ma huma hinkwako lomu ma nga kona. Hindlela leyi, Mahmood u hlamusela nongoti wa rifu tanihi nkongomelo wa switlhokovetselo swa Dylan Thomas.

Hi nga vula leswaku ndzavisiso lowu wu hambanisiwa ni lowu nga ku endliweni hikwalaho ka ku va wu kongomana na nkongomelo wun'we ntsena loko lowu nga ku endliweni wu hlahluva mikongomelo hi ku tala ka yona. Milavisiso leyi yi tlhela yi tlhela yi hambana hindlela ya ku lowu kambisisiweke wu kongomisa eka vutlhokovetseri bya Xinghezi lebyi tsariweke hi munghezi, kambe lowu nga ku endliweni wu kongomisa eka switlhokovetselo swa Xitsonga. Hambiswiritano, yi va yi fambelana eka timhaka ta mikongomelo hikuva hinkwayo yi hlahluva mikongomelo eka switlhokovetselo. Hikokwalaho ka leswi, ndzavisiso lowu kambisisiweke laha henhla wu ta pfuna mulavisisi leswaku a twisisa ndlela leyi vatlhokovetseri va paluxaka hayona mikongomelo yo hambanahambana, ni muxaka wa ririmi leri va ri tihisaka ku humelerisa miehleketo ya vona eka switlhokovetselo.

Gebrai (2018)

Gebrai i un'wana wa swidyondzeki leswi endleke milavisiso eka timhaka ta mikongomelo eka switlhokovetselo. Gebrai u endlile ndzavisiso wa yena hi nhlokomhaka leyi: 'Geez Oral Poetry (Qenie): A Stylistical And Thematic Analysis;. Eka ndzavisiso wa yena, Gebrai u kongomisa eka xitayili xa mutlhokovetseri kun'we ni mikongomelo ya switlhokovetselo swa ririmi ra Xigiza, ririmi leri a ri vulavuriwa eEtiyopiya kufika enkarhini wa ku wa ka mfumo wa Axumite. Switlhokovetselo swa ririmi leri a swi tsariwanga helo, kambe swi vulavuriwa hi nomu. Hambiswiritano, milawu hinkwayo na tithekiniki leti lawulaka mutlhokovetseri hi swona leswi tsariweke hansi. Nkongomelo wo sungula lowu mulavisisi a wu kumeke eka switlhokovetselo leswi i wa ku rihisela. Gebrai u vula leswaku ku rihisela ku nga ka ku nga tsandzi loko munhu a fanele ku rihiseriwa. Nkongomelo lowu wu huma eka xitlhokovetselo lexi hundzuluxeriweke eka Xinghezi lexi nge, "Payback is inevitable for whom it is overdue, as Israel with water loaded the Pharaoh." Lawa i marito ya xitlhokovetselo hinkwaxo, hikuva xi wela eka muxaka wa switlhokovetselo swa ririmi leri leswi vumbiwaka hi mitila mimbirhi ntsena. Lexi i xin'wana xa switayili leswi tirhisiweke hi mutlhokovetseri. Gebrai u vula leswaku ngongomelo lowu wa ku rihisela wu humesiwa hi rito 'payback', leri kongomisaka eka hakelo leyi fambelanaka ni leswi munhu a nga endlela van'wana. Laha mutlhokovetseri u paluxa mhaka ya ku rihisela ka Loyi a nga henhlahenhla, tanihi leswi a endleke eka Faro na mavuthu ya yena. U va khubumetile hi magandlati ya lwandle va lova hinkwavo hikwalaho ka ku va va xanisile Vaisrayele ka nkarhi wo leha.

Gebrai u tlhela a paluxa nkongomelo wa ku saseka ka tumbuluko. U vula leswaku mutlhokovetseri u tlangela ku saseka ka ntumbuluko loku vonakaka eka tintshava leti misinya ya tona ni byasi swi nga swa rihlaza. U vula leswaku mpfula loko yi na, yi kongoma ehenhla ka ntshava yo karhi hi ku kokiwa mahlo hi vuhlaza bya ntshava leyi. Endzhaku ka loko mpfula yi xile, ntshava leyi yitlhela yi engeta ku xonga, lero tihomu na timbuti ti kokiwa mahlo hi yona kutani ti khandziya ku ya dya ni ku tivundzela kona. Laha mulavisisi u tlhela a paluxa na thekiniki ya mutlhokovetseri ya vumunhuhati, laha a nyikaka mpfula swihlawulekisi swa munhu. Gebrai u vona marito ya mutlhokovetseri loyi ma ri na karhi ma tlangela ntumbuluko hi vuhetiseki. Gebrai u engeta a hlahluva nkongomelo wa ku cinca ka swilo evuton'wini, leswi nga ri kona namuntlha swi hundzuka

loko ra mundzuku ri xa. Eka xitlhokovetselo mutlhokovetseri u tlharihisa vantshwa leswaku va lemuka vuxisi bya misava, hikuva misava leyi nga kusuhi na munhu yi ku eka yena, 'ina', yi ta n'wi landzula kanharhu ni nkuku wu nga si ringa.

Ndzavisiso lowu a wu kongomanile na xitayili na mikongomelo ya switlhokovetselo swa Xinghiza, leswi wu nyikaka ku hambana na lowu nga ku lavisisiweni lowu kongomaneke na mikongomelo ntsena eka switlhokovetselo swa Xitsonga. Hambiswiritano, milavisiso leyi yi va yi fana hindlela ya ku hinkwayo yo xopaxopa mikongomelo eka switlhokovetselo. Hikokwalaho ndzavisiso lowu kambisisiweke laha henhla i wa nkoka swinene tanihileswi wu nga ta pfuna mulavisisi ku twisisa nhlokomhaka leyi a nga ku yi laveni hi laha ku hetisekeke. Eka ndzavisiso lowu, mulavisisi u vonile leswaku ku hlahluka tithekiniki leti tirhisiweke hi mutlhokovetseri i yin'wana ya tindlela ku twisisa mikongomelo ya vutlhokovetseri hindlela leyi hetisekeke.

Forson na Van'wana (2020)

Forson na va'wana (2020) va endlile vulavisisi hi nhlokomhaka leyi nge, 'The Use Of Language and Thematic Concerns: A Case Of Five Selected Poems'. Ndzavisiso lowu wu kongomane na ku hlahluka mikongomelo eka switlhokovetselo swa ntlhanu leswi tsariweke hi vatlhokovetseri va xintima lava landzelaka: Kofi Awoonor, Dennis Brutus, Wole Soyinka, Leopard Seder Senghor na Oswald Mbuyiseni Mtshali. Eka ndzavisiso wa vona, valavisisi lava va huma na nkongomelo wa ku hlawuriwa ka rixaka, exikarhi ka yin'wana. Va hlahluka xitlhokovetselo xa Wole Soyinka lexi paluxaka ta ku hlawuriwa ka rixaka loku endleriwaka vantima lava tikumaka va ri ematikweni mambe. Mhaka leyi i mhaka leyi kumekaka hi ntalo loko ku xiyisisiwa switlhokovetselo kumbe vutsari byin'wana bya vantima va Afrika. Eka xitlhokovetselo lexi xopaxopiweke laha, ku vonaka wanuna wa tima loyi a fambaka a lava yindlu yo tshama eka yona etikweni ra valungu. Wansati wa yindlu leyi a yi kumeke u vona muhlovo wa wanuna loyi, kutani a hambana na ku n'wi hlamula xikombelo xa yena a sungula ku n'wi vutisisa ta muhlovo wa hlonge ya yena. Leswi swi komba ku tekeriwa han si ka vantima hi va hlonge yo basa. Forson na van'wana (2020) va engeta va ahlamusela leswaku hambiloko nhlawularixaka yi ya yi timeka eka tindhawu to tala, hambi ku ri eswikolweni, swibedhlele kumbe emabindzwini, van'wana vanhu va ala va khomelele eka yena hi xikongomelo lexi tsakisaka yena ntsena.

Nkongomelo lowu hi wona nakambe wu kumekaka eka xitlhokovetselo xa Mtshali, loyi a nyikeleke vutomi kumbe rifu ku herisa vangwa leri nga kona xikarhi ka vantima na vo basa.

Forson na van'wana (2020)va engeta va paluxa na nkongomelo wa vukhongeri eka xitlhokovetselo xa Awoonor, laha mutlhokovetseri a rilaka ku herisiwa ka vukhongeri bya yena ni va ka yena hi nkarhi wa vukolonyi. Mutlhokovetseri u vona vanhu lava xumayelaka timhaka to tshika vukhongeri bya xintu va ri lava nga landzeleliki nawu wa vumunhu. U tlhela a vona tindhawu leti akiweke titempele ti ri leta thyaka, leto nyenyetsa. Mutlhokovetseri utitwa a khumbekile ngopfu hi ku tsuvuriwa ka 'nsinya' wa yena, kutani va byala lowu wa vona. Laha valavisisi va hlamusela leswaku nsinya lowu wu kongomisiwa eka tindhawu ni mikhuva hinkwayo leyi vantima a va yi tirhisa ku khongela swikwembu swa vona. Moya wo fana ni lowu hi wona lowu nga ni mutlhokovetseri Senghor, loyi a tlangelaka ku saseka ka nhwana wa ntima, loyi a n'wi hlamuselaka tanihi na 'kala lero vangama' na 'dyambu ra vusiku'. Marito lawa ma kongomisa eka muhlovo wa nhwana loyi leswaku i wa ntima dzwii, kambe mutlhokovetseri u tikuma a yiviwile mbilu hi yena. Leswi yena a swi ndhundhuzelaka, hi swona leswi valungu va swi vulaka swa hava, swi kombaka nsonyolotano wa vatima ni valungu.

Ndzavisiso lowu wu kongomisa eka mikongomelo leyi kumekaka eka switlhokovetselo swa vatlhokovetseri va xintima. Valavisisi va humile na nkongomelokulu wun'e wa nhlawularixaka eka switlhokovetselo leswi va swi hlawuleke. Leswi swi vula leswaku ndzavisiso wa vona wu fambelana swinene na nhlokomhaka leyi mulavisisi a nga ku yi lavisiseni. Exikarhi ka vatlhokovetseri lava hlawuriweke eka ndzavisiso lowu, ku na vatlhokovetseri Brutus na Mtshali lava davukaka eAfrika-Dzonga, ku nga kona laha ku davukaka mutlhokovetseri wa switlhokovetselo leswi nga ta xopaxopiwa hi mulavisisi eka ndzavisiso wa yena. Leswi swi komba leswaku, tanihi vanhu va rixaka rin'we, lava swiyimo swo tala swa le tikweni ra vona swi va khumbaka ku fana, ku nga ha kumeka mikongomelo leyi fambelanaka eka switlhokovetselo swa vona. Hambiswiritano, ku hambana ka milavisiso leyi hileswaku lowu wa Forson na van'wana (2020) wu hlahluva switlhokovetselo leswi tsariweke hi Xinghezi, kasi lowu nga ku lavisisiweni wona wu langutana na switlhokovetselo swa Xitsonga.

Uniyal (2020)

Uniyal (2020) u endlile vulavisisi bya yena bya Master of Arts hi nhlokomhaka leyi nge, 'Thematic Analsis of Poetry of Romantic Age'. Xikongomelo xa vulavisisi lebyi, tanihileswi nhlokomhaka ya kona yi vulaka swona, byi kongomanile na vatlhokovetseri va malembe mo karhi, lama mulavisisi a ma vulaka '*romantic age*'. Nkarhi lowu wa '*romantic age*' hi lowu vatlhokovetseri, ni van'wana vatsari va vutshila hi ku angarhela, va nga tshikelela nhgopfu vutumbulushi bya miehleketo ya vona, swin'wana swa kona leswi a swi nga koti ku humelela evuton'wini bya masiku hinkwawo. Mutlhokovetseri a a kota ku tsala hi ku landzelela kun'wana ni kun'wana lomu miehleketo ya yena yi nga n'wi fikisaka kona, le ku nga kotiki ku fikiwa hi munhu wa xiviri. Vatlhokovetseri va muxaka lowu va le Yuropa a va pfumela eka nyimpi ya Xifurwa, kutani a va tsala vutlhokovetseri bya vona va ri karhi va seketelana na lava nga sungula nyimpi leyi. Wun'wana wa mikongomelo leyi Uniyal a humaka na yona eka switlhokovetselo leswi i wa 'ku vuyela ka ntumbuluko', laha a hlamuselaka leswaku vatlhokovetseri va tlhokovetsela hi ku tlangela ntumbuluko. Xikongomelo xa vona i ku tlhela va hlanganisa munhu na ntumbuluko. Switlhokovetselo swa vona swi nga endla leswaku munhu loyi a nga ka a nga voni ntumbuluko hi tihlo ro tlangela, a sungula ku wu vona hi tihlo leri mutlhokovetseri a n'wi nyikeke rona.

Uniyal (2020) u tlhela a paluxa nkongomelo wa ntivo wa mpimanyiso eka vutlhokovetseri lebyi a xopaxopeke. Eka nkongomelo lowu u hlamusela leswaku vatlhokovetseri va nkarhi lowu a va vona hinkwaswo hi tihlo ra mpimanyiso, leswi vonakaka ni le ka switlhokovetselo swa vona. A va swi vona tanihi munhu loyi a kombiwaka xivono, hileswaku, swi hambanile na milorho leyi munhu a yi vonaka loko a khudzeherile, kambe xivono u xi vona a ri karhi a hanyanya. Hikokwalaho, mutlhokovetseri a a tsala xitlhokovetselo lexi a nga loko a ta xi kamba ka nkarhi wa le mahlweni, a xi sa xi n'wi hlamarisa yena n'wini, xi tlhela xi hlamarisa na muhlayi. Leswi swi vula leswaku miehleketo ya yena a yi pimanyisa swona ka nkarhi wa sweswi, a swi nga fani ni swa le ka nkarhi lowu taka.

Uniyal (2020) u kongomisa ndzavisiso wa yena eka mikongomelo tlhokovetselo swa nkarhi wa '*Romantic Age*', nkarhi lowu vatlhokovetseri a va tlhokovetsela hi ku ya hi vutivi bya mpimanyiso lebyi a va ri na byona. Ndzavisiso lowu wu va wu fambelana swinene na

nhlokomhaka leyi mulavisisi a nga ku yi endleni hikwalaho ka ku hinkwayo yo kongomana ni ku hlhluva mukongomelo eka vutlhokovetseri. Ntsena lexi hambanyisaka milavisiso leyi hi leswaku lowu kambisisiweke laha henhla wu kongomana na switlhokovetselo swa vatsari va le Yuropa na le Amerika, kasi lowu nga ku lavisisiweni wu kongoma eka switlhokovetselo swa Xitsonga. Hambiswiritano, leswi ndlela yo hlhluva mikongomelo yi nga yin'we, ndzavisiso lowu wu ta wa nkoka swinene eka ku havaxela mulavisisi hi vutivi byo xopaxopa vutlhokovetseri.

Kangumba-Adyeri (1980)

Kangumba-Adyeri (1980) u endlile ndzavisiso wa yena wa Master of Arts in Literature hi nhlokomhaka leyi, 'A Thematic Analysis Of The Poetry Of Struggle And Resistance From Southern Africa'. Ndzavisiso lowu wu kongomisa eka nxopaxopo wa vutlhokovetseri bya nyimpi na nyimpi ya tshunxeko ya le Afrika wa Dzonga. Mu lavisisi u hlamusela hi laha vatlhokovetseri va switlhokovetselo leswi hlawuriweke, va hanyile enkarhini wa nyimpi leyi, kutani swi va endlile leswaku switlhokovetselo swa vona swi nga amukeriwi hi lava a va fanele ku swi kandziyisa na ku swi hangalasa. Va bohiwile hi milawu ya vafurwa na vaphutukezi lava a va fuma etikweni ra vona leswaku va 'hlayisa ku miyela', va nga endli huwa hikwalaho ka vutlhokoveyseri bya vona. Leswi a va swi endlile leswaku vutlhokovetseri lebyi byi nga ta pfuxa miehleketo ya vo tala leswaku va vona ntshikelelo lowu nga henhla ka vona. Hambiswiritano, moya lowu a wu ngenile vatlhokovetseri lava a wu humanga, wu arile wa ha ri na vona. Ku ngena ka tshunxeko etikweni ku endlile leswaku va tlangela ku tlhela va hanya vukhale, va hanya hi ndhavuko wa vona ni vukhongeri bya vona.

Kangumba-Adyeri u tlhela a paluxa nkongomelo wa Afrika tanihi manana wa vantina. Ku va Afrika a va manana wa vantima a swi nga endleki loko vantima va ha fumiwa hi lavo basa. Mfumo lowu nga ri henhla ka vona a wu va arisa ku va maafrika; wu va tekerile ndhavuko wa vona, vukhongeri bya xintu, milawu, matshamelu, ni hinkwaswo leswi mfumo wa vona wu swi cinkeke. Hikokwalaho, vatlhokovetseri lava, ndzhaku ka loko va kumile tshunxeko, va titwile va ri swihlangi leswi tsutsumelaka ku ya khumbarhetiwa hi mana wa swona edzhaku ka loko a vuyile hi le kule. Loko mfumo wa ha va fuma, a va twa vuafrika bya vona byi nga vuri chumu hi ku va byi hluvuriwile hi mfumo lowu. Leswi

tshunxeko wu nga ta fika, wu vile mukutsuri wa vona eka ntshikelelo lowu a wu va dya timbilu. Leswi hinkwaswo swi phofuriwa hi vatlhokovetseri lava hi vuswikoti bya vona byo andlala timhaka, naswona a ka ha ri hava loyi a nga va pfalaka nomu onge hi leswi a va endliwa hi mfumo wa valungu.

Vulavisisi lebyi byi na nkoka eka nhlokomhaka leyi mulavisisi a nga ku yi endleni hikwalaho ko va byi humesa mikongomelo yo karhi leyi kumekaka eka switlhokovetselo. Vutlhokovetseri lebyi hlahluviwaka laha i bya vatlhokovetseri va matiko ya Afrika wa Dzonga, ku nga lomu ku humaka mutlhokovetseri wa switlhokovetselo leswi nga ta hlahluviwa hi mulavisisi. Leswi swi tlhela swi komba ku yelana ka milavisiso leyi mimbirhi, ni ku dyetana ka yona mayelana ni nhlokomhaka leyi mulavisisi a nga ku endleni ka yona. Leswi ndzavisiso lowu nga laha henhla wu hlahluvaka switlhokovetselo swa Xinghezi, swi va swi wu hambanisanyana na lowu nga ku endliweni. Hambiswiritano, wu ta pfuna mulavisisi ngopfungopfu hi tlhelo ra ku xopaxopa mikongomelo eka vutlhokovetseri.

Zulu (1994)

Zulu (1994) u endlile ndzavisiso wa yena wa Master of Arts in African Languages eka Yunivhesiti ya Afrika-dzonga hi nhlokomhaka leyi nge, 'Themes, Diction and Form in the Poetry of C S Z Ntuli'. Ndzavisiso lowu wu kongomanile na ku hlahluva mikongomelo, mavulavulelo na xivumbeko eka switlhokovetselo swa Ntuli. Zulu u hlamusela mikongomelo leyi kumekaka eka vutlhokovetseri lebyi, leyi katsaka ntumbuluko, swivoniwa na swilo swi nga hanyiki, swiharhi, rirhandzu, vukhonger, swa ntivovuhleketi, swa matimu ni swin'wana. Zulu u vula leswaku mutlhokovetseri loyi u khumba ngopfu ta ntumbuluko eka switlhokovetselo swa yena. U sungula hi ku vula leswaku mutlhokovetseri a nga fanelanga ku hlamusela xiyimo xa ntumbuluko a helela kwalaho, kambe u fanele ku tlhela a nyika mavonelo matshwa lawa vahlayi va nga ta vona hawona ntumbuluko. Hikokwalaho, eka switlhokovetselo swa yena, Ntuli u nyika mavonelo matshwa lawa a ma vuleke eka vanhu, lero loko munhu a hlaya xitlhokovetselo xa yena, xi va xi tlhotlha xivono xo karhi emiehletweni ya yena.

Zulu u engeta a vula leswaku mutlhokovetseri loyi u paluxa leswaku ntumbuluko wa horisa mbilu wu tlhela wu phyuphyisa moya hikuva munhu la nga xikarhi ka ntumbuluko

u va a ri kusuhi ngopfu na Mumbi loyi a nga mufumi ehenhla ka ntumbuluko. Mutlhokovetseri u paluxa leswi eka xitlhokovetselo xa yena 'EZingolweni', a vulavula oge hi loko a fambafamba exikarhi ka misinya, byasi swiluva na titshava, a ri karhi a yima laha ni lahaya ku gayela ku saseka loku n'wi rhendzeleke. Leswi swi kombisa leswaku, tanihi marito ya yena, ntumbuluko wa phyuphyisa moya wa munhu. Hambiswiritano, munhu loko a nga ri na wona mahlo mo vona ntumbuluko hindlela leyi, a nga kumi ku phyuphya ka moya. Ku va munhu a hola mbilu hikwalaho ka ntumbuluko, hi loko a kota ku vona no tlangela ku saseka hinkwako loku Mumbi a ku tumbuluxeke. Zulu u engeta a vula leswaku, eka nkongomelo wa swivoniwa leswi nga hanyiki, mutlhokovetseri u tlhela a kuma vuchavelelo kona, ni ku vona mitirho leyo hlamarisa ya Mumbi. Xikombiso xi laha mutlhokovetseri a langutaka lwandwe, a anakanya ku enta ka rona, a vona ku miyela ka rona, kutani a swi fanisa na Mumbi loyi a nga endla swihlamariso hinkwaswo leswi, kambe handle ka swona, a nga tikukumuxi tanihi leswi endlaka munhu. Emakumu mutlhokovetseri u kombela Mumbi leswaku a n'wi entisa, leswaku vuenti byi ta landzeriwa hi ku rhula ko fana ni lwandle, ni ku ka a nga tikukumuxi.

Wun'wana nkongomelo lowu paluxiwaka hi Zulu i rifu. U vula leswaku Ntuli u teka rifu tanihi nchumu wa tihanyi lowu vangaka mabibi ya mbilu. U paluxa leswaku loko munhu a feriba hi munhu la rhandzekaka, u sala a ri na xilondza embilwini. Hambi loko ku ri na leswikulu leswi a a swi lunghiselele mufi loko a ha hanya, swi hundzuka milorho leyi ngo tihangalakela hi ku pfuka ka munhu. U tlhela a vula leswaku, hambileswi rifu ri tlhavaka mbilu, munhu a nga rili tanihi la nga havaka langutelo. U fanisa hi loko ku file n'wana wa makwavo la ha ku tswariwaka, mutlhokovetseri u ala ku wela hansi hikwalaho ka ku fayeka ka mbilu, a byela rifu leswaku Xikwembu lexi nga vangile papa ro sungula xi ta tlhela xi vanga rin'wana. Laha ku paluxiwa leswaku hambu loko rifu ri tekerile vanhu leswo saseka, Xikwembu xi ta tlhela xi va lungiselela swin'wana swo tano.

Ndzavisiso lowu wa Zulu, lowu mulavisisi a wu kambisiseke a langutanile na xiphemu xa mikongomelo ntsena, wu ta n'wi pfuna ngopfu hikwalaho ka ku va mikongomelo ya kona yi fambelana na nhlokomhaka leyi mulavisisi a nga ku yi lavisiseni. Ku fambelana loku nga kona eka ndzavisiso lowu ni lowu nga ku lavisisiweni hi leswaku hinkwayo yi kongomana na nxopaxopo wa mikongomelo eka switlhokovetselo. Lexi hambanyisaka

milavisiso leyi mimbirhi hi leswaku lowu kambisisiweke laha henhla wu hlahluva mikongomelo ya vutlhokovetseri bya Xizulu, loko lowu nga ku endlweni wu kongomana na switlhokovetselo swa Xitsonga. Hambileswi milavisiso leyi yi hambaneke, yi va yi xewetana hikwalaho ka tinhlokomhaka ta mikongomelo.

Holland (1987)

Holland u endlile ndzavisiso wa hi nhlokomhaka leyi nge, 'A Critical Survey of Contemporary South African Poetry: The Language of Conflict and Commitment'. Holland u kongomisa ndzavisiso wa yena eka ku kumisisa xiyimo xa vutlhokovetseri bya Afrika-dzonga, xikun'we ni ririmi ra ntlimbo ni vutinyiketi. Vatlhokovetseri lava hlawuriweke hi mulavisisi va paluxa swiphiso leswi mutsari wa Afrika-dzonga a hlanganaka na swona loko hi ya eka timhaka ta vuxoperi bya matsalwa. Laha ku hlamuseriwa leswaku vaxoperi va matsalwa va tshikelela vatsari hindlela ya ku va pfumata rito leri va ringetaka ku ri humesa hi ku tlhokovetsela. Mutlhokovetseri loyi a tlhokovetselaka hi rito ra yena ra vuafrika, lava nga na matimba mo swi yisa eka xitshungu va va va swi tshikelela. Holland u tlhela a paluxa leswaku vaxoperi va matsalwa va valungu va tala ku tirhisa mihlavutelo leyi, hi ku xiyisisa ku hambana ka matiko hi mpfhuka na ndhavuko, yi nga faneriki ku tirhiseriwa vatsari va matiko hinkwawo. Mihlavutelo leyi yi va yi sunguriwile hi valungu, yi tlhela yi lungiseriwa switsariwa swa xilungu leswi va swi tsalaka va ri kwale matikweni ya vona. Kambe loko swi ta eka ku hlahluva matsalwa, a va ki va tikarhatela ku cinca matirhelo ya mihlavutelo ya vona hi ku vula leswaku yi 'standardized'. Va tlhela va lava ku xopaxopa tsalwa ra munhu ku ya hi muhlovo wa hlonge ya yena, leswi vulaka leswaku va va na matimba yo ehlisa ntikelo wa rona.

Holland u ya mahlweni a hlamusela leswaku Ulliyat, un'wana wa swidyondzeki swa valungu, u vula leswaku vatlhokovetseri va xintima ringeta teka ririmi lera khale, ra nhluteko, ra ndhavuko wa Xinghezi, va ri tirhisa ku tlhokovetsela hi rona eka ndhawu leyi nga havaka ni nhluvuko. Leswi ririmi ra Xinghezi ri nga ririmi ra vumbirhi eka vantima, Ulliyat u vula leswaku ku humelela ka vutlhokovetseri bya vona lebyi tsariweke hi Xinghezi ko va xihoxo. Holland u tlhela a kombisa hilaha xitshungu xa vantima xi pfilunganyisiweke miehleketo hi vanhu lava, ku fika laha xi vonaka nkoka wukulu wu ri wa ku tsala hinkwaswo hi Xinghezi. U nyika xikombiso xa switlhokovetselo leswi tsariweke hi tlhelo

ra vupolitiki, kutani van'wana va vula leswaku a swi fanele ku tsariwa hi ririmi ra Xinghezi. Holland u tshaha Mokoena Xihoshi, eka 'Poetry Towards the Revolution', la angulaka a ku, "Is not the use of English itself by our writers and by our literary commentators/critics – an instance of our being victims of an insidious kind of cultural imperialism."(p.7) Marito lawa ma kongomisa eka ku pfuxa lava miehleketo ya ha pfilunganyisiweke leswaku va tivona va ri va nkoka ni ririmi ra vona.

Ndzavisiso lowu wu kongomanile na ku xiyisisa swiyimo swo hambanahambana leswi sivelaka vatlhokovetseri va xintima ku tsala switlhokovetselo swa vona va tshunxekile. Mitlhotlho leyi va hlanganaka na yona ekutlhokovetseleni ka vona i ya nhlawularixaka, leswi endlaka leswaku va va va hela matimba ku tirhisa ririmi ra vona. Ndzavisiso lowu wu hambanile na lowu nga ku endlweni hikuva lowu kambisisiweke wu langutanile na nhlokomhaka yi nga handle ka nxopaxopo wa mikongomelo eka vutlhokovetseri, kasi lowu nga ku lavisisiweni wona wu kongomana na nxopaxopo wa mikongomelo eka vutlhokovetseri. Lexikulu eka ndzavisiso lowu hi leswaku wu ta va wu pfuna mulavisisi ku xopaxopa matsalwa a ri karhi a tekela enhlokweni mitlhotlho yo fana ni leyi. Leswi swi ta endla leswaku a kota ku vona yin'wana mikongomelo leyi a a nga ta kota ku yi lemuka endzeni ka vutlhokovetseri bya T.P Magaisa. I swa nkoka ku vula leswaku i vulavisisi lebyi i bya nkoka hikuva i xihlovo xa vutivi byin'wana lebyi mulavisisi a a ri hava byonaku sungula. Hikokwalaho, ndzavisiso lowu wu ta va lowu vevukeke eka yena.

Idriastuti (1999)

Idriastuti (1999) u endlile ndzavisiso wa yena wa nhlokomhaka leyi nge, 'A Study of a Theme in Robinson's Ten Selected Poems'. Ndzavisiso lowu wu kongomanile na ku lavisisa nhlokomhaka leyi nga humaka endzhaku ka ku xiyaxiya switlhokovetselo swa Robinson swa khume. Tanihleswi nhlokomhaka yi kombaka swona, mulavisisi wa ndzavisiso lowu wu kongomisa eka ku xiyaxiya vutlhokovetseri bya mutlhokovetseri, kutani a vona leswaku hi yihi mianakanyo leyi vuyeleriwaka eka switlhokovetselo leswi. Mulavisisi u hlaurile switlhokovetselo leswi landzelaka eka ndzavisiso wa yena, 'Richard Cory', 'Cliff Klingenhagen', 'Miniver Cheevy', 'John Everel-down', 'Luke Havergal',

'Flammonde', 'Reuben Bright', 'Bewick Finzer', 'Aaron Starke' na 'Mr Flood's Party'. Idriastuti u xiya leswaku swithokovetselo swa Robinson i swa muxaka wo kala hikwalaho ko swi nyika tinhlokomhaka leti nga mavito ya swimunhwana leswi vulavulaka endzeni ka swithokovetselo. Tanihileswi hlahluvaka swithokovetselo leswi hi ku tirhisa tindlela to hambanahambana ku katsa xivumbeko, thoni, kumbe mavulavulelo, mulavisisi u xiya leswaku swithokovetselo leswi a swi tsariwanga hi ririmi ro enta, naswona xivumbeko xa swona xi le kusuhi ni xa vurunguri. Swithokovetselo swa yena swi rungula, xitalo, swi rungula hi ta vanhu lava hlanganaka na swiphiso swo karhi evuton.wini bya vona, va tsandzeka ku swi lulamisa, ivi va teka tindlela to biha leti va ehleketaka leswaku to nga lulamisa vutomi bya vona. Vo tala va vona va nwa byalwa, van'wana va tihinga , sweswosweswo. Ndlela leyi ya vurunguri yi n'wi endla leswaku a kota ku pfala vangwa leri vaka kona hi xitalo exikarhi ka mutlhokovetseri na muhlayi. Hikokwalaho ka ririmi ra yena ro vevuka, mutlhokovetseri u fiketisa hungu ra yena eka muhlayi ri ri leswi a nga ri anakanyisa xiswona.

Eka ndzavisiso wa yena, Idriastuti u paluxa swihlawulekisi swo hambanahambana leswi vutlhokovetseri bya Robinson byi tihlawulekisaka haswona, ku nga leswaku tinhlokomhaka ta swona i mavito ma swimunhuhata leswi vulavulaka ndzeni ka xithokovetselo. Mulavisisi u tlhela a paluxa leswaku swithokovetselo swa Robinson hi ntalo wa swona swi kongomisa eka ntiyiso wa vutomi, swiphiso leswi vanhu va hlanganaka na swona, ni tindlela leti vanhu vo hambanahambana va ringetaka hakona ku lulamisa swiphiso leswi. Ntiyiso wa kona hi leswaku van'wana va va na ku vavalela ko karhi evuton'wini, va tlhela va humelela ku ku tatisa. Kambe van'wana va tsandzeka ku fikelela ku navela ka vona. Lava muxaka lowu hi vona va talaka ku nwa mabyalwa, van'wana va tirhisa swidzidziharisi, van'wana va tihinga, loko van'wana va amukela khombo ra vona va ya mahlweni na vutomi.

Hi nga vula leswaku ndlela leyi ya ku xopaxopa vutlhokovetseri yi na risima, ngopfungopfu loko hi xiya leswaku mulavisisi u ta yi tirhisa eku xopaxopeni ka vutlhokovetseri bya Magaisa. Mulavisisi loyi u vile a kota ku huma na nkongomelokulu wa swithokovetselo leswi a swi hlahluveke, leswi mutsari a nga ta swi endla na yena eku hlahluveni ka mikongomelo ya vutlhokovetseri. Hikokwalaho, hi vona ku fananyana ku nga kona

exikarhi ka milavisiso mimbirhi leyi. Hambiswiritano, yi hambana hindlela ya ku lowu kambisisiweke wu kongomana na swithokovetselo swa Xinghezi loko lowu nga ku lavisisiweni wu kongomana na swa Xitsonga. Hikokwalaho, mulavisisi u titwa a boheka ku veka xandla eka vulavisisi bya matsalwa ma Xitsonga, leswaku ririmi ri ndlandlamuka ri ya mahlweni.

2.1. RIMBA RA THİYORI

2.1.1. Thiyori ya “Sociological Approach to Literary Criticism”

Eka ndzavisiso lowu, mulavisisi u tirhisile ‘sociological approach to literary criticism’ tanihi rimba ra thiyori eka ndzavisiso wa yena. Thiyori leyi yi engetaka yi vitiwa ‘sociological criticism’ yina timitsu eka mitirho ya va Karl Marx, Max Weber, na Emile Durkheim, ku nga swidyondzeki swa ndhuma leswi mitirho ya swona yi langutaneke ngopfu na tidyondzo ta mahanyelo ya vanhu xikan’we na ku hanyisana ka vona eswivandleni swo hambanahambana lomu va tikumaka va ri kona (Stephen Fender, 2009). swin’wana swa swidyondzeki leswi loteke miehleketo ya swidyondzeki leswi i Raymond Williams, Terry Eagleton, Pierre Bourdieu, na Fredric Jameson.

Thiyori leyi yi langutana ngopfu na ku xopaxopiwa ka matsalwa hi ndlela yo vona leswaku swiyimo leswi vatsari na vahlayi va matsalwa va tikumaka va ri eka swona, swo tanihi vupolitiki, matshamelo ya vanhu na ku hanyisana ka vona, swiyimo swa ikhonomi sweswosweswo swa tekeriwa enhlokweni (Fredric Jameson, 1991). Ku nga tlhela ku kombisiwa tindlela leti matsalwa ma nga paluxaka hakona swiyimo swa mafumelo ya tihosi na ku hambana ka avelano wa vuhosi, na mafumelo exikarhi ka vaakatiko kumbe vaakandhawu yo karhi. Eka ndzavisiso lowu, mulavisisi u tirhisile thiyori leyi ku tiyisa nxopaxopo wa mahungu xikan’we na ku va a leteriwa hi swihlawulekisi swa wona hi xikongomelo xo fikelela vuhetiseki eku tsariweni ka ndzavisiso lowu.

2.2. NKATSAKANYO WA NDZIMA

Eka ndzima leyi, mulavisisi u hlengeletile na ku kambisisa matsalwa mo hambanahambana lama tsariweke hi swidyondzeki leswi a swi tirhana na tinhlokomhaka ta matsalwa, ngopfungopfu ya vutlhokovetseri. I swa nkoka ku kombisa leswaku

matsalwa lama hlawuriweke ma hlawuriwile ku ya hi mikongomelo ya wona leyi nga ni ku yelana na nhlokomhaka leyi nga le ku tsariweni hi yona, ya Tithekiniki ta Switlhokovetselo leswi hlawuriweke swa T. P. Magaisa. Hi nga engeta hi kombisa leswaku atsalwa lama ma kambisisiwile hi xikongomelo xo lavisisa ku vona ku yelana na ku hambana ka wona na mongo wa ndzavisiso lowu nga le ku endliweni, xikan'we no vona ndlela leyi milavisiso leyi yi nga pfunaka ha yona mulavisisi ku antswisa ndzavisiso wa yena. Ndzima leyi yi tlhela yi katsa nakambe xiphemu xa rimba ra thiyori leri mulavisisi a ri tirhiseke ku tiyisa ndzavisiso wa yena.

NDZIMA YA 3: MAENDLELO MA NDZAVISISO

3.0. MANGHENELO

Ndzima leyi i ya vunharhu, naswona yi landza ndzima ya vumbirhi. Eka ndzima ya vumbirhi, mulavisisi u kambisisile matsalwa lama tsariweke hi vatsari van'wana. Matsalwa lama kambisisiweke hi lawa ma tsariweke mayelana na nhlokomhaka leyi eka ndzavisiso lowu yi nga le ku kaneriwani. Tanihilaha swi nga hakona, ndzima ya vunharhu yi langutana ngopfu na maendlelo ma ndzavisiso. Hileswaku magoza yo karhi lawa mulavisisi a ma tekeke hi xikongomelo xo ta human a ndzavisiso. I swa nkoka ku kombisa leswaku maendlelo ma ndzavisiso hi wona ma kongomisaka xikan'we na ku khoma ndzavisiso hinkwawo. Hi marito man'wana ku lavisisa a ku nge endliwi handle ka maendlelo lama endlka leswaku mulavisisi a kuma vuxokoxoko lebyi nga ta tirhisiwa ku tsala ndzavisiso. Eka ndzima leyi, swiphemu leswi landzelaka swi katsiwile hi xikongomelo xo huma na maendlelo lama hetisekeke: dizayini ya ndzavisiso, switekaxiave, sampula, tindlela ta mahlengeletelo ya mahungu, na mahlelelo ya mahungu, matikhomelo ya mulavisisi, ndzilakano wa ndzavisiso na nkatsakanyo wa ndzima. Ku ta tlhela ku va na xiphemu xa rimba ra thiyori leyi tirhisiweke eka ndzavisiso lowu.

3.1. MAENDLELO NA DIZAYINI

3.1.1. Maendlelo

Swidyondzeki swo tala swa ririmi ra Xitsonga na leswa tindzimi timbe swi ringetile ku hlamusela theme ra maendlelo hi ku tirhisa marito na swivulwa swo hambanahambana. Eka matshalatshala ya swona, swi vonakile leswaku ku fikelela nhlamuselo ya theme ra maendlelo i ntlakulavaxurhe. Maendlelo ma ndzavisiso i nghingiriko lowu ngheneleriwaka hi mulavisisi naswona ma katsa swiphemu swo tala leswi hetelelaka swi huma ndzavisiso lowu hetisekeke. Hi ndlela leyi, a swi koteki ku va munhu a hlamusela theme ra maendlelo hi rito rin'we ku xivulwa xo karhi ivi nhlamuselo yi va leyi hetisekeke. Ku ya hi

swidyondzeki swin'wana, eka maendlelo a ku endliwi nchumu wun'we kambe maendlelo ma fambisiwa hindlela yo hlengeleta mahungu, ku hlela mahungu xikan'we na ku ma xopaxopa tanihindlela ya Nkuna (2020) yo hlamula xivutiso xa ndzavisiso. Kusuka eka ntshaho lowu, hi nga lemuka leswaku maendlelo a ma nge vi kona handle ka loko ku katsiwile swiphemu leswinharhu leswi nge ku hlengeletwa ka mahungu, ku hlela na ku xopaxopa mahungu. Hi nga tlhela hi kombisa nakambe leswaku swiphemu leswi a hi swona ntsena leswi ngenaka eka maendlelo hambileswi swi nga vaka tiphuphu eka ndzima leyi. Eka maendlelo ku tlhela ku katsiwa swiphemu swo tanihi ku sampuriwa ka switekaxiave, matikhomelo ya mulavisisi na swin'wana leswi endlaka leswaku ndzavisiso wu hetelela wu va lowu hetisekeke. Goundar (2012: 12) u nyika vonelo ra yena hindlela leyi:

Research methodology is a collective term for the structured process of conducting research. The term is usually considered to include research design, data gathering and data analysis. It seeks to inform: Why a research study has been undertaken, how the research problem has been defined ...

Marito ya "collective term" eka ntshaho lowu nga laha henhla hi wona ma kombisaka ku anama ni ku hambanahambana ka leswi theme ra maendlelo ri nga tirhisiwaka ku swi angarhela. Leswi swi nga vula leswaku maendlelo eka ndzavisiso nhlengelo wa maqhinga lama mulavisisi a ma tirhisaka eka ntirho wa vulavisisi ku sukela loko a sungula ku fika laha a gimetaka vulavisisi bya yena.

Eka maendlelo ku tirhisiwa ngopfu tindlela timbirhi ta maendlelo leti nge 'maendlelo ma ntikelo (khwalthetivhi)' na 'maendlelo ma ntalo (khwantithetivhi)'. eka ndzavisiso lowu ku hlawuriwile maendlelo ma ntikelo, naswona hi wona lama nga tirhisiwa eku tsariweni ka ndzavisiso na le ku xopaxopeni ka mahungu. Denzin na Lincoln (2017), va boxa leswaku theme ra 'qualitative' ri komba leswaku mahungu ma hlengeletwa no hleriwa hi ku langutisisa vuhetiseki bya mahungu handle ko tirhisa tihlayo. Liamputtong (2009) u ya emahlweni a hlamusela hi mukhuva lowu:

Qualitative inquiry allows the researchers to be able to hear the voices of those who are silenced, othered, and marginalized by the dominant social order, as qualitative methods ask not only “what is it?” but, more importantly, “explain it to me – how, why, what’s the process, what’s the significance?” The in-depth nature of qualitative methods allows the researched to express their feelings and experiences in their own words”.

Ntshaho lowu wu hi komba leswaku eka maendlelo ma ntikelo, mulavisisi wu va a langutanile ngopfu na ku twisisa swiyimo, matshamelo ni vuka byo karhi lebyi nga vaka kona exikarhi ka mulavisisi, switekaxiave kumbe ni leswi ku lavisisiwaka ehenhleri ka swona. Maendlelo ma ntikelo ma ta tirhisiwa eka ndzavisiso lowu ku humesela erivaleni mikongomelo yo karhi leyi nga kona eka swithokovetselo swa T. P. Magaisa leswi hlawuriweke no xopaxopiwa.

3.1.2. Dizayini ya Ndzavisiso

Dizayini eka vulavisisi yi langutana na maqhinga lama tirhisiwaka ku fikelela xivumbeko xa ndzavisiso ku katsa na hinkwaswo leswi tirhisiwaka ku vona leswaku ndzavisiso wu khuluka wu ya emakumu. Ku ya hi Terell (2012), mulavisisi un’wana na un’wana u boheka ku katsa dizayini eka ndzavisiso wa yena loko a ta va a endlile leswi hetisekeke. Polit na Hungler (1999) na vona eka Chake (2024) va hundzela emahlweni va kombisa leswaku dizayini yi na nkoka eka vulavisisi, naswona mulavisisi u boheka ku katsa no tekela enhlokweni dizayini ya ndzavisiso leswaku a ta lawula kahle ma khulukelo ya ndzavisiso xikan’we no va ni matimba mo tiyisisa vutshembeki bya ndzavisiso. Mapengo (2023: 22) u nyika vonelo ra yena hi ndlela leyi:

Dizayini ya ndzavisiso i andlalo wa kungu ra mahumeleriselo ya xivumbeko xa xiviko xa ndzavisiso laha ku paluxiwaka rimba ra thiyori, maendlelo ya ndzavisiso, sampulu na switekaxiave eka ndzavisiso, mahlengeletelo ya mahungu, kun’we na mahlelelo ya mahungu.

Mapengo eka nhlamuselo ya yena u kombisa swinene leswaku eka dizayini ya ndzavisiso hi laha ku andlariwaka swiphemu swotanihi rimba ra thiyori, maendlelo, sampulu, switekaxiave xikan'we ni mahlengeletelo ya mahungu. Mapengo u tlhela a kombisa leswaku mahlelelo ya mahungumbisi na wona ma nga katsiwa eka dizayini ya ndzavisiso. Nkoka wa xiphemu xa dizayini u tlhela wu kombisiwa laha Denzin na Lincoln (2017) va yelanisaka dizayini ya ndzavisiso ni maendlelo kumbe milawu leyi fanelaka ku tekeriwa enhlokweni eku hlamuriweni ka xivutiso xa ndzavisiso.

3.2. SWITEKAXIAVE EKA NDZAVISISO

Eka vulavisisi, switekaxiave i michumu kumbe swilo swo karhi leswi vuxokoxoko byi languteriwaka ku huma eka swona. Hakanyingi, switekaxiave swi va swi tele lero mulavisisi a nge koti ku swi hloko hlisa hambi ku ri ku swi katsa hinkwaswo eka nghingiriko wa yena wa ku hlengeletwa ka mahungu. Ku ya swidyondzeki swin'wana, hambi ku ri ku mulavisisi a nga swi kota ku katsa hinkwaswo eku hlengeleteni ka mahungu, mali na nkarhi a swi nge n'wi pfumeleri leswaku a katsa hinkwaswo. Theme ra switekaxiave ri hlamuseriwa hi Casteel na van'wana (2021: 343) loko va ku:

Populations create boundaries for the scope of a study and provide environmental and context cues for the reader. Such boundaries place natural delimitations upon the research to afford the researcher the proper focus so as not to present a one-size-fits-all set of results.

Ntshaho lowu wu kombisa swinene leswaku switekaxiave i swa nkoka swinene eka ndzavisiso wun'wana na wun'wana hikwalaho ko va swi endla leswaku mulavisisi a kota ku ba ndzilakano wa ndzavisiso xikan'we no kongomisa mulavisisi eka vulavisisi bya yena. Ku ya hi Ahmad na van'wana (2023), mulavisisi u boheka ku twisisa switekaxiave leswaku a ta va na nkucetelo lowunene eka masampulelo. Eka ndzavisiso lowu,

switekaxiave i switlhokovetselo swa T. P. Magaisa leswi humaka ebukwini ya *Rivala ra Tsutsuma*.

3.2.1. Sampula

Sampula i ntsengonyana wa switekaxiave lowu mulavisisi a wu hlawulaka ku suka eka ntsengonkulu wa switekaxiave hi xikongomelo xo huma na ntsengo wa le hansi lowu munhu a nga kotaka ku tirha hi wona hi ku xiya mpimanyeto wa yena wa mali na nkarhi. Ntsengonyana swa switekaxiave lowu vaka wu tsavuriwile eka ntsengo wo angarhela wa switekaxiave hi xikongomelo xo va wu yimela ntsengonkulu hi wona lowu vuriwaka sampula. I swa nkoka ku va mulavisisi a vona leswaku sampula wa yena wu yimela switekaswiave hinkwaswo leswi hetisekeke handle ko va na nkayivelo wa swihlawulekisi swo karhi (Fluri, Wuersch, Plnzger na Gall, 2007; Kraska na Neuman, 2011). nhlamuselo ya sampula yi nyikiwa hi McMillan na Schuacher (2010: 322) hi ndlela leyi landzelaka:

Procedure of choosing particular units such as the people or objects, from a particular population in order to fairly generalize the results of the study back to the selected population.

Ntshaho lowu wu kombisa swinene leswaku sampula swi vula michumu leyi hlawuleriweke ku yimela switekaxiave, leyi yi humeke eka ntsengo wo angarhela wa switekaxiave. Babbie (2014: 350) u engeta a hlamusela theme ra sampula hi ndlela leyi:

In purposive sampling the researchers intentionally select participants with a specific purpose in mind and on the basis of the researcher's judgement of which ones will be the most useful or representative.

Ntshaho lowu wu kombisa hilaha Babbie a twisisaka hakona "purposive sampling". hileswaku i ku va mulavisisi a sampula michumu leyi nga katsiwaka eka sampula wa ndzavisiso ku ya hi swikongomelo leswi a vaka a navela ku swi fikelela, naswona michumu ya kona yi va leyi a tshembaka leswaku yi na swihlawulekisi leswi nga ta endla

leswaku ku huma, eka swona, vuxokoxoko lebyi nga ta kota ku yisa ndzavisiso wa yena emahlweni. Eka ndzavisiso lowu, swithokovetselo swa khume leswi humaka eka tsalwa ra T. P. Magaisa ra Rivala ra Tsutsuma swi hlawuriwile tanihi sampula wo yimela swithokovetselo swa T. P. Magaisa hi sampula wa xikongomelo endzhaku ka loko mulavisisi a vonile leswaku swithokovetselo leswi swi nga nyika nkatsakanyo wa tithekiniki leti kumekaka eka swithokovetselo swa mutsari loyi hi ku angarhela.

NO.	XITLHOKOVETSELO	NOMBORO EKA TSALWA	PHEJI
1.	Lwandle	37	37
2.	Xikwembu xanga	32	32
3.	Ku tiva Hosi	15	15
4.	Ndza hlawula	2	2
5.	Ndzo twa ndzi n'wi rhandza	4	4
6.	Ku na mitlhontlho	16	16
7.	Lonzota lowu nkarhi	41	41
8.	Van'wana va katekile	37	37
9.	I tintswalo	26	26
10	I mhani Magaisa!	25	25

Tafula ra 3.1: sampula wa swithokovetselo leswi hlawuriweke ku suka eka tsalwa ra Rivala ra Tsutsuma hi T. P. Magaisa.

3.3. KU HLENGETIWA KA MAHUNGU

Mahungu i ya nkoka swinene eka ndzavisiso. Hilero handle ka mahungu ndzavisiso a wu nge vi kona. Ku va mulavisisi a huma na ndzavisiso, magoza lama faneleke ya ku hlengeleta mahungu ma fanela ku landzeleriwa hi vurhon'wana na hi ku landzelerisa mitila leyi faneleke. Theme ra ku hlengeletwa ka mahungu ri hlamuseriwa hi Creswell (2014: 25) hi ndlela leyi landzelaka:

Data collection is described as the precise, systematic gathering of data which is relevant to the research problem and even sub-problems, by means of methods such as focus group discussion, interviews, participant observation, case histories and narratives.

Ntshaho lowu wu kombisa swinene leswaku ku hlengeletwa ka mahungu i ku handzahandza vuxokoxoko lebyi mutsari a nga ta byi tirhisa ku yisa ndzavisiso wa yena emahlweni. Eka ndzavisiso lowu, mulavisisi u tirhisile buku ya *Rivala ra Tsutsuma* hi T. P. Magaisa eku hlengeleteni ka swithokovetselo leswi nga ta xopaxopiwa.

3.4. KU HLERIWA KA MAHUNGU

Ku hlela mahungu swi vula ndlela yo karhi leyi mulavisisi a yi tirhisaka ku langutisisa hi vukheta na ku xopaxopa mahungu lama hlengeletweke hi xikongomelo xo kuma vundzeni bya mahungu, ku nga mhaka leyi tumbeleke swinene (Nkuna, 2019). Nkuna (2019) u engeta a kombisa leswaku ku hlela mahungu i ndlela yo ringeta ku vona swihoxo na swikhenso eka ntirho wa vutsari byo karhi. Nxopaxopo wa matsalwa wu langutana ngopfu na ku tekela enhlokweni ririmi na mifungo leyi kumekaka eka tsalwa leswaku munhu a ta kota ku twisisa mafambiselo ya timhaka na leswi vatsari va ringetaka ku swi hundzisela eka vahlayi (Arya, 2020). Hi marito man'wana, nxopaxopo wa matsalwa wu endleriwa ku hlamusela tsalwa ro akrhi leswaku muhlayi a kuma nhlamuselo ya leswi hungu ra mutsari ri vulaka swona (Arya, 2020). Eka ndzavisiso lowu ku tirhisiwile nxopaxopo wa matsalwa tanihi ndlela yo hlela mahungu lama nga hlengeletwa. Hileswaku nxopaxopo wa matsalwa wu tirhisiwile ku pfuna mulavisisi ekuhleleni ka matsalwa na ku khedzakhedza timhaka ta tshengwe eka matsalwa lama nga ta xopaxopiwa.

3.5. KUTSHEMBEKA KA NDZAVISISO

Eka vulavisisi bya nkoka (khwalthethivhi), lexi kucetelaka ngopfu ku fikelela xiyimo xa vuhetiseki is vutshembeki bya mivuyelo ya ndzavisiso (Amankwaa, 2016; Eryilmaz, 2022

eka Zia Ul Haq et al. 2023). Eka ndzavisiso lowu, mulavisisi u ta tirhisa tindlela ta mune ta ntiyisiso, vutshembeki, cincaneko, na ku xixima milawu yo karhi. Leswi swi ta va na nkucetelo eka mbuyelo wa ndzavisiso. Hileswaku na lava nga ta hlaya ndzavisiso va ta vona wu ri lowu nga ni vutshembeki na ntiyiso wa leswi runguriwaka. Swipimelo leswi kombisiweke laha henhla swa mune swi endla leswaku mulavisisi na yena a titwa a ri ni vutitshembi eka nghingiriko lowu a ngheneleleke eka wona wa ku lavisisa mahungu a ma hlengeleta na ku ta ma hlela ma tama ma ha humesa hungu ro twala na lera ra ntiyiso wa mhaka handle ko nyunyetela munyu. Mhaka leyi yi tiyisiwa hi Ntuli (2023: 84) laha a nge:

Ku na swipimelo swo hambana leswi tirhisiwaka hi valavisisi eku tiyisiseni ka ku tshembheka na ku tshembheka ka ndzavisiso. Ntiyiso, ku cincaneka na ku xixima milawu yo karhi i swipimelo swa mune leswi tumbuluxiweke ku kumisisa ku tshembheka ka ndzavisiso wa xiyimo (*qualitative research*.)

Hi ntshaho lowu, Ntuli u tshikelela mhaka ya leswaku ndzavisiso wun'wana na wun'wana wu nga fikelela xiyimo xa vuhetiseki loko wu katsa swipimelo leswa mune eku endliweni ka wona. Swipimelo leswi swi endla leswaku ndzavisiso wu fikelela xiyimo lexi languteriwaka eka nghingiriko wa vulavisisi. Eka ndzavisiso lowu, swipimelo leswi swi tirhisiwile hi ndlela yo fikelela vutshembeki bya ndzavisiso. I swa nkoka ku kombisa leswaku ku tirhisiwa ka swipimelo leswi ku endla leswaku mikumisiso na mivuyelo ya ndzavisiso lowu swi cincaneka na yin'wana milavisiso leyi nga ta endliwa eka mikarhi leyi taka.

3.5.1. Ntiyisiso

Theme ra ntiyisiso ri tirhisiwa eka mulavisisi ku vula ku tshemba loku vahlayi xikan'we na mulavisisi va nga vaka na kona henhleni ka mikumisiso kumbe mbuyelo wa ndzavisiso (Babbie, 2014). Ku ya hi Haq ni van'wana (2023), rito leri ri kongomisa eka ku va dizayini ya ndzavisiso yi endliwile hindlela leyi endlaka leswaku mbuyelo wa ndzavisiso wu

amukeleka tanihi lowu wu nga kumekaka eka mindzavisiso yin'wana na ku va wu nga kanakanisi. Haq ni van'wana (2023)va hundzela emahlweni va kombisa leswaku xiyimo na vuatshembeki bya mulavisisi emugangeni lomu a tikumaka a ri kona i xihlawulekisisikulu lexi nga na nkucetelo wa ku va mikumisiso ya ndzavisiso yi amukeriwa tanihi leya ntiyiso kumbe yi nga amukeriwi. Leswi va swi basisa loko va ku, "The personality and status of the researcher in society regarding believability is also an essential aspect of gauging the generalizability of research findings" (Haq ni van'wana, 2023: 152). Ntiyiso wu tirhisiwa ku vona loko ndzavisiso wu ri ni mbuyelo lowu tshembekaka kumbe wu ri wa ntiyiso. Eka ndzavisiso lowu, mulavisisi wu ta endla leswaku ndzavisiso wu va lowu tshembekaka hi ku andlala vuxokoxoko lebyi hlengeleteweke hi ndlela ya mfanelo, leswi katsaka ku kombisa swihlovo swo hambanahambana swa vuxokoxoko lebyi tirhisiweke eka ndzavisiso xikan'we na ku leteriwa hi milawu ya vulavisisi eku endliweni ka ndzavisiso. Leedy na Omrod (2010) va hlamusela leswaku:

Credibility in research is a measure of the truth value of qualitative research or whether the study's findings are correct and accurate. To some degree, it relies on the credibility of the researchers themselves, as well as their research methods.

Mulavisisi u ta tiyisisa leswaku ndzavisiso wa tshembeka hi ku tlhelela eka vahloko hlisiwa na ku tiyisisa switatimende swa vona. Leswi swi vula leswaku vahloko hlisiwa va ta nyikiwa nkarhi wo tiyisisa leswi va swi vuleke ku tiyisisa leswaku ndzavisiso wa tshembeka na ku tlhela va tiyisisa leswaku mulavisisi a nga engeteli kumbe ku susa leswi vahloko hlisiwa va nga ta swi vula kumbe va nga ta ka va nga swi vuli (Ntuli, 2023). I swa nkoka ku kombisa leswaku vutshembeki bya ndzavisiso wa nkoka (*qualitative*) i xihlawulekisi lexi lavekaka swinene tanihileswi valavisisi va tshikilelaka mhaka ya leswaku vutshembeki bya xiyimo xa ndzavisiso byi nyika mulavisisi leyi endliwaka hi ku landza qhinga ra khwalithethivhi ndhawu leyo hlawuleka eka vulavisisi bya misava (Haq ni van'wana, 2023).

3.5.2. Ku cincaneka

I swa nkoka ku kombisa leswaku ndzavisiso wun'wana na wun'wana lowu endliwaka wu fanela ku va lowu cincanekaka hi ku olova. Ndzavisiso wu nga vuriwa lowu cincanekaka loko munhu loyi wu nga endliwa a nga ri kona kumbe vahlayi va mikumisio ya ndzavisiso va kota ku yelanisa ndzavisiso lowu khumbekaka na mitokoto ya vona ya vutomi lebyi va byi hanyeke (Haq ni van'wana, 2023). Haq ni van'wana va tlhela va kombisa leswaku ku va mikumisio ya ndzavisio yi yelana na mitokoto ya lavotala hi swona leswi kombisaka xiyimo xa ncicaneko wa ndzavisiso. Mhaka leyi yi engeta yi tiyisiwa hi valavisisi van'wana laha va kombisaka leswaku ncicaneko wa ndzavisiso wu vonaka laha mikumisio ya ndzavisiso lowu endliweke yi yelanaka kumbe ku yelanisiwa na leswi tshameke swi humelela evuton'wini, eka mbangu wo karhi, hambu swi ri leswivahlayi va tshameke va hlangana na swona. (Guba na Lincoln, 2005: 100). Mapengo (2023: 33) u hlamusela ku cincaneka hindlela leyi:

Ku cincaneka swi kombisa ndzavisiso ku va wu kota ku pimanyiseka na yin'wana. Ndzavisiso wu fanele ku fana na mitirho yin'wana leyi endliweke yo fana hi xivumbeko, kambe yi nga fani hi maveketelelo ya timhaka.

Mapengo wu tshikilela mhaka leyi kombisiweke le henhla leswaku hi cincaneko wa ndzavisiso ku kongomisiwa eka xiyimo xa ndzavisiso laha wu languteriwaka ku va na mikumisio leyi yelanaka na mikumisio ya milavisiso leyi tshamaka yi endliwa eka nhlokomhaka ya muxaka wa yona. Hileswaku vanhu lava tivaka swiyimo leswi lavisisiwaka kumbe lava tshamaka va hlaya mikumisio ya milavisiso yin'wana leyi yelanaka na lowu a va fanelanga va hlamarisiwa hi mivuyelo ya wona. Eka ndzavisiso lowu, mulavisisi u ringetile ku vona leswaku ndzavisiso wa fikelela xiyimo xa ku cincaneka hi ku ringeta hi matimba leswaku hinkwavo vanhu lava tsakelaka nhlokomhaka leyi va kuma xitsalwana xa ndzavisiso lowu.

3.5.3. Ku tshembela

Theme ra ku tshembela ri tirha laha mulavisisi a navelaka ku kombisa leswaku mikumisiso ya ndzavisiso yi ni ku yelana swinene naswona yi nga koteka ku vuyelerisiwa. Hileswaku loko mikumisiso ya ndzavisiso wo karhi yi kota ku vuyelerisiwa eka xiyimo, mbangu kumbe rixaka ro karhi, mikumisiso leyi yi va yi ri leyi nga ni ku tshembela (Koch, 2006). Mikumisiso yin'wana ni yin'wana yi fanela ku va leyi nge loko yi vuyelerisiwa yi va leyi tamaka ya ha yelana na ku va yi ri na xiyimo xa ku tshembela (Korstjens na Moser (2018). Xiyimo xa ku tshembela eka ndzavisiso wa nkoka xi vula ku va ndzavisiso wu va eka xiyimo xa ku va munhu a kota ku tshemba leswaku ndzavisiso wu rungula leswi nga swona na ku va swi endliwile hindlela leyinene, tanihilaha, mikarhi yin'wana swi nga boxiwaka hakona hi mutsari. Leswi, eka ndzavisiso lowu, swi ta tikomba hindlela leyi ndzavisiso wu nga eku endliweni hayona, leswi kucetelaka mfikelelo wa xiyimo lexi (Guba na Lincoln, 2005). Korstjens na Moser (2018: 121)

The stability of findings over time. Dependability involves participants' evaluation of the findings, interpretation and recommendations of the study such that all are supported by the data as received from participants of the study.

Lincoln na Guba (1985) va vula leswaku rito ra ku tshembela ri vula ku va na vuxokoxoko na switsariwa leswi eneleke swa maendlelo ya ndzavisiso leswi kotaka ku kamberiwa na ku vuyelerisiwa. Vatsari van'wana va kombisa leswaku i swa nkoka ku kombisa leswaku mulavisisi u fanela ku vona leswaku mahlelelo ya mahungu ma endliwa hindlela leyi tekelaka enhlokweni milawu ya vulavisisi. Eka ndzavisiso lowu, mulavisisi u ta endla leswaku ndzavisiso wu va eka xiyimo xa ku tshembela hi ku teka magoza mo tanihi mahlengeletelo ya mahungu, mahlelelo ya mahungu na andlalo wa mahungu leyi endliwaka hindlela leyi hetisekeke.

3.5.4. Ku vuyeleriwa ka mikumisiso

Theme ra ku vuyeleriwa ka mikumisiso ri hlamuseriwa hi Govender na Sookratjh (2014) tanihi xiyimo lexi mikumisiso kumbe mbuyelo wa ndzavisiso wu nga amukeriwaka kumbe ku voniwa tanihi lowu nga wa ntiyiso hi vunyngi bya lava nga ta wu hlaya. Korstjens na Moser (2018) va hlamusela theme leri tanihi xipimo lexi mikumisiso ya ndzavisiso wo karhi yi nga voniwaka tanihi leyi nga na ntiyiso hi lava nga nghenelelangiki eka ndzavisiso. Korstjens na Moser va engeta va kombisa leswaku mikumisiso ya ndzavisiso yi fanela ku kombisa swinene leswaku i mbuyelo wa vulavisisi bya ntiyiso handle ka mianakanyo ya vutlhari bya mulavisisi. Ku ya hi Guba na Lincoln (2005: 196) Ku vuyeleriwa ka mikumisiso swi nga hlamuseriwa hindlela leyi nge:

The term confirmability is described as the degree to which the results or findings can be corroborated or confirmed by other researchers and ensures that research findings represent the situation being researched rather than the beliefs, theories or biases of the researcher.

Eka ntshaho low nga laha henhla, marito ya “corroborated” na “confirmed” ma na nkoka hikokwalaho ko va ma nyika ntikelo wo tiyisa mhaka ya leswaku mbuyelo wa ndzavisiso wu fanela ku va lowu kotaka ku hlayiwa hi vanhu van’wana lava na vona v nga ta kholwa leswaku ndzavisiso wu endlwile hi tindlela leti faneleke. Hi ntshaho lowu, hi nga tlhela hi boxa nakambe leswaku va xipimelo lexi kaneriwaka laha xi yelana na xipimo lexi ndzavisiso kumbe mikumisiso ya wona yi nga amukeriwaka tanihi leyi fikeleriweke hi vulavisisi bya mampela. Guba na Lincoln va hundzela emahlweni va basisa tihlamuselo leti nyikiweke henhla hi ku kombisa leswaku ku vuyeleriwa ka mikumisiso swi yelana na xipimo lexi haxona mikumisiso ya ndzavisiso yi nga encenyetiwaka kumbe ku yelanisiwa na mikumisiso ya milavisiso yin’wana leyi nga endlwika hi valavisisi va tindhawu letin’wana. Eka ndzavisiso lowu, mulavisisi u ringetile ku vona leswaku ndzavisiso lowu wa fikelela xiyimo lexi hi ku kambela na ku tlhela a kambela nakambe mahungu ya ndzavisiso hinkwawo.

3.6. Nkoka wa ndzavisiso

Ndzavisiso lowu wu ta hoxa xandla eka ku hangalasiwa ka matsalwa lama tsariweke hi ririmi ra Xitsonga leswi nga ta tiyisisa nhluvuko wa Xitsonga. Tanihileswi switlhokovetselo swa Magaisa swi paluxaka vumunhu, ndhavuko na swiyimo swo karhi swa matshamelo ya Vatsonga xikan'we na vanhu van'wana va misava, ndzavisiso lowu wu ta lemukisa rixaka ra Vatsonga na tinxaka timbe hi ta swiyimo swa nkoka swa vutomi bya manguvalawa, xikan'we na ku va andlalela vunene lebyi munhu a nga byi tshahaka eka midnhavuko ya Xintima. I swa nkoka ku kombisa leswaku vutlhokovetseri bya Magaisa byi na dyondzo yo karhi leyi byi phamelaka vahlayi va switlokovetselo swa yena. Hi ndzavisiso lowu, vahlayi va ta pfuneka swinene hikwalaho ko va ndzavisiso wu languteriwa ku ta hangalasiwa na le ka inthanete leswaku wu ta kota ku fikeleriwa hi vanhu hinkwavo. Ku va Magaisa a tshinya no lemukisa rixaka swi ta va na nkucetelo eka matikhomelo ya vanhu exikarhi ka Vatsonga na le ka tinxaka tin'wana leti nga ta va na nkateko wo fikelela ndzavisiso lowu kumbe tiatikili leti nga ta tshoveriwa ku suka eka ndzavisiso lowu.

3.7. MATIKHOMELO YA MULAVISISI

Theme ra matikhomelo ri tirhisiwa ku vula maendlelo ya mulavisisi loko a karhi a tirhisana na switekaxiave laha a bohekaka ku tikhoma hi ndlela leyi amukelekaka na leyi nga tiseriki switekaxiave makhombo. Hileswaku ri vula vonelo ra ku va maendlelo ya mulavisisi ma ri kahle kumbe ma nga ri kahle eka nghingiriko wa yena wa ku famba a handza mahungu ya ndzavisiso (McMillan & Schumacher, 2010: 32). I swa nkoka ku kombisa leswaku ndzavisiso lowu a wu nge tirhisi switekaxiave swa vanhu, kambe switekaxiave ku ta va switlhokovetselo swa le ka tsalwa leri hlawuleriweke ndzavisiso lowu. Mulavisisi u ta leteriwa hi tindlela ta matikhomelo leti kombisiweke laha hansi:

3.7.1. Mpfumelelo

Endzhaku ka ku va nghaniso wu amukeriwile wu va wu pasisiwa, mulavisisi u rhumele xikombelo xa ku hundzela emahlweni na ndzavisiso hi ku kombisa matikhomelo lama a ta ma endla endla ndzavisiso wa yena eka khomiti ya *Research Ethics Committee* ya

Yunivhesiti ya Limpopo. Ndzavisiso wu sunguriwile ku endliwa endzhaku ka ku va nghanngiso wu pasisiwile hi khomiti leyi vonaka hi swa maendlelo ya mulavisiso ya *Research Ethics Committee* eYunivhesiti ya Limpopo. Mulavisisi u twisisa swinene leswaku handle ka ku va khomiti ya swa vulavisisi yi amukerile xikombelo xa ku famba a handza mahungu a swi nge endleki ku va a nghenelela eka vulavisisi ivi a khanisiwa eka maendlelo ma yena, hambu leswi nhlengeleto wa mahungu eka ndzavisiso lowu wu nga khumbiki vanhu kumbe michumu leyi hanyaka.

3.7.2. Ku kopela

Mhaka ya ku va munhu a teka switsariwa kumbe vonelo ra munhu un'wana a ri endla ra yena i nandzu lowukulu lowu nga fanisiwaka na ku yiva michumu ya munhu un'wana, naswona swi nga vangela ku va ndzavisiso hinkwawo wu tsandza ku amukeriwa hi va Yunivhesiti hambiloko mulavisisi a swi endlile hi xihoxo handle ka ku swi lemuka kumbe ku swi tekela enhlokweni (Nixon, 2018). Ku sivela khombo leri, mulavisisi u ringetile ku vona leswaku matsalwa hinkwawo lama a ma tshaheke eka ndzavisiso ma kombisiwile eka xiyenge xa matsalwa lama tirhisiweke, naswona ndzavisiso wu nghenisiwile eka michini yo hlahlwa ku tirhisiwa ka switsariwa swa van'wana tanihi ndlela yo vona loko ku ri na leswi nga wela handle ko swi lemuka.

3.7.3. Xihundla na ku fihla vito

Mfanelo wa xihundza na ku va xitekaxiave xi nga tivisiwi evanhwini swi kongomisa eka xiyimo laha mulavisisi a tivaka mutekaxiave kambe a nga paluxi vuxokoxoko bya yena leswaku byi tiviwa hi vunyingi (Allen, 2017). Switekaxiave eka ndzavisiso wun'wana na wun'wana swi na mfanelo yo nyika vuxokoxoko bya leswi laviwaka hi mulavisisi, kambe swi sala swi nga tiviwanga leswaku i vamanani lava nyikeke vuxokoxoko lebyi. Leswi swi endla leswaku switekaxiave swi hlayiseka na ku tikuma swi sirhelelekile. I swa nkoka ku kombisa leswaku eka ndzavisiso lowu a ku nga ta va na timhaka ta ku fihla switekaxiave kumbe ku chavela makhombo lama nga tisiwaka hi ku paluxiwa ka vuxokoxoko bya switekaxiave hikwalaho ko va ndzavisiso lowu wu ri wa matsalwa. Hileswaku a ku nge vi

na vanhu lava nga ta nghenelela eka ndzavisiso lowu tanihileswi ku nga ta tirhisiwa swithokovetselo ntsena.

3.7.4. Ku sivela switekaxiave eka makhombo

Barrow (2022) u vula leswaku valavisisi va fanela ku sivela switekaxiave eka makhombo yo karhi lama nga swi welaka hikwalaho ko va swi nghenelela eka ndzavisiso. Leswaku switekaxiave a swi fanelanga swi weriwa hi makhombo lama tlulaka lama swi weriwaka hawona eka vutomi bya swona bya siku na siku, kumbe lama nga engetelaka makhombo lama swi nga na wona evuton'wini bya swona (Brown, 2022). Eka ndzavisiso lowu, a ku nge vi na makhombo lama nga ta wela switekaxiave hikuva a ku nge vi na vanhu lava nga ta hlokhlisiwa kumbe ku nghenelela eka ndzavisiso hi ndlela yihi na yihi. Mulavisisi u ta endla ndzavisiso wa yena hi ku tirhisa swithokovetselo leswi hlawuleriweke ndzavisiso lowu.

3.8. NKATSAKANYO

Eka ndzima leyi, mulavisisi u langutanile na maendlelo ya ndzavisiso. U kombisile swinene leswaku ndzavisiso a wo endliwa handle ko landzelela tindlela ni magoza lama mulavisisi un'wana na un'wana a bohekaka ku ma teka hi xikongomelo xo vona ndzavisiso wu ya fika emakumu. Ku va mulavisisi a landzelela milawu ya vulavisisi swi nkoka eka ku huma na ntikelo xikan'we na ntiyisiso wa mbuyelo wa yena. Eka ndzima leyi, mulavisisi u katsile swiphemu swa nkoka leswi enerisaka ndzima ya maendlelo, leswi nge; manghenelo, maendlelo na dizayini swa ndzavisiso, switekaxiave na sampula ya switekaxiave, mahlengetelo ya mahungu, mahlelelo ya mahungu, matikhomelo eka ndzavisiso na nkoka wa ndzavisiso.

NDZIMA YA 4: KU ANDLALA NA KU XOPAXOPA MAHUNGU

4.0. MANGHENELO

Eka ndzima ya vunharhu, mulavisisi u andlarile maendlelo ya ndzavisiso wa Tithekiniki ta switlhokovetselo leswi hlawuriweke swa T. P. Magaisa. Ndzima leyi i ya andlalo na nxopaxopo wa switlhokovetselo laha mulavisisi a nga ringeta ku humesela erivaleni tithekiniki na mikongomelo yo karhi leyi leswi kumekaka eka switlhokovetselo swa Magaisa hi ku angarihela, na eka switlhokovetselo leswi xopaxopiweke hi ku kongoma. Ndzima leyi yi katsile tinhlokomhaka ta Manghenelo, nkomiso wa vutomi bya T. P. Magaisa, andlalo na nxopaxopo wa switlhokovetselo leswi hlawuriweke, switlhokovetselo swa T. P. Magaisa na nkatsakanyo.

4.1. NKOMISO WA VUTOMI BYA T. P. MAGAISA

Themba Patrick Magaisa i mutsari wa ndhuma loyi a velekiweke etikweni ra Afrika-Dzonga, emugangeni Tiyani, eXifundzheninkulu xa Limpopo. Ndhuma ya yena i n'wi navetisile etikweni ra rikwavo xikan'we na le matikweni ma le handle mo tanihi Zimbabwe laha tibuku ta yena ti tirhisiwaka eswikolweni swa le hansi na swa le henhla. Leswi swi n'wi navetisile na ku hlohlotela leswaku a vonaka a ri un'wana wa lava hoxeke xandla swinene eka nhluvuko wa ririmi ra Xitsonga eAfrika-Doznga na le ka matikoakelana. Ku ya hi Phurofesa X. E. Mabaso, "Themba Patrick Magaisa (TP) i nghwazi eka vutsari bya vutumbuluxi bya Xitsonga; i rigwadi tlhelo nhlohorhi ya tintshava ta vutlhokovetseri bya Xitsonga lebyi tlhomiweke risiva ra 'Order of Ikhamanga'...", leri tlhomiweke hi muphuresidente wa tiko ra Afrika-Dzonga. I swa nkoka ku kombisa leswaku Magaisa u kumile masagwadi lawo tala swinene kusukisela loko a sungula ntirho wo tsala ku fika sweswi. Hi nga tlhela hi kombisa na leswaku Magaisa i mutsari na mukandziyisi wa matsalwa mo hambanahambana, lama tsariweke hi yena na lama tsariweke hi vatsari van'wana. Leswi swi n'wi veka eka xiyimo xo hlawuleka xa mutlakuseti wa ririmi na ndhavuko swa Vatsonga laha tikweni na le handle.

4.2. ANDLALO NA NXOPAXOPO WA SWITLHOKOVETSELO LESWI HLAWURIWEKE

4.2.1. Switlhokovetselo swa T. P. Magaisa

4.2.2.

Lwandle

1. Lwandle ndzi ri heta kahle,
2. A ri ndzi kohli ndza ri tiva,
3. Lwandle a ri teki thyaka, ra ri hlanta,
4. Lwandle a ri hlayisi thyaka, ra ri tshwutela.
5. Hinkwaswo swa thyaka ra swi hlanta,
6. Hinkwaswo swo bola ra swi kampfunya,
7. Yi nge tshami mbyana yo bola endzeni ka lwandle,
8. Xi nge dziki ximanga xo bola endzeni ka rona,
9. Hinkwaswo sweswo swi cukumetiwa hi gandlati.
10. Xana wena u tirhwexela yini
11. Mindzhwalo yo biha yo rhwexa hi munhu?
12. U tivavisela yinihi swivulavula swa vanhu?
13. Xana a u swi tivi leswaku hambu Yeso u vulavuriwile?
14. Fana na Lwandle,
15. Swin'wana swi nga tshami endzeni kaku,
16. Fana na lwandle,
17. Swin'wana swi hantele handle ka mbilu yaku.
18. U nga teki hinkwaswo eka vanhu,
19. U nga hlayi na leswi ku tshovaka mbilu,
20. Teka ntsena leswi ku hanyisaka,
21. Hlawula ntsena leswi ku tiyisaka.

i. Mongo wa xitlhokovetselo

Xitlhokovetselo lexi xi kongomisa eka ku letela munhu leswaku a tshika ku tikeriwa embilwini ya yena hi marito mo biha ya vanhu. U lerisa vanhu ku lahla mahungu ya vanhu lama khunguvanyisaka moya tanihi lwandle loko ri lahlela ekule swilo leswo bola leswi feleke eka rona, kambe va veka embilwini ntsena leswi nga na risima evuton'wini bya vona.

ii. Nxopaxopo wa xitlhokovetselo

Eka xitlhokovetselo xa 'Lwandle', mutlhokovetseri u thya nhlokomhaka ya xitlhokovetselo hi ku tirhisa riviti 'lwandle', wu nga nchumu lowu nga na swihlawulekisi swo karhi leswi a navelaka leswaku munhu a swi landzelela. Ku ya hi xitlhokovetselo, swihlawulekisi leswi i ku va lwandle ri nga hlayisi swilo leswo bola endzeni ka rona, kambe ri swi lahlela ehandle hi magandlati ya rona.

Eka ntila wo sungula ni wa vumbirhi, mutlhokovetseri u ri,

Lwandle ndzi ri heta kahle,

A ri ndzi kohli ndza ri tiva,

Laha mutlhokovetseri u rungula leswaku lwandle u ri tivisisa swinene. Mutlhokovetseri u tirhisa xivulavulelo xa ku 'heta kahle' lexi vanhu hi ntolovelole va xi tirhisaka ku vula leswaku munhu va n'wi tiva ku suka eka xivongo, le a davukaka kona, mahanyelo ya yena ni vutomi bya yena hinkwabyo. Loko yi ri ndhawu, munhu u ta va a karhi a tiva tindlela, miti, tintshava, mikova, ni hinkwaswo leswi kumekaka eka yona. Hikokwalaho, eka xitlhokovetselo lexi mutlhokovetseri u hi tivisa hi ta ku hetiseka ka vutivi bya yena bya lwandle.

Kusuka eka ntila wa vunharhu ku ya fika eka wa vukaye, mutlhokovetseri u paluxa swihlawulekisi swa lwandle. Eka ntila wa vunharhu ni wa vumune u ri,

Lwandle a ri teki thyaka, ra ri hlanta,

Lwandle a ri hlayisi thyaka, ra ri tshwutela,

Eka ntshaho lowu mutlhokovetseri u hlamusela leswaku lwandle a ri tshami na thyaka, kambe ra ri humesela ehandle. Mutlhokovetseri u tirhisa rito 'hlanta' leri kongomisaka eka ku humesa hi nomu swilo leswi nga ekhwirhini leswi timbilu ta munhu ti nga swi laviki. Laha mutlhokovetseri u tirhisa vumunhuhati, laha lwandle ri endlaka xiendlo lexi endlwaka hi munhu kumbe xin'wana xilo lexi hanyaka ntsena. Mutlhokovetseri u tlhela a tirhisa rito 'tshwutela' leri hi ntolovelole ri kongomisaka eka ku phela marhi kumbe swin'wana leswi munhu a nga swi laviki enon'wini wa yena. Nkarhi wun'wana munhu a nga tshwutela marhi hikwalaho ko nyenya nchumu wo karhi lowu a wu voneke. Leswi swi engeta swi hlamusela maendlelo ya lwandle mo nyenya thyaka ku fika laha ri ri lahlelaka kule hi magandlati.

Eka ntila wa vukombo ni wa vunhungu mutlhokovetseri u engeta a nyika swikombiso swa thyaka leri nyenyiwaka hi lwandle, ku nga 'mbyana yo bola' na 'ximanga xo bola'. Swilo leswi haswimbirhi i swilo leswi hambu a ri munhu a nga tolovetiki ku swi dya. Laha mutlhokovetseri u fanisa munhu na lwandle. Ehenhla ka ku va swilo leswi swi nga toloveti ku dyiwa, swi tlhela swi va leswi borileke, ku komba leswaku i thyaka leri nyenyisaka ni ku hlantisa.

Ku suka eka ntila wa vukhume ku fika eka wa vukhumenharhu, mutlhokovetseri u tirhisa swivutiso swo ka tinhlamulo, ku komba leswaku u lava leswaku mhaka leyi yi dzika embilwini ya muhlayi. U vutisa leswaku hikwalaho ka yini muhlayi a tirhwexa mindzhwalo yo tika embilwini, ku nga marito lama vavisaka moya lama vanhu va ma vulavulaka. Mutlhokovetseri u engeta a lerisa muhlayi ku fana na lwandle leri cukumetaka thyaka, ni ku hlawula ntsena marito ya vanhu lama nga ta n'wi pfuna evuton'wini.

4.2.3. Ku tiva Hosi

1. Hinkwerhu a ha ha tiva ta hina,
2. Hakunene se ku tiva Hosi ntsena,
3. Tin'anga ti vula tano,
4. Vafundhisi na vona va yima hi rona,
5. Hinkwerhu hi tiyisa sweswo.
6. Hi nghenelwe,
7. Ku fa ikhonomi kun a vanhu,
8. Ku xungeteka mitirho na rihanyu ra vanhu,
9. Khorona xi hi kingidza endzeni na le handle,
10. Eswibedhlele van'wana va heleriwa hi moya,
11. Laha handle van'wana va heleriwa hi mitirho,
12. Hinkwaswo hikwalaho ka xona.
13. Xa fohlafohla a xi pfaleki,
14. Xa rhetarheta a xi khomeki,
15. Kwala hi nge hi xi khomile kona, xa nyumbula.
16. Sayense xi yi rhangela mahlweni,
17. Yona yi sala yi ta hi le ndzhaku.
18. Vafundhisi va khongerile mikolo yi kala yi khwaxa,
19. Tin'anga ta xintuti bile tinhlolo ti kala ti lahleka,
20. Leta xilungu na tona se ti nwaya tinhloko,
21. Mafu i ya siku na siku,

22. Van'wana va fa va sawutisiwile,
23. Xona a xi yimi ku tlulela.
24. Hambiswiritano, hi nga karhali ku tihlayisa,
25. I ntungu, wu ta hundza.

i. Mongo wa Xitlhokovetselo

Xitlhokovetselo lexi i xirilo xo rila ku fa ka vanhu na ikhonomi hikwalaho ka xitsongwatsongwana xa khorona lexi tin'anga ti tsandzekeke ku xi tsungula, ni vafundhisi va tsandzekeke ku xi khongelela. Hinkwavo lava tivekaka hi vutlharhi byo herisa mavabyi ya muxaka wihi na wihi, va kumeka va heleriwile hi matimba ni vutlhari hinkwabyo hikokwalaho ka vuvabyi lebyi.

ii. Nxopaxopo wa xitlhokovetselo

Eka xitlhokovetselo lexi mutlhokovetseri u thya xitlhokovetselo lexi nhlokomhaka ya 'Ku Tiva Hosi', ku nga marito lama hi ntolovelo ma vulavuriwaka loko munhu a heleriwile hi mano, a nga ha tivi xo endla. Hi nhlokomhaka leyi mutlhokovetseri u paluxa leswaku xiyimo lexi nga ndzeni ka xitlhokovetselo hi lexo tika swinene, lexi vanhu ni vutlhari bya vona va nga kotiki ku xi lulamisa.

Nhlokomhaka leyi yi seketeriwa hi ntila wa vumbirhi lowu nge,

Hakunene se ku tiva Hosi ntsena,

Ntila lowu wa ha komba xiphiso xo karhi lexi vanhu va tsandzekaka ku xi lulamisa, kutani va tlakusa mavoko hi k uvula leswaku Hosi ntsena hi yona yi tivaka. Ntila wa vunharhu ni wa vumune wu paluxa leswaku tin'anga ni vafundhisi va seketela marito lawa yak u ku tiva Hosi ntsena. Leswi swi hi komba leswaku na vona va heleriwile hi matimba ni vutlharhi. Tin'anga i vanhu lava tivekaka hi vuswikoti bya ku tshungula vuvabyi byihi na byihi, naswona i vanhu lava tshembiweke hi vanhu vo tala etimhakeni ta ku herisa vuvabyi. Vafundhisi vona i vanhu lava xumayelaka rito ra leswaku Hosi hi yona mutshunguri wa hinkwavo, va tlhela va tiyisa rito leri hi ku khongelela munhu a nga na

vuvabyi byo karhi a sawuta. Kambe eka vuvabyi lebyi mutlhokovetseri u vula leswaku hinkwavo matimba ya vona i ma hava.

Eka ntila wa vutsevu mutlhokovetseri u ba kalanga a ku:

Hi nghenelwe,

Marito lama hi ntolovelo ma komba ku chava ka munhu la fikeleriweke hi xiyimo xo karhi lexi a chavaka ku langhutana na xona. Laha mutlhokovetseri u ringeta ku kombisa xiyimo xo chava lexi vanhu a va ri eka xona loko vuvabyi bya khorona byi fika. Mutlhokovetseri u engeta a vula leswaku ku fa vanhu na ikhonomi, ni mitirho ya vanhu ya hela hikokwalaho ka vuvabyi lebyi. Leswi swi pfuxa xivutiso emiehleketweni ya vahlayi xa leswaku i vuvabyi muni byi hetaka ni mitirho ya vanhu, byi tlhela byi dlaya na ikhonomi. Leswi swi hi tsundzuxa hi laha vanhu va yimisiweke ku ya emitirhweni ni ku tshama etindlwini ta vona hi ku ringeta ku siya mipfhuka exikarhi ka vanhu leswaku xitsongwatsongwana xa khorona xi nga tluleli. Leswi swi vangile ndlala etikweni ni le emindyangwini hikuva van'wamabindzu lava a va fanele ku xavisa swakudya a va nga ha pfumeleriwi kutirha ntirho wolowo.

Eka ntila wa vukhume, mutlhokovetseri u engeta a vula leswaku van'wana va heleriwa hi moya eswibedhlele, ma nga mavulavulelo ma kombaka ku fa. U tlhela a vula leswaku xivavo lexi xa 'fohlafohla'. Rito leri ri kongomisa eka ku va nchumu wo karhi wu huma laha wu nga pfaleriwa kona. Mutlhokovetseri u tlhela a tirhisa rito ra ku 'rhetarheta' leri kongomisaka eka ku chupuka ka nchumu lowu munhu a ringetaka ku wu khoma. Hinkwaswo leswi swi komba hilaha madokodela, tin'anga ni vafundhisi a va ringeta ku khoma vuvabyi lebyi ni ku byi lavela vutshunguri lebyi faneleke, kambe byi va chupukela. Mutlhokovetseri u engeta a vula leswaku na yona Sayense leyi fumbarheleke vutlhari hinkwabyo bya misava, yi siyiwile hi miehleketo hi vuvabyi lebyi.

Ku tsandzeka ka vanhu lava hinkwavo ku endla leswaku vanhu va hundza emisaveni siku rin'wana ni rin'wana. Hambiswiritano, ekuheteleleni mutlhokovetseri u tlhela a tiyisa

vahlayi leswaku va nga karhali ku tihlayisa, ku nga ku landzelela milawu leyi vaongori va va byeletelaka yona leswaku va nga tluletiwi vuvabyi lebyi, ni leswaku wo va ntungu wunene, kutani, tanihi yin'wana mitungu, wu ta hundza.

4.2.4. Ndza hlawula

1. A ndzi dyi xin'wana na xin'wana,
2. Swin'wana ndza nyenya,
3. Ndza swi tiva se swi swi twile.
4. A ndzi dyi xin'wana na xin'wana
5. Swin'wana ndza swi tiva a swi fambelani na mina,
6. Phela swakudya swi na ku rhandza munhu.
7. Ndza hlawula,
8. A ndzi fununguli xin'wana na xin'wana,
9. Ndza swi tiva loko ndzo funungula hinkwaswo'
10. Swin'wana swi nga ndzi dlaya mahlo.
11. Ndza hlawula,
12. A ndzi ngheni kun'wana na kun'wana,
13. Ndza swi tivaloko ndzo nghena hinkwako,
14. Kun'wana ndzi ta ku ndza nghena
15. Ivi ndzi hojomela.
16. Ndza hlawula,
17. A ndzi teki hinkwaswo eku vulavuleni,
18. Loko ndzo teka hinkwaswo,
19. Ndzi ta pandza nhloko.
20. Ndza hlawula,
21. A ndzi endli xin'wana na xin'wana,
22. Ndza swi tiva swin'wana a swi yelani na mina.
23. Ndza hlawula,
24. A ndzi lwi nyimpi yin'wana na yin'wana,
25. Ndza swi tiva loko ndzo lwa hinkwato,
26. Ndzi ta onhekela hi swo tala.

27. Ndza hlawula,
28. Na wena hlawula,
29. Loko u nga hlawuli,
30. Swin'wana swi ta ku peta nhloko

i. Mongo wa Xitlhokovetselo

Xitlhokovetselo lexi xi lemukisa muhlayi ku hlawula swilo hinkwaswo evuton'wini hikwalaho ka ku va swin'wana swi nga n'wi fanelangi, ni ku va swin'wana swi vangela swiphigo swo karhi evuton'wini. Mutlhokovetseri u tatisa xikongomelo lexi hi ku tivula leswaku yena wa hlawula, a nga teki xin'wana ni xin'wana, hikuva swi nga ta n'wi vangela mitlhontlho evuton'wini.

ii. Nxopaxopo wa Xitlhokovetselo

Eka xitlhokovetselo lexi mutlhokovetseri u lemukisa vahlayi swiphigo leswi va nga hlanganaka na swona loko va nga hlawuri swilo evuton'wini. Nhlokomhaka ya xitlhokovetselo, 'Ndza Hlawula', yi kongomisa eka ku va yena mutlhokovetseri a tivula leswaku wa hlawula, kutani u tiendla xikombiso xa leswaku van'wana va ta landzelela yena. Mutlhokovetseri u vula leswaku a nga dyi xin'wana na xin'wana, a engeta eka ntila wa vumbirhi a ku,

Swin'wana ndza nyenya.

Marito lawa ma kongomisa eka ku va mutlhokovetseri a nyenya, swi nga ri swakudya, kambe swiendlo swin'wana leswi endliwaka hi van'wana evuton'wini. Laha mutlhokovetseri a nga va a vula leswaku ku na maendlelo kumbe matikhomelo mo karhi lama van'wana va vaka na wona hikwalaho ko lava ku titsakisa, kambe yena miutlhokovetseri swi va swi n'wi nyenyisa. Leswi swi komba vumunhu lebyinene bya mutlhokovetseri byo kota ku nyenya maendlelo mo biha hambiloko van'wana va tsakisiwa hi wona.

Eka ntila wa vunhungu, mutlhokovetseri u ya emahlweni a ku,

A ndzi fununguli xin'wana ni xin'wana,

Eka ntshaho lowu, mutlhokovetseri u tirhisa rito 'funungula' leri hi ntolovelo ri vulaka ku tlakusa xan'wanchumu lexi khubumetiweke kutani ku vonaka leswi nga xikarhi. Hi ku ya hi xitlhokovetselo, rito leri ri nga va ri kongomisiwa eka ku ringetaringeta swilo swo hambanahambana evuton'wini leswi munhu a nga swi tiviki, kambe a navela ku swi tiva. I swa nkoka ku lemuka leswaku a hi hinkwaswo leswi ringetiwaka leswi munhu a nga ta swi kuma swi ri leswinene, swin'wana swa dlaya, swin'wana swi nyika mavabyi, swin'wana swi vangela ku hlangana nhloko, sweswosweswo. Xikombiso, majaha yo tala ma tsakela ku ringeta swidzidziharisi hikwalaho ko lava ku twa leswi endlisaka xiswona, kambe van'wana swi va dlaya hi ku hatlisa, van'wana swi va hlanganisa tinhloko, loko van'wana swi va khoma kahle. Leswi swi vula leswaku switandzhaku swa kona swi hambana hi ku ya hi miri wa munhu, tanihileswi mutlhokovetseri a nge, "Phela swakudya swi na ku rhandza munhu."

Eka ntila wa vukhumekombo, mutlhokovetseri u engeta a vula leswaku a nga teki xin'wana ni xin'wana ekuvulavuleni hikuva swin'wana swi nga n'wi pandzisa nhloko. Leswi swi nga va swi kongomisa eka marito lama vulavuriwaka hi vanhu, hileswaku, man'wana i marito mo biha lama khunguvanyisaka loko munhu a ma yingisa. Mutlhokovetseri u engeta eka ntila wa vukhumembirhimune a vula leswaku a nga lwi nyimpi yin'wana na yin'wana hikuva loko a endla tano a nga onhekela hi swotala. Rito ra 'nyimpi' hi ntolovelo ri kongomisa eka ku lwa exikarhi ka matiko laha mavuthu ma hlangana erivaleni ro lwela eka rona. Hi ku ya hi xitlhokovetselo, mutlhokovetseri a nga va a kongomisa eka timholovo exikarhi ka yena ni vanhu lava a hanyisanaka na vona, leswaku a hi hinkwako laha a hlamulanaka na vona kumbe ku lwa na vona hikuva a nga onhekela hi swo tala evuton'wini. Mutlhokovetseri u petsa xitlhokovetselo xa yena hi ku lerisa vahlayi leswaku va 'hlawula' ku fana na yena, va nga ti weriwa hi makhombo mo hambanahambana evuton'wini bya vona.

4.2.5. Ndzo twa ndzi n'wi rhandza

1. A ndzi na nhlamuselo yo tivikana
2. Mayelana na matitwelo yanga,
3. Kambe ndzo twa ndzi n'wi rhandza,
4. A kun a xo hlamarisa hi xivumbeko xakwe,
5. Emavokweni a nga lo fumbarhela nchumu,
6. Kambe ndza n'wi rhandza,
7. Ndzo twa ndzi n'wi rhandza.
8. Van'wana va ndzi sola eka mhaka leyi,
9. Van'wana va vona ndzi lahlelele ku va ndzi rhandze yena,
10. Kambe mina ndzi titwa ndzi rhurile eka swona,
11. Ndzi n'wi rhandzile,
12. Ndza n'wi rhandza,
13. Ndzo twa ndzi n'wi rhandza.
14. Van'wana va ri a hi muhlovo wa wena,
15. Kambe sweswo a swi ndzi cinci miehleketo,
16. Ndzi n'wi rhandza va karhi va ku a hi fanelani,
17. Ndzi n'wi rhandza va karhi va ku,
18. Swiyimo swerhu a swi fambelani,
19. Ndzi ri leswi ndzi nga swona,
20. Ndzi n'wi rhandza a ri leswi a nga xiswona,
21. Ndzo twa ndzi n'wi rhandza.
22. A ndzi tivi a ri kwihi nkarhi lowu hinkwawo,
23. A ndzi tivi swi hlwelele yini ku hlangana na yena,
24. Phela laha ndzi fambe kahle,
25. Mbilu ya pfumela,
26. Na moya u ri "ina" hi swona.
27. Swa vudlakuta byakwe ndza swi twa,
28. Kambe a ndzi swi voni,
29. Ndzi vona ntsena ntiyiso, vunene na rirhandzu
30. A ndzi haka swona!

i. Mongo wa Xitlhokovetselo

Mutlhokovetseri u vulavula hi ta murhandziwa wa yena loyi a twaka a n'wi rhandza hambileswi van'wana va n'wi khongotelaka ku n'wi tshika. Van'wana va n'wi sola eka mhaka leyi, va n'wi khorwisa leswaku u lahlelele ku va a rhandzile munhu loyi, ni leswaku swiyimo swa vona a swi fambelani. Hambiswiritano, mutlhokovetseri u titwa a n'wi rhandza handle ka swona, a n'wi rhandza hambiloko a ri na swihoxo swo karhi.

ii. Nxopaxopo wa Xitlhokovetselo

Xitlhokovetselo lexi xi kongomisa eka ku va xivulavuri xi titwa xi rhandza munhu wo karhi loyi van'wana va ringetaka ku xi komba swihoxo swa yena, kambe xona xi ala ku va yingisa. Nhlokomhaka ya xitlhokovetselo leyi nge, "Ndzo twa ndzi n'wi rhandza", yi komba leswaku rirhandzu ra munhu loyi a hi matitwelo mo tilawula, kambe i matitwelo lawa a tikumaka a ri na wona handle ko swi kunguhata.

*A ndzi na nhlamuselo yo tivikana
Mayelana na matitwelo yanga.*

Marito lawa ma hi komba leswaku hambu loko munhu loyi a vutisiwa laha ku sunguleleke rirhandzu ra yena, a nge koti ku hlamula nhlamulo yo twala. Mutlhokovetseri u engeta a ku eka ntila wa vumune ni wa vuntlhanu:

*A ku na xo hlamarisa hi xivumbeko xakwe,
Emavokweni a nga lo fumbarhela nchumu,*

Marito lawa ma ha hlamusela leswaku rirhandzu a hi matitwelo mo kunguhata kumbe mo tilawula, kambe munhu u titwa a ri na wona handle ko titiva, naswona loyi munhu a n'wi rhandzaka a hi ku va a ri na xivumbeko xo hlamarisa. Mutlhokovetseri u engeta a vula leswaku van'wana va n'wi sola eka mhaka leyi, van'wana va vula leswaku u lahlekeriwile ku va a rhandzana ni munhu loyi hikuva swiyimo swa vona a swi fambelani. Hambiswiritano, u titwa a rhandza munhu wa yena. Leswi swi hi komba leswaku ku xonga ku le mahlweni ya mulanguti, hileswaku, mahlo ya un'wana ma nga vona munhu a ri lowo saseka, kambe ya un'wana ma vona munhu a ri na xiyimo xo soleka. Leswi swi vula leswaku murhandziwa wa munhu un'we a nge endli murhandziwa wa munhu un'wana.

Mutlhokovetseri u engeta a ku a nga tivi leswaku murhandziwa wa yena a a ri kwihi nkarhi hinkwawo, ni leswaku swi hlwele hayini ku hlangana na yena. Marito lawa ma hi komba leswaku loko munhu a va a rhandza munhu, u titwa onge wo sungula ku hanya emisaveni

leyi, onge wo pfuka evurhongweni lebyikulu. Hikokwalaho, hinkwaswo leswi a nga swi endla ndzhaku a nga ha swi hlayeri, wo vona ntsena onge hi loko a lahlekeriwile hi nkarhi.

Mutlhokovetseri u hetelela hi ku pfumla xin'wana xa swihoxo leswi a byeriwaka hi van'wana, xi nga xa vudlakuta U pfumela a ku:

Swa vudlakuta byakwe ndza swi twa.

Kambe a ndzi swi voni.

Marito lawa ma seketela xivulavulelo xa leswaku rirhandzu i bofu, hileswaku, vudlakuta lebyi voniwaka tanihi maendlelo mo biha eka wansati yena a nga byi voni. Leswi swi komba leswaku munhu loyi a rhandzaka un'wana a nga ha ri na wona mahlo mo vona swihoxo swo karhi, kambe u na mahlo mo vona swo saseka leswi endliwaka hi murhandziwa wa yena. Marito lama nge, "Ndzi vona ntsena ntiyiso, vunene na rirhandzu a ndzi haka swona!" ma ha seketela leswaku munhu la rhandzaka a nge koti ku vona swo biha eka murhandziwa wa yena, kambe u vona ntsena swo saseka.

4.2.6. Xikwembu xanga

1. I xin'we a hi swimbirhi,
2. Xi le tilweni a xi le misaveni,
3. Xi na musa a xi na mona,
4. Xa hanya a xi fangi.
5. Xana wena u lo yini?
6. Kasi wena u njhani?
7. Swi lo yini ku t'endla Xikwembu xanga?
8. U munhu t'endle munhu.
9. A ndzi kaneti nkarhi wun'wana wa ndzi pfuna,
10. Kun'wana wa ndzi seketela,
11. Hinkwaswo sweswo u swi endla hi ku swi rhandza,
12. Kambe a wu Xikwembu xanga.
13. Ndzi nge pfumeli leswaku u ndzi endla mbyana
14. Hikwalaho ka byala na nyama,
15. Ndzi nge pfumeli leswaku u tlanga hi mina,
16. Ndzi nge pfumeli leswaku u tlanga hi mina,
17. Hikwalaho ka masanzazi na xikipa.

18. Ndzi pfune loko u swi lava,
19. Ndzi seketela hi ku swi rhandza,
20. Kambe u nga ndzi hundzuli hlonga
21. Hikwalaho ka swona.
22. Xikwembu xanga i xin'we a hi swimbirhi,
23. Ndzi ta khongela xona ntsena,
24. Xikwembu xanga i xin'we a hi swimbirhi,
25. Ndzi ta khinsamela xona ntsena.
26. Mina na wena ho hanyisana,
27. Tshika ku t'endla mumbi wanga,
28. Ndzi nga hanya ndzi nga ri na wena!

i. Mongo wa Xitlhokovetselo

Xitlhokovetselo lexi i xa ku ndhundhuzela Xikwembu lexi nga mumbi wa munhu, ni ku tshinya munhu loyi a tiendlaka xikwembu endzhaku ka ku va a pfunile un'wana. Mutlhokovetseri u vula leswaku hambileswi munhu un'wana a n'wi pfuneke hi swilo swo karhi leswi a a ri hava swona, a nga sindzisiwanga, kutani u fanele a tshika ku tibanisa na Xikwembu lexi nga etilweni hikuva hinkwavo i vanhu lava ngo hanyisana.

ii. Nxopaxopo wa Xitlhokovetselo

Xitlhokovetselo lexi xi ndhundhuzela vukulu bya Xikwembu lexi nga matilweni, xikan'we ni ku tshinya munhu la tisonaka tanihi Xikwembu hikwalaho ko va a pfunile un'wana. Mutlhokovetseri u sungula hi ku longoloxa swihlawulekisi swa Xikwembu xa yena laha a nge:

*I xin'we a hi swimbirhi,
Xi le tilweni a xi le misaveni,
Xi na musa a xi na mona,
Xa hanya a xi fangi.*

Marito lawa ma komba vukulu bya Xikwembu, xikan'we ni ku kombisa munhu loyi a tikurisaka leswaku yena a hi nchumu loko ku vulavuriwa timhaka ta Xikwembu. Marito lawa ma ringeta ku pfula mahlo ya munhu lowo tikurisa leswaku a vona vukulu ni ku dzuneka ka Xikwembu, ni vutsongo bya yena ni vuhava bya yena tanihi munhu wa kwala misaveni.

Mutlhokovetseri u ya emahlweni a vutisa swivutiso swo kala tinhlamulo, leswaku hikwalaho ka yini munhu wo karhi a tiendla yena Xikwembu xa mutlhokovetseri. Swivutiso leswi swo kala nhlamulo swi va swi endla leswaku loyi a vulavuriwaka na yena a swi hundzisela embilwini ya yena a ya kuma tinhlamulo kona. Leswi swi ta endla leswaku a vona vubihi bya ku tikurisa a tiendla Xikwembu xa un'wana. Eka ntila wa vunhungu, mutlhokovetseri u nyika xileriso hi marito lawa:

U munhu t'endle munhu.

Marito lawa ma lerisa munhu ku tiveka endhawini ya yena ya vumunhu, kungari laha a tivekaka kona endhawini ya Xikwembu. U vula leswaku ku pfuna loku a endlaka xivulavuri hi byalwa, nyama, masandazi na xikipa a swi fanelanga swi endla a tinyungubyisa. Swilo swo fana ni masandzazi na xikipa leswi a tinyungubyisaka ha swona, hi ntolovelo swi tekiwa swi ri swilo swa nxavo wa le hansi, swi ri swa mahala, kambe munhu loyi u tikurisa haswona onge hi loko swi ri nsuku kumbe dayimani.

Mutlhokovetseri u ya emahlweni a vula leswaku Xikwembu xa yena i xin'we, naswona u ta khongela ni ku khinsamela xona nstena. Eka ntila wa vukhumembirhintlhanu, mutlhokovesyteri u ri:

Ndzi ta khinsamela xona ntsena.

Marito lawa ma komba ku tiyimisela eka timhaka ta vukhongeri, naswona ma tlhela ma kongomisa eka wun'wana wa milawu ya khume leyi nyikiweke Vaisraele hi Moxe lowu lerisaka vanhu ku nga vi na xin'wana xikwembu handle ka Xikwembu lexi hanyaka. Hi nga vula hi ku ku tirhisa leswi nga matsakweni swi pfuna mutlhokovetseri ku tshikelela mhaka ya yena leyi a yi tivisaka xitshungu, ya leswaku munhu a nga fanelanga ku tikurisa. Mutlhokovetseri u hetelela hi ku vula leswaku loko munhu loyi a ala a tikurisa a tiendla xikwembu xa yena, a nga hanya a nga ri na yena. Leswi swi hi komba hi laha mutlhokovetseri a tiyimiseleke ku ka a nga kavanyetiwi hi nchumu evukhongerini bya

yena. Hi nga engeta hi vula leswaku mutlhokovetseri u lemukisa vahlayi leswaku va nga vi na ku tikurisa hambiloko va titwa va endlile swilo swa risima va endlela van'wana.

4.2.7. Ku na mitlhontlho

1. Tiko a ri le ku fumekeni,
2. Nawu wu tshoveke voko wu guleka na meno,
3. Afrika-Dzonga hi le matifuma,
4. Vugevenga a hi ntangha ya munhu,
5. Ka dlayaniwa,
6. Ka tshoviwa,
7. Ka pfinyiwa,
8. Ka phangiwa etikweni rerhu.

9. Eka mfumo a hi vukungundzwana i tanani mi ta vona,
10. Milandzu ya mangariwa
11. Kambe tihlo ra nawu ri na mahlo,
12. Ku na mitlhonylho laha kaya.

13. Hi yoleyo mitlhontlho yi hi yi hi tlhontlhaka,
14. A hi etleli futhi hi nge etleli,
15. A hi miyeli futhi hi nge miyeli,
16. A hi rhulangi futhi hi nge rhuli,
17. A hi tsakangi futhi hi nge tsaki,
18. Leswi swi lava ku lulamisiwa.

i. Mongo wa xitlhokovetselo

Xitlhokovetselo lexi i xa ku vika xirilo eka vafumi va tiko leswaku va lulamisa xiyimo xa vukungundzwana lexi endlaka leswaku etikweni ku tala vugevenga, ni ku dlayana, ni ku pfinyana, sweswosweswo. Mutlhokovetseri u rhwexa va nawu nandzu hikuva hi vona va nga na matimba yo lulamisa swilo leswi. U tlhela a vika xirilo xa yena eka vafumi va tiko hikwalaho ka ku va va ri na matimba ehenhla ka lava tshovaka nawu ni lava wu debyisaka.

ii. Nxopaxopo wa Xitlhokovetselo

Eka xitlhokovetselo lexi, mutlhokovetseri u paluxa mitlhontlho leyi vaakatiko va tiko ra yena va hlanganaka na yona, leyi vangeriwaka hi ku rhandza mali ka lava fumaka ehenhla

ka vanhu. Mutlhokovetseri u vula leswaku a ka ha ri na ndlela leyi tiko ri nga fumekaka hayona loko xiyimo lexi xi hundzela emahlweni xi ri tano. U engeta a tshikelela mhaka leyi hi marito lawa:

Nawu wu tshoveke voko wu guleka na meno,

Marito lawa ma komba leswaku nawu a wa ha koti ku tirha ntirho lowu wu nga vekeleriwa wona etikweni. Eka ntila lowu, mutlhokovetseri u tirhisa vumunhuhati, laha a paluxaka nawu wu ri na swihlawulekisi swa munhu, swi nga ku 'tshoveka voko' na ku 'guleka meno'. Swiendlo leswi, loko swi endlekela munhu, u sala a ri loyi a nga ha kotiki ku endla swo tala hikwalaho ko lahlekeriwa hi swin'wana swa swirho swa yena. Xikombiso, loko a rhumiwa ku khoma nchumu wo karhi wa tsandzeka hikwalaho ko va a tshovekile voko. Hikokwalaho, mutlhokovetseri u paluxa nawu wa tiko ra yena wu ri na xiyimo xo tano, hileswaku, a wa ha koti ku lawula vanhu etikweni.

Ku suka eka ntila wa vuntlhanu kufika eka wa vunhungu, mutlhokovetseri u longoloxa mitlhontlho leyi a yi khumbeke eka nhlokomhaka, ku nga ku dlayana, ku tshoviwa, pfinyiwa, na ku phangiwa. Leswi leswi i swilo leswi vangelaka mpfilupfilu etikweni; vanhui va nga ka va nga tshami va rhula loko swi ri kona etikweni. Vanhu lava peleriwaka emitirhweni va chava ku famba vusiku hikwalaho ka vadlayi ni vapfinyi. Hambiswiritano, va boheka ku ya etindlwini ta vona hi kwalaho ko chava makhamba lama nga tshovaka timbati ta vona. Leswi swi hi komba leswaku vanhu va tiko leri va tshama ni ntshikelo wa nghati, va tshama va xingile misava etimbilwini ta vona hi ku chava swigevenga.

Eka ntila wa vukaye, mutlhokovetseri u engeta a ku:

Eka mfumo a hi vukungundzwana i tanani mi ta vona,

Laha mutlhokovetseri u tirhisa xivulavulelo xa ku 'tanani mi ta vona', lexi hi ntolovelo xi vulaka leswaku xiyimo xi hundzeletile mpimo. Leswi swi komba leswaku vukungundzwana etikweni leri byi hundzeletile mpimo. Mutlhokovetseri u vula leswaku

hambi milandzu yi mangariwa, nawu a wa ha ri na tihlo ro vona nandzu lowu. Marito lawa ma kongomisa eka vukungundzwana bya vathoriwa va tiko lava fanelaka ku yimelela nawu, ni ku boha ni ku xanisa lava wu tshovaka. Kambe laha ku kumeka leswaku vathoriwa lava va navela mali ku tlula ku tshamiseka ni ku rhula ka tiko.

Eka ndzimana yo hetelela, mutlhokovetseri u kongomisa xirilo xakwe eka vafumi va tiko hi ku va lemukisa leswaku yena, xikun'we ni vaakatiko van'wana, a va nge tshami va petsa mavoko va hlalela xiyimo xa tiko ra vona xi ri tano, kambe va lava leswaku xi lulamisiwa. Hi man'wana marito, hi nga vula leswaku mutlhokovetseri, tanihileswi a nga muakatiko wa tiko ra Afrika-Dzonga, tiko leri nga tala vugevenga, u navela leswaku varhangeri va tiko va lulamisa mitlhonthlo leyi, leswaku vaakatiko va ta tshama hi ku rhula.

4.2.8. Londzota lowu nkarhi

1. Swi onhakile swi tele,
2. Swi hangalakile hinkwaswo,
3. A wu tivi ku u ta sungula kwihi ku lulamisa,
4. Phela a ku hlangani nchumu.

5. U tihahlulele ndyangu hi wexe,
6. Hi ku kanganyisiwa hi vamaxisani,
7. U tionhele ntirho hi wexe,
8. Hikwalaho ka vuxisi na vukungundzwana,
9. Sweswi ri ku xeke kambirhi.

10. A swi nga ku pfuni nchumu ku rila,
11. Loko u tiputa vusiwana,
12. Xo antswa i ku sisimuka u yima,
13. Rivala hi ku vanhu va ta ku yini,
14. Sungula swin'wana swintshwa hi ntiyiso.

15. Londzota lowu nkarhi,
16. Swa antswa ku londzota nkarhinyana lowu saleke,
17. Ku dyondza a swi hundzeriwi,
18. Tidyondzo wa yisa emahlweni u ri ntswatsi.

19. Londzota lowu nkarhi,
20. Tshembekela loyi u nga ta n'wi kuma,
21. U nga tlangi hi mbilu yakwe,

22. Xana u ndzi twile?

i. Mongo wa Xitlhokovetselo

Xitlhokovetselo lexi i xa ku laya ni ku letela lavantshwa lava swa vutomi swi va chupukelaka hikwalaho ko kala va nga si va na mano. Mutlhokovetseri u tiyisa lavantshwa leswaku, hambileswi va tsandzekeke ndzhaku, a va fanelanga ku hela matimba va tibyela lava tsandzekeke evuton'wini hinkwabyo, kambe va fanele ku sisimuka va tivonela leswaku va lulamisa njhani vutomi lebyi va byi onheke hi mavoko ya vona.

ii. Nxopaxopo wa Xitlhokovetselo

Nhlokomhaka ya xitlhokovetselo lexi, 'Londzota lowu nkarhi', yi komba leswaku i xileriso lexi mutlhokovetseri a xi kongomisaka eka munhu wo karhi. Ndzimana leyo sungula yi paluxa xiyimo xa vutomi bya munhu laha a tikumaka a endlile swihoxo swo karhi, a tlhela a tsandzeka ku swi lulamisa hikwalaho ko va swi endlekile hi ntalo hi nkarhi wun'we. Eka ndzimana ya vumbirhi, mutlhokovetseri u boxa swihoxo leswi endlilweke hi marito lawa:

*U tihahlulele ndyangu hi wexe,
Hi ku kanganyisiwa hi vamaxisani,
U tionhele ntirho hi wexe,
Hikwalaho ka vuxisi na vukungundzwana,*

Marito lawa ma hi komba leswaku munhu loyi a vuriwaka laha u endlile xihoxo xa ku tihahlulela muti wa yena, hileswaku, u heleriwile hi vukati hikwalaho ka ku yingisa lava mavondzo lava n'wi byeleleleke marito yo xisa. Xin'wana xa swi hoxo swa yena hi leswaku u heleriwile hi ntirho hikokwalaho ka vukungundzwana, na hi ku yingisa kambe marito mo xisa lawa vanhu va ma vulavulaka. Eka ndzimana ya vunharhu, mutlhokovetseri u marito yo chavelela eka munhu loyi a tsandzekeke vutomi byakwe. U n'wi kucetela leswaku lexi antswaka i ku sungula kambe vutomi bya yena hi vuntshwa. U engeta a ku:

Sungula swin'wana swintshwa hi ntiyiso.

Hi rito ra 'ntiyiso', mutlhokovetseri u hi komba leswaku munhu loyi a a nga endli swilo swa yena hi ntiyiso ekusunguleni, kambe a a endla hi vuxisi, mbilu ya yena yi nga ri kona. Leswi i swilo leswi humelelaka lavantshwa hi xitalo, lava tsutsumelaka evukatini va nga si va na mano yo aka muti, kutani va fika va endla leswi va tsandzisaka vukati bya vona. Hikokwalaho, mutlhokovetseri u kucetela munhu loyi ku sungula hi vuntshwa na hi ntiyiso. Leswi swi tlhela swi seketeriwa hi laha a nge, eka ndzimana yo hetelela:

Tshembekela loyi u nga ta n'wi kuma,

U nga tlangi hi mbilu yakwe,

Leswi swi vula leswaku, ekusunguleni munhu loyi a a tlangile hi mbilu ya nkatakwe hi ku endla swa vudlakuta. Kambe mutlhokovetseri u n'wi lerisa ku tlhela a tshembeka eka loyi a nga ta n'wi teka. Mutlhokovetseri u tlhela a n'wi tiyisa leswaku hambu ku ri exikolweni a nga tlhelela. Leswi swi hi komba nakambe xihoxo lexi endliwaka hi vantshwa lavo tala lava tsutsumelaka swa vukati va tshika dyondzo. Laha mutlhokovetseri u va tiyisa leswaku, hambu a endlile xihoxo xo tano, a nga ha tlhela a ya dyondza. Mutlhokovetseri u hetelela hi xivutiso xo ka nhlamulo laxi nge, "Xana u ndzi twile?" Hi ntolovelo i xivutiso xi tirhisiwaka hi lava kulu loko va heta ku letela lavantshwa leswaku swiletelo hinkwaswo leswi va swikumeke swi ta tshama etimbilwini ta vona. Hindlela leyi, mutlhokovetseri u ringeta ku dyondzisa lavantshwa leswaku va nga heli matimba hambiloko swa vutomi swi va chupukerile va ha ri vatsongo.

4.2.9. Van'wana va katekile

1. A hi ku kateka i ntswini,
2. Munhu un'we a lovorwa kadzana?
3. A hi nkateko i ntswini,
4. Munhu un'we a hlomisiwa kadzana
5. Hi vavanuna vo hambanahambana?
6. We mbuyangwana ku tsandza na lavelanihaleno.

7. Hi nga va soli,
8. Kumbexana va lo kateka,

9. Hi ku mikateko ya vanhu ya hambana,
10. Kumbexana wa vona nkateko hi wowolowo.

11. Mi nge hi nga vuli ku i mihlolo,
12. Swi nga endla onge ha va vondzoka,
13. Mmh, kumbexana hi ko ku kateka,
14. Mmh, kumbexana hi ku mikateko ya hambana,
15. Hlomisani vana va bava,
16. Hlomani vana va mhani,
17. Kambe van'wana mi ta fela ndleleni!

i. Mongo wa Xitlhokovetselo

Xitlhokovetselo lexi i ximonyo xo monya vavasati lava tekiwaka ko tala hi vavanuna vo hambanahambana, kutani va lovorwa ko tala. Mutlhokovetseri u monya hi ku vula leswaku ku lovorwa ko tala hi vanhu vo hambanahambana i nkateko, kasi loyi a kumaka vukati byin'we a nga endleriwi na malavelanileno a nga na wona nkateko.

ii. Nxopaxopo wa Xitlhokovetselo

Eka xitlhokovetselo lexi, mutlhokovetseri u ringeta ku kombisa leswaku ku lovorwa ko tala hi vavanuna vo hambanahambana ku na switandzhaku swi nga riki kahle. Nhlokomhaka ya xitlhokovetselo yi twala onge hi loko mutlhokovetseri a navela nkateko wo karhi lowu a wu vonaka eka van'wana, kambe marito ya yena lama landzelaka ma landzula nhlokomhaka:

A hi ku kateka i ntswini

Munhu a lovorwa kadzana?

Marito lawa ma hi komba leswaku 'nkateko' lowu a wu vulaka laha entiyisweni i ndzukano hikuva ku va munhu a hlomisiwa ko talatala a swi na vumunhu na xindzhuti. Munhu loyi a tekiwaka hi vavanuna vo hambanahambana, hambiloko a ri un'we hi nkarhi un'we, vanhu va hetelela v an'wi vula dlakuta. Hi ku ya hi ntolovelwa wa xintu, wansati loyi a xiximiwaka hi loyi a nga tekiwa hi nuna un'we evuton'wini bya yena hinkwabyo ku khondza

va ya endla mukhalabye ni mukhegula va h ari swin'we. Mutlhokovetseri u ya emahlweni a tipaluxa tanihi munhu la nga riki na nkateko laha a vulaka leswaku, "We mbuyangwana ku tsandza na lavelanihaleno." Kambe entiyisweni, hambiloko a tiputa vusiwana byo ka a nga lovorwi, u titwa a ri la antswaka eka lowa ku lovorwi kadzana.

Eka ndzimana ya vumbirhi, mutlhokovetseri u avelana mavonelo ya yena ni muhlayi leswaku va va ni vonelo rin'we eka munhu loyi wa 'nkateko' laha a nga:

*Hi nga va soli,
Kumbexana va lo kateka,*

Laha mutlhokovetseri u ya emahlweni na mavonelo ya yena ya ximonyo, lawa a lavaka leswaku ni muhlayi a va na wona. U tirhisa rito 'kumbexana' ku vula leswaku u na ku kanakana hi tlhelo ra nkateko lowu. Hi marito man'wana, 'kumbexana' ri tirhisiwa hindlela ya ku monya, hikuva, loko nkateko lowu wu ri wa ntiyiso, mutlhokovetseri a a ta va a swi pfumerile erivaleni.

Mutlhokovetseri u hetelela hi ku vula marito lama:

*Hlomisani vana bava,
Hlomani vana va mhani,
Kambe van'wana mi ta fela ndleleni!*

Hi marito lawa, mutlhokovetseri u komba onge o nyika tshunxeko eka vamaqwavo, kasi u hetelela hi ku boxa leswaku van'wana va ta fela ndleleni. Ku fela ndleleni loku vuriwaka laha i ku fikeriwa hi masiku yo hundza emisaveni va ha ri ku lovorwi hi vavanuna vo hambanahambana. Laha hi kona ku humelelaka ndzukano lowu mutlhokovetseri a nga wu boxangiki kusuka ekusunguleni, ndzukano wa leswaku wansati a va xihlekiso xa tiko hikwalaho ko dyuhala a ha tekiwa hi wanuna loyi ni luya. Hi nga vula leswaku

mitlhokovetseriu ringeta ku letela vavasati leswaku, loko swi koteka, va va na vukati byin'we, leswaku va ta va lava xiximekaka.

4.2.10. I Tintswalo

1. Swin'wana i tintswalo, a hi vutlhari,
2. Ngi ku ri vutlharhi kumbexana a hi nga ta swi nantswa,
3. Swin'wana i tintswalo, a hi vutivi,
4. Ngi ku ri vutivi kumbexana a hi nga ta swi fikelela.

5. Ndzi nge phikizani na makwerhu hikwalaho ka tintswalo,
6. Ndzi nge yimisi tinghangha hikwalaho ka tona,
7. Ndzi nge tikukumuxi a ndzi xinana,
8. Ndzi nge tibi xifuva ndzi nga ta pfimba chelele.

9. A ndzi tluli munhu hi nchumu,
10. I tintswalo ntsena ti nga ndzi ringanela,
11. A ndzi tlakukangi ndzi tlakusiwa hi tona,
12. A ndzi hlawulekangi ndzi hlawuriwa hi tona.

13. We Hosi, ndza tlangela,
14. Khanimamba eka tintswalo taku!

i. Mongo wa Xitlhokovetselo

Xitlhokovetselo lexi i xa ku khensa tintswalo ta mumbi leti endleke leswaku mutlhokovetseri a tlakuka evuton'wini bya yena. Mutlhokovetseri u tipaluxa a ri munhu wa hava, la nga faneriwiki hi swilo leswikulu evuton'wini, kambe u tikuma a ri na swona hikwalaho ka tintswalo ta xikwembu. Hikokwalaho, u titwa a ri ntsongo eka hinkwavo, leswi endlaka leswaku hinkwaswo leswinene eka yena a swi teka wu ri nkateko wa mumbi ntsena.

ii. Nxopaxopo wa Xitlhokovetselo

Eka xitlhokovetselo lexi, mutlhokovetseri u andlala leswaku ku va a humelerile evuton'wini i tintswalo, kungari vutlhari kumbe vutivi bya yena. Mutlhokovetseri u paluxa mhaka leyi hi marito lawa;

*Swin'wana i tintswalo, a hi vutlhari,
Ngi ku ri vutlhari kumbexana a hi nga ta swi nantswa,*

Marito lawa ma komba leswaku mutlhokovetseri u tivona a ri na nkateko ku kuma swo karhi evuton'wini bya yena. Swo karhi leswi a swi kumeke u swi vona swi ri swa risima lero loko a tianakanya hi vuyena bya yena, u titwa a nga faneriwanga hi swona. Rito ra ku 'nantswa', hi ntolovelovelo, ri kongomisa eka ku lakatsa switsongo hi ririmi, kambe eka xitlhokovetselo rito leri ri kongomisa eka ku va mutlhokovetseri a nghananyana ekutsokombeleni ka vutomi, kambe swi nga ri swa nkarhi wo leha. Laha mutlhokovetseri u vula leswaku loko kungari tintswalo, a a nga ta hanya kahle ni switsanana.

Hikwalaho ka ku va a tlakusiwile hi tintswalo, mutlhokovetseri u engeta a tipimanyisa na makwavo hi swiyimo, kutani a katsakanya leswaku a nge tshuki a phikizani na yena. Leswi swi u swi andlala hi marito lawa;

Ndzi nge phikizani na makwerhu hikwalaho ka tintswalo,

Leswi swi tano hikwalaho ka ku va a tivona a ri hava matimba yo tiendlela xan'wanchumu, kambe hinkwaswo swi ta hikwalaho ka tintswalo. Mutlhokovetseri u engeta a vula leswaku a nge tikukumuxi onge i xinana, laha hi vonaka xifanisi xa le miehleketweni xo vona hi mahlo xa munhu la tikukumuxaka tanihi xinana. Eka ndzimana ya vunharhu, mutlhokovetseri u tlhela a tiyisa mhaka ya leswaku a nga nchumu loko a tipimanyisa ni van'wana hi marito lawa:

A ndzi tluli munhu hi nchumu

Hi Marito lawa, mutlhokovetseri u komba a ri na moya wa ku titsongahata, moya wo tiyisa eka xyimo xa le hansi hambiloko munhu a fuwile ku hundza van'wana. Ekuheteleni mutlhokovetseri u nyika ku khensa na ku tlangela Hosi ya yena leyi n'wi endleleke tintswalo, leyi n'wi endleleke leswaku a humelela evuton'wini. Leswi swi hi komba mbilu ya

vunene ya munhu loyi, hikuva vanhu vo tala, loko se va ri lava fuweke, va hluriwa hi ku tirhandza ni ku tikukumuxa onge hi loko va lo tilongoloxela swa vutomi bya vona.

4.2.11. I Mhani Magaisa!

1. Loyi a hi majisitarata,
2. I majisitarata kwale ka Ndzawulo ya Vululami,
3. Laha kaya i nkata TP,
4. Futhi ndyangu wa hina a hi le hubyeni.

5. Tiphuraphura i ta ntirho,
6. Laha kaya wa ti hluvula
7. Hi aka hi rirhandzu laha ndyangwini,
8. Nawu wa laha kaya i nhlonipho

9. Laha kaya a hi Majisitarata
10. Loyi i nkata Magaisa,
11. Swa xiyimo xakwe xa ntirho,
12. Swi helela kwale ntirhweni.

13. Laha kaya ku pfurha rirhandzu,
14. Laha kaya ku tuuvka ntsako na kurhula,
15. Ha twanana,
16. Ha tiphina,
17. Hi tsakile,
18. Aku na pho, wa nhonga.

19. Futhi ndzi katekile,
20. Ndzi katekisiwile,
21. Ndzi rhandziwile,
22. Leswi swa kala,
23. Phela ka tika hala handle,

24. Van'wana va khome ku tika vavanuna.

i. Mongo wa Xitlhokovetselo

Xitlhokovetselo lexi xi paluxa hi laha Magaisa, yena mutlhokovetseri, a tshameke hi ku rhula ni nsati wa yena wa Majisitarata. Hambileswi wansati loyi a nga na ntirho wa xiyimo xa le henlha, xiyimo xa kona u xi siya kona entirhweni wa yena, a ambala xiyimo xa nsati wa nuna wayena loko a fika laha kaya. A nga tikurisi eka nuna wayena, wa n'wi kurisa na ku n'wi hlonipha. Hikokwalaho, va tshama emutini lowu nga tala rirhandzu na ku xiximana.

ii. Nxopaxopo wa Xitlhokovetselo

Xitlhokovetselo lexi i xa ku ndhundhuzela wansati loyi hambileswi a tirhaka ntirho wa xiyimo xa le henhla, a kotaka ku siya xiyimo xa ntirho wakwe ehandle ka muti, a teka xiyimo xa ku va nsati wa nuna wa yena laha mutini. Mutlhokovetseri u vula leswaku nsati wa yena loyi a hi Majisitarata hikuva vumajisitarata u byi siyile entirhweni wakwe leka Ndzawulo ya Vululami. Leswi swi va nandzulo eka vavasati vo tala lava tekaka swiyimo swa le ntirhweni va hanya ha swona ni vanuna va vona. Leswi swi paluxiwa hi marito ya yena lama nge:

Futhi ndyangu wa hina a hi le hubyeni.

Marito lama nga laha henhla ma komba leswaku emitini ya van'wana vavasati lava nga kotiki ku siya swiyimo swa mitirho ya vona ehandle, hi le mahubyeni. Vavanuna va tshamela ku tengisiwa timhaka swo kala makumu. Leswi swi vangeriwa hi ku tikurisa ka wansati, ngopfungopfu loko a ri na ntirho wa le henhla ku tlula nuna wa yena. Kambe eka Magaisa a swi tano; wansati wa kona i munhu la tivaka ndhawu ya yena emutini tanihi wansati.

Mutlhokovetseri u hetisa ndzimana ya vumbirhi hi marito lawa:

Nawu wa laha kaya i nhlonipho

Marito lawa ma hi byela leswaku wansati loyi u fumiwa hi nawu wa Bibe le lowu lerisaka vavasati ku tiveka ehansi ka vanuna va vona. Hambileswi a nga xidyondzeki, a nga landzeleri milawu ya tiko leyi vulaka leswaku wanuna ni nsati wa yena va ringana, kambe u xixima nuna wa yena tanihi nhloko ya muti. Mutlhokovetseri u engeta a tirhisa xivulavulelo laha a vulaka leswaku a ku na pho, wa nhonga. Lexi i xivulavulelo lexi vulaka leswaku a ku na timholovo emutini lowu. Mutlhokovetseri u tirhisa xigaririmi lexi ku humelerisa hungu ra yena eka muhlayi ni ku n'wi koka rinoko.

Eka ndzimana yo hetelela, mutlhokovetseri u tivona a ri la katekeke ku va ni nsati loyi. U engeta a vula leswaku eka van'wana vavanuna a swi tano. Leswi u swi veka hindlela leyi:

*Phela ka tika hala handle,
Van'wana va khome ku tika vavanuna.*

Leswi swi hi komba leswaku wanuna loyi u na vumboni byo karhi lebyi tiyisaka leswaku van'wana vavanuna va hanya hi timholovo ni vavasati va vona, kutani yena a tivona a ri na nkateko ku hanya handle ka madzolonga. Ntsako, ku rhula ni ku xiximana leswi kumekaka eka yena, eka van'wana i timholovo, madzolonga ni mpfilupfilu.

4.3. NKATSAKANYO WA NDZIMA

Eka ndzima leyi, mulavisisi u andlarile xikan'we no xopaxopa switlhokovetselo swa T. P. Magaisa leswi hlawuriweke. Switlhokovetselo leswi hi leswi hlawuriweke ku ya hi mikongomelo yo karhi leyi humelerisiwaka hi matirhiselo ya tithekiniki leti mutsari wa switlhokovetselo a ti tirhiseke eka vutshila bya yena bya ku lukelela switlhokovetselo. Switlhokovetselo leswi andlariweke ni ku xopaxopiwa eka ndzima leyi i swa khume ntsena.

NDZIMA YA 5: KU DLAYISETA

5.0. MANGHENELO

Eka ndzima leyi, mulavisisi u ta nyika nkomiso wa leswi kumiweke eka ndzavisiso, swivutiso leswi rhangeleke ndzavisiso xikan'we na swibumabumelo. Ndzavisiso lowu a wu kongomanile na ku xopaxopa swithokovetselo leswi hlawuriweke swa T.P Magaisa. I swa nkoka ku lemuka leswaku swithokovetselo leswi hlawuriweke a swi hlawuriwanga hi ku kongoma mikongomelo yo karhi, kambe swi hlawuriwile hi ku angarhela mihlovo hinkwayo ya swithokovetselo. Hikokwalaho, nkomiso lowu wu ta kombisa hilaha Magaisa a hundziselaka hungu ra yena eka xitshungu, ni leswaku u ringeta ku xi lemukisa yini. Hikokwalaho ka vutshila bya yena, Magaisa u tirhisa tindlela, kumbe, hi ririmi ra vutlhokovetseri, tithekiniki to hambanahambana ku andlala timhaka ta yena hi mukhuva lowu a navelaka leswaku ti fikisa xiswona eka vahlayi. Endzhaku ka nkomiso lowu ku ta tlhela ku nyikiwa swivutiso leswi tirhisiweke eka ndzavisiso lowu ni ku swi hlamula. Emakumu ku ta va na swibumabumelo swa ndzavisiso.

5.1. NKOMISO WA LESWI KUMIWEKE EKA NDZAVISISO

Vito ra xitlhokovetselo	Mpaluxo	Nkongomelo
Lwandle	Ku va vanhu va nga tekeli enhlokweni mahungu lamo biha lama vulavuriwaka hi vanhu, va ma humesa etimbilwini ta vona ku kota lwandle loko ri lahlela ekule swilo swo bola leswi nga ndzeni ka rona.	Xitlhokovetselo xi lemukisa munhu nkoka wa ku hlela mahungu lama vulavuriwaka hi vanhu, a teka ntsena lama nga ta n'wi pfuna evuton'wini, kambe lama khunguvanyisaka moya a tshika ku ma hlayisa embilwini, leswaku a ta va na ku rhula ka mbilu.
Ku tiva Hosi	Mafu, ku hela ka mitirho ya vanhu ni ku fa ka	Xitlhokovetselo lexi i xirilo xo rila switandzhaku swo biha

	ikhonomi loku vangiweke hi xitsongwatsongwana xa khorona.	leswi vangiweke hi vuvabyi bya khorona, ku nga ku fa ka vanhu, ku hela ka mitirho ya vanhu ni ku onhaka ka ikhonomi.
Ndza hlawula	Munhu la hlawulaka swiyimo hi ku hambanahambana ka swona evuton'wini hi vukheta ni ku tiva leswaku loko o nghenelela eka hinkwaswo a nga tivangela swiphigo.	Xitlhokovetselo xi lemukisa vanhu nkoka wa ku va ni vukheta bya ku hlawula swilo evuton'wini leswaku va ta hanya hi ku rhula ku nga havaka swiphigo.
Ndzo twa ndzi n'wi rhandza.	Munhu loyi a rhandzaka murhandziwa wa yena hambiloko van'wana va n'wi hlohlotela ku hambana na yena hi ku va swiyimo swa vona swi nga fambelani.	Xitlhokovetselo xi lemukisa vanhu hi rirhandzu ra ntiyiso leri nga herisiwiki hi ku vulavula ka vanhu kumbe swihoxo swo karhi leswi munhu a nga na swona.
Xikwembu xanga	Ku tikurisa ka munhu loku a vaka na kona endzhaku ka ku pfuna van'wana, ku fika laha a tikhomaka tanihi Xikwembu	Xitlhokovetselo xi tshinya vanhu leswaku va nga tikurisi loko va kota ku pfuna van'wana evuton'wini, kambe va tivona va ri hansi ka mfumo wa Xikwembu.
Ku na mitlhontlho	Vubihi bya ku dlaya, ku pfinya, ku phanga na ku tshova lebyi andzaka hikwalaho ko va nawu	Laha ku lemukisiwa vafumi va tiko leswaku va tshika vukungundzwana va tirha leswi nawu wu vulaka swona,

	wu hluriwa matimba hi vukungundzwana.	leswaku vaakatiko va ta tshama hi ku rhula etikweni ra vona.
Londzota lowu nkarhi	Vantshwa lava tionheleke vutomi bya vona hi vuxisi bya vanghana.	Ku lemukisiwa vantshwa leswaku, hambileswi va nga tionhela vutomi hi voxo, nkarhi wa ha ri kona wa ku lulamisa vutomi bya vona.
Van'wana va katekile	Vavasati lava lovoriwaka ko tala hi vavanuna vo hambanahambana, lero vatswari va vona va amukela xuma xo tala eka n'wana un'we.	Xitlhokovetselo lexi i ximonyo eka vavasati lava tekiwaka hi vavanuna vo hambanahambana, va lovoriva ko tala, kambe un'wana a ri karhi a tshama evukatini byin'we vutomi hinkwabyo.
I tintswalo	Munhu la pfumelaka leswaku hinkwaswo leswi a swi kumeke evuton'wini bya yena ko va tintswako ta Xikwembu, kungari vutlhari bya yena.	Xitlhokovetselo xi dyondzisa vanhu leswaku hambiloko va va lava humeleleke evuton'wini, va nga vi na ku tikurisa, kambe a va khense tintswalo ta Xikwembu.
I Mhani Magaisa	Wansati loyi a hanyaka hi ku rhula ni nuna wa yena handle ko tshamela ku n'wi tengisa hikwalaho ka ku va a ri majisitarata.	Xitlhokovetselo xi dyondzisa vavasati leswaku hambiloko va ri na mitirho ya swiyimo swa le henhla, va tshika ku holovisana na vanuna va vona, kambe va titsongahata eka vona.

5.2. KU DLAYISETA

Ku va ndzavisiso lowu wu humelela, ni ku va xikongomelo xa wona xi tatiseka, ku tirhisiwile swivutiso leswi landzelaka, leswi nga rhangela mulavisisi eka ndzavisiso lowu.

Xivutiso xa ndzavisiso xa 1

Xana swiyimo swa matshamelo na mahanyisanelo swi hlamuseriwa hindlela yihi eka vutlhokovetseri bya Magaisa?

Xivutiso xa ndzavisiso xa 2

Xana vupolitiki byi paluxiwa hindlela yihi eka switlhokovetselo swa Magaisa?

Xivutiso xa ndzavisiso xa 3

Xana hi wihi nkucetelo wa vutomi bya xiviri bya T.P Magaisa eka vutlhokovetseri bya yena?

Ku hlamuseriwa ka swivutiso swa ndzavisiso:

Xivutiso xa ndzavisiso xa 1:

Xana swiyimo swa matshamelo na mahanyisanelo swi hlamuseriwa hindlela yihi eka vutlhokovetseri bya Magaisa?

Nhlamulo ya xivutiso

Eka ndzavisiso lowu ku kumekile tindlela to hambanahambana leti Magaisa a ti tirhisaka ku hlamusela swiyimo swa matshamelo na mahanyisanelo.

Switlhokovetselo swa Magaisa leswi hlahluviweke swi kombile leswaku Magaisa, hi vutlhokovetseri bya yena, u kucetela ntshamiseko ni ku rhula exikarhi ka vanhu lava tikumaka va tshamisanile endhawini yin'we. Ntshamiseko lowu kuceteriwaka hi Magaisa wu va kona kusukela etindlwini laha ku tshamaka nuna ni nsati, emigangeni laha ku tshamisanenke vaakelani, ku ya angarhela na tiko hinkwaro laha ku tshamisanenke

vaakatiko. Eka mahanyisanele ya vatekani, Magaisa u paluxa ku rhula ka timbilu loku kumekaka emutini lowu nga havaka timholovo, laha wansati a tivaka ndhawu ya yena ya ku tiveka hansi ka nuna wa yena, ni laha nuna a tekelaka enhlokweni ntirho wa yena wa ku rhandza nsati wa yena. Leswi swi va swi aka ntsako lowu nga heriki emutini, swi endla leswaku vatekani va ya fika ekudyuhaleni va ha tshama swin'we hi ku rhula.

Magaisa u tlhela a hlamusela leswaku vaakelani va fanela ku pfunana laha ni lahaya hi swilo leswi un'wana a swi pfumalaka evuton'wini. Hambiswiritano, ku hanana loku ku fanela ku va handle ko tikurisa na ku tikukumuxa, kambe munhu u fanela a tiva leswaku ku hava lonkulu eka un'wana, lonkulu i Yehovha ntsena a fumaka hinkwavo. Magaisa u ya mahlweni a hlamusela hilaha vafumi va tiko va fanelaka ku endla leswaku nawu wu landzeleriwa hi vanhu hinkwavo leswaku vaakatiko va kuma ku rhula etikweni ra vona. Hungu leri u ri basisa hi ku hlamusela vubihi bya vukungundzwana, laha vathoriwa va mfumo va namekaka nkoka wukulu eka mali ku tlula eka ntshamiseko wa vaakatiko. Hindlela leyi, Magaisa u dyondzisa xitshungu nkoka wa ku hanya hi ku rhula ni vanhu hinkwavo.

Xivutiso xa ndzavisiso xa 2:

Xana vupolitiki byi paluxiwa hindlela yihi eka switlhokovetselo swa Magaisa?

Nhlamulo ya xivutiso

Ndzavisiso lowu wu khumba na timhaka ta vupolitiki leti paluxiwaka hi Magaisa eka switlhokovetselo swa yena.

Eka vutlhokovetseri bya yena, Magaisa u paluxa hilaha vanhu lava fumaka ni ku rhangela tiko va taleriwile hi ku rhandza mali lero, hambiloko vaakatiko va vika mivilelo yo karhi, a yi twali hikwalaho ka mali. Leswi swi va swi pfumata vaakatiko ntsako etikweni ra vona. Magaisa u ya emahlweni a hlamusela leswaku vathoriwa va mfumo lava vekeiweke ku va valanguteri va nawu, a va ha endli ntirho wa vona hikwalaho ka vukungundzwana. Moya wa ku rhandza mali wu tekile ndhawu ya moya wa ntwelovusiwana; ematshan'wini yo lwela ku rhula na ntshamiseko, u va a amukela mali swi vtheta swi enela. Leswi swi va

swi vangela ku hela ka mitirho ya van'wana hikuva, leswi vukungundzwana byi nga nandzu, va tikuma va ri etihubveni hikwalaho ka byona.

Hikokwalaho, hi vutlhokovetseri bya yena, Magaisa u va rito ro ba kalanga eka van'watipolitiki lava nga ni matimba yo cinca xiyimo lexi. U nyika mivilelo ya yena mayelana na ku tshoviwa ka nawu. U engeta a vula leswaku swilo hinkwaswo leswi swi le mahlweni ya vaakatiko, naswona a swi va nyiki ku rhula vusiku na nhlikanhi loko xiyimo xi ala xi ri tano. Hi ku katsakanya, hi nga vula leswaku Magaisa u paluxa xiyimo xa nkatshamiseko etikweni hikwalaho ka vukungundzwana byi nga eneta tiko hinkwaro, byi nga tlhela byi heta nawu matimba ya wona.

Xivutiso xa ndzavisiso xa 3

Xana hi wihi nkucetelo wa vutomi bya xiviri bya T.P Magaisa eka vutlhokovetseri bya yena?

Nhlamulo ya xivutiso

Magaisa, tanihi vatlhokovetseri van'wana, a nga va a kuceteriwa ku tsala switlhokovetselo swo karhi hi swiendleko leswi humelalaka evuton'wini bya yena bya xiviri.

Tanihileswi a nga munhu la hanyaka emisaveni, u hlangana na mitlhontlho yo karhi leyi vaka yi tika mbilu ya yena, kutani a kuma nchavelelo hi ku swi phofulela xitshungu. Yin'wana ya mitlhontlho leyi yi vonaka hilaha a paluxaka ta ku tsandzeka ka mfumo wa tiko ku fuma tiko hi laha ku faneleke, leswi vaka swi vangela vanhu ku nonon'hwa ka vutomi. Magaisa u ya mahlweni a paluxa hi matshamisanelo ya vanhu va muti wun'we, vanhu va muganga wun'we ni va tiko rin'we. Eka ku tshamisana loku, u paluxa leswi vanhu va fanelaka ku swi endla ni ku ka va nga swi endli, ku ya hi leswi yena a nga va ni u wa swona evuton'wini bya yena. Mitirho yin'wana ya vutlhokovetseri bya yena yi komba swinene leswaku u hlamusela swiendleko leswi a hanyeke eka swona. Xikombiso lexinene i xitlhokovetselo xa yena, 'I Mhani Magaisa' lexi ndhundhuzelaka nsati wa yena wa xiviri leswi a kotaka ku xixima nuna wa yena hambiloko a ri na ntirho wa xiyimo xa le henhla. Leswi swi komba swinene leswaku mutlhokovetseri i munhu la hanyaka ku fana ni van'wana vanhu, ntsena u va na vutshila byo phofula swa moya wa yena hindlela yo kala. Hi ku katsakanya, hi nga vula leswaku nxopaxopo wa switlhokovetselo swa Magaisa

wu kombile swinene leswaku u kuceteriwile ku tsala vutlhokovetseri bya yena hi swiyimo swo hambanahambana leswi a ngheneke hi le ka swona evuton'wini.

5.3 SWIBUMABUMELO

I swa nkoka ku vula leswaku ndzavisiso lowu wu kotile ku tatisa hi laha ku hetisekeke xikongomelo exi mulavisisi a a ri na xona ekusunguleni, ku nga ku hlahluva vutlhokovetseri bya Magaisa leswaku ku ta kumeka hungukulu leri a ringetaka ku ri hundzisela eka vanhu. Lexi nga na risima i ku hungu leri kumiweke eka nxopaxopo lowu ri va ra nkoka eka vanhu lava ri rhumeriwaka eka vona. Ku na mitlawwa ya vanhu yo hambanahambana lava hungu ra Magaisa ri kongomanaka na vona, kambe, loko ku ri hava mindzavisiso ya muxaka lowu, vanhu lava va nge koti ku vona leswi va layeriwaka swona hi vutlhokovetseri lebyi. Vutlhokovetseri, bona lebyi nga xihlovoxidzi xa mahungu, byi va byi tsariwile hindlela ya xitumbelelani, kambe loko ku endliwa vulavisisi byo fana ni lebyi endliweke laha, byi va byi ku tlangandlaa, erivaleni, kutani un'wana ni un'wana loyi a kongomiwaka hi hungu ra vutlhokovetseri a titekela rona. Hindlela leyi, mulavisisi u va a kotile nakambe ku pfala vangwa leri a ri ri kona ku nga si endliwa ndzavisiso lowu. Leswi swi tlhela swi n'wi susumeta ku bumabumela leswaku ndzavisiso lowu wu fanela ku hangalasiwa na swivandla swo hambanahambana leswaku wu kumeka hi ku olova eka lava va nga ta wu vona wu ri wa mpfuno.

MATSALWA LAMA TIRHISIWEKE

Aghasiyev, K. (2024) 'A Short Review The Techniques Themes Used Postmodern English Poetry', *Journal of Young Intellectuals*. 5(2), pp 450-460.

Ahmad, K. K., et al. (2023). "The Impact of Social Media on Youth Mental Health: A Systematic Review." *Journal of Youth and Adolescence*.

Allen, P. (2017). "The power of culture: A practical guide to building inclusive organizations." Stanford, CA: Stanford University Press.

Babbie, E. (2014). "The Practice of Social Research." Belmont, CA: Wadsworth.

Baktir, H. (2019). Reader-Response Criticism: Reader, Response and Interpretation. *Journal of Narrative and Language Studies*, 7(13), 319-329.

Baldick, C. (2015) *The Oxford Dictionary of Literary Terms*, Oxford University Press.

Baldick, C. (2015), *Oxford Dictionary of Literary Terms*, Oxford University Press.

Baloyi na Mongwe M.J. (2015: 4) *Hlayisa, Shooter and Shutter*, Pitermaritzburg, South Africa.

Baloyi, E.M. (2013). *Nxopaxopo wa Nkucetelo wa Ndhavuko eka Vutlhokovetseri bya Magaisa, JM na Marhanele, MM Ehenhla ka Vavasati* (Doctoral dissertation).

Baloyi, M. J. (2000) *Switshongo swa Vatsonga*, Heinemann Publishers, South Africa.

Casteel, C., Stotz, K., Gonzales, M., & Bell, T. (2021). "Culturally Responsive Teaching: Reframing the Conversation in Early Childhood Education." *Early Childhood Research Quarterly*, 55, 343-355.

Chinua Achebe (1964) *Arrow of God*, Heinemann.

Creswell, J. W. (2014). "Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches." Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2017) *The SAGE Handbook of Qualitative Research*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Frye, N. (1957) *Anatomy of Criticism*, Princeton University Press.

Gebrai, I.H. (2018) 'Geez Oral Poetry (Qenie): A Stylistic And Thematic Analysis', *European Journal Of Philosophy, Culture And Religious Studies*, 2(1), pp 1-15

Goundar, R. (2012). *Teaching and Learning in Higher Education: The Multicultural Context*, Pp. 12. New York: Springer.

Govender, M., & Sookraj, R. (2014). "Understanding the 'Community' in the Context of Community-based Rehabilitation in South Africa: An Exploration from the Perspective of Stakeholders." *African Journal of Disability*, 6(1), 77-94.

Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (2005). "Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences." In N. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), "Handbook of qualitative research" (3rd ed., pp. 105-117). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Hafeth, R. (2015) 'a Thematic and Technical Study of Wole Soyinka's Poetry', Middle East University. Amman.

Hanks, P and Pearsall, J. (eds.) (1992) *The Collins Dictionary*, Harper Collins

Haq, Z. U., Rasheed, R., Rashid, A., Akhter, S. (2023) *Criteria for Assessing and Ensuring the Trustworthiness in Qualitative Research*, *International Journal of Business Reflections*, Vol 4, No 2 (2023)

Holland, L. (1987) 'A Critical Survey of Contemporary South African Poetry: The Language of Conflict and Commitment' McMaster University, Hamilton

Hughes, L. (1949) *Selected Poems of Langston Hughes*, Alfred A. Knopf.

Idriastuti, N.R (1999) 'A Study of a Theme in Robinson's Ten Selected Poems'. Perpostakan University, Airlangga, p 1-22.

Kangumba-Adyeri, E.R. (1980) 'A Thematic Analysis of the Poetry of Struggle and Resistance from Southern Africa' University of Nairobi.

Koch T. (2006) *Establishing rigour in qualitative research: the decision trail*. *Journal of Advanced Nursing* 53(1), 91-100

Korstjens, A. C., & Moser, M. (2018). "Doing Action Research in English Language Teaching: A Guide for Researchers, Students, and Teachers". London, UK: Routledge.

Kraska, S. M., & Neuman, R. C. (2011). "Social Networking and Constructive Dialogue in the 21st Century: Pedagogical Perspectives." *Computers and Education*, 56(3), 754-774.

Lambane, C. na Mthombeni, M. T. (2014) *Rivomba ra Vutsonga*, Mangalani Publishers.

Leedy, P. D., & Ormrod, J. E. (2010). "Practical Research: Planning and Design." Upper Saddle River, NJ: Pearson.

Liamputtong, P. (2009) *Culture, Health, and Illness: An Introduction for Health Professionals*, New York: Oxford University Press.

Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). "Naturalistic Inquiry." Beverly Hills, CA: Sage Publications. (This book provides an overview of the naturalistic inquiry approach to qualitative research.)

Machaba, R. L. (2011). *The Portrayal of Women in Xitsonga Literature with Special Reference to South African Novels, Poems and Proverbs* (Doctoral dissertation, University of South Africa).

Magaisa, A.T. (2003). Indigenous Peoples, Corporate Power and the Knowledge Economy: The Law and Politics of Knowledge Protection. *Law, Democracy & Development*, 7(2), 269-284.

Magaisa, J.M, & Risenga, D. J. (1993). Xikookolo nguvu ya Pitori. *South African Journal of African Languages*, 13(sup3), 81-83.

Magaisa, T. P. (2013) *Mihloti ya Tingana*, T. P. Magaisa, South Africa.

Magaisa. T.P.(2009). Ri xa ri ya mahlweni. Magaisa's book aims to preserve Xitsonga language. Available at: <https://www.zoutnet.co.za/articles/entertainment/49462/2019-03-09/magaisas-book-aims-to-preserve-xitsonga-language->

Mahmood, W.S (2017) 'Thematic Analysis in Two Poems Written By Dylan Thomas', *Arab Journal of Sciences and Research Publishing*, pp 204-214.

Malamule, T.J (2024) 'Tithekiniki ta Swithokovetselo leswi Hlawuriweke swa T.P Magaisa', pp 1-16.

Mapengo, T. (2023) Mapaluxelo ya vaxisati hi tinqambhi ta Xitsonga leti hlawuriweke, University of Limpopo Doctoral Thesis.

Mapengo, T. (2023) Mapaluxelo ya vaxisati hi tinqambhi ta Xitsonga leti hlawuriweke, Faculty of Humanities, School of Languages and Communication Studies, University of Limpopo, South Africa.

Mapindani, A. (2018) Matsalwa, University of Zimbabwe Press, 2018, Department of Teacher Education, Harare.

McMillan, J. H., & Schumacher, S. E. (2010). "Research in Education: Evidence-Based Inquiry." Upper Saddle River, NJ: Pearson.

Mkize, M.S (2022) 'The Analysis of Themes in Zulu Poetry', University of Johannesburg. p 1-12.

Morrison, T. (1993) *Playing in the Dark: Whiteness and Literary Imagination*, Vintage Books.

Nelson, O. & Yakubu, A. (2022) 'Asthetics of Modern African Poetry: A Study of Nigi Osundare and Oswald Mtshali', *International Journal of Research and Innovation Sciences. in Social* 6(4), pp 571-577.

Nixon, M. (2018). "The human dimension of global education: A review of the recent literature and a conceptual framework." *Journal of Research in International Education*, 17(3), 289-310.

Nkuna, V. R. (2020) *The Role of Classroom Formative Assessment Practice in Geography*, Submitted in Partial fulfillment of the degree Magister Educationis, University of Pretoria, South Africa.

Nkwinika, C. (2022). *Uneven Distribution of Wealth through Political Manipulation as Expressed in JM Magaisa's Poetry: A Moral-Philosophical Perspective on the Politics of the New Era*. *Southern African Journal for Folklore Studies*, 32(1), 1-18.

Ntuli, M. F. (2023) Nkanelo wa Mathyelo ya Mavito ya Swimawusa Emugangeni wa ka Bungeni, eka Xifundzhantsongo xa Vhembe Xifundzheninkulu Xa Limpopo, Xitsalwana xo engetela wka Swilaveko swa xikambelo xa "Degree of Masters of Arts" eka Ndzawulo ya Tindzimi eYunivhesiti ya Limpopo.

Nyathi, N. (2009) *The Organisational Imagination in African Anti-Colonial Thought* (Doctoral dissertation, University of Leicester).

Ogunyemi, C.B. & Kolawole, J.A. (2015) 'Salient Themes in African Poetry: A Re-appraisal of Library and Information Utilization Process for New Media' *Journal of Philosophy, Culture and Religion*, 3(1), pp 1-11.

Ojaide, T. (1999) 'The New African Poetry: An Anthology'

Polit, D. F., & Hungler, B. P. (1999). "Essentials of Nursing Research: Appraising Evidence for Nursing Practice." Philadelphia, PA: Lippincott Williams & Wilkins.

Preminger, A. na Brogan, T. V. F. (Eds.) (1993) *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*, Princeton University Press. Publishers.

Risenga, D.J. (1995). *A Comparative Study of Satire and Humour as Communicative Strategies in the Poems of Four Tsonga poets* (Doctoral dissertation, Unisa).

Rooney, E. (2000). Form and Contentment. *MLQ: Modern Language Quarterly*, 61(1), 17-40.

Shitope, L.I.N. (2020) 'Expressions of Exile and Homecoming: A Critical Analysis of the Selected Namibian Poetry in English', University of Namibia, p 1-84.

Sinclair, J. (ed.) (1992). *Collins Cobuild English Language Dictionary*, Glasgow, Harper Collin Publishers.

Terrell, C. (2012) *The Craft of Research: An Introduction*, Boston, MA: Bedford/St. Martin's

Uniyal, A.R. (2020) 'Thematic Analysis of Poetry of Romantic Age', *International Journal of Creative Research Thoughts*, 8(7), pp 5605-5609.

Villanueva, L.B. & Gamiao, B.A (2022) 'Thematic Analysis of African and Filipino Contemporary Poems', *Journal of Tianjin University Science and Technology*, 55(6), pp 552-564).

Wordsworth, W. (1800) Preface to Lyrical Ballads, in R. L. Brett and A. R. Jones (Eds.), *Lyrical Ballads* (2nd ed., pp. 245-263)

Zulu, E.S.Q. (1994) 'Themes, Diction and Form in the Poetry of CSZ Ntuli', University of South Africa, p 1-83.